

KARADENİZ TEKNİK ÜNİVERSİTESİ * SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

KAMU YÖNETİMİ ANABİLİM DALI

KAMU YÖNETİMİ PROGRAMI

ÇEVRE POLİTİKASI ARAÇLARI: TÜRKİYE ÖRNEĞİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Muhamed Yunus BİLGİLİ

HAZİRAN 2012

TRABZON

KARADENİZ TEKNİK ÜNİVERSİTESİ * SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

KAMU YÖNETİMİ ANABİLİM DALI

KAMU YÖNETİMİ PROGRAMI

ÇEVRE POLİTİKASI ARAÇLARI: TÜRKİYE ÖRNEĞİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Muhamed Yunus BİLGİLİ

Tez Danışmanı: Doç. Dr. Abdulkadir TOPAL

HAZİRAN 2012

TRABZON

ONAY

Muamed Yunus BİLGİLİ tarafından hazırlanan “Çevre Politikası Araçları: Türkiye Örneği” adlı bu çalışma 13.06.2012 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda oybirliği ile başarılı bulunarak jürimiz tarafından Kamu Yönetimi Anabilim dalında **yüksek lisans tezi** olarak kabul edilmiştir.

Doç. Dr. Abdulkadir TOPAL (Başkan-Danışman)

Prof. Dr. Yusuf ŞAHİN

Doç. Dr. Fikret ÇANKAYA

Yukarıdaki imzaların, adı geçen öğretim üyelerine ait olduklarını onaylarım. ... / ... /2012

Prof. Dr. Yusuf ŞAHİN

Enstitü Müdürü

BİLDİRİM

Tez içindeki bütün bilgilerin etik davranış ve akademik kurallar çerçevesinde elde edilerek sunulduğunu, ayrıca tez yazım kurallarına uygun olarak hazırlanan bu çalışmada orijinal olmayan her türlü kaynağa eksiksiz atıf yapıldığını, aksinin ortaya çıkması durumunda her tür yasal sonucu kabul ettiğimi beyan ediyorum.

Muhamed Yunus BİLGİLİ

13/06/ 2012

ÖNSÖZ

Günümüzün en tartışılan konularından birisi olan çevre sorunları ve bunların çözüm önerileri içerisinde düşünülebilecek olan çevre politikası araçları ve Türk Çevre Politikası araçlarının ele alındığı bu çalışma yoğun ve bir o kadar da keyif veren bir süreçti. Bu bağlamda, çalışmanın, konuya ilişkin literatüre katkı sağlayabileceği inancını taşımaktayım. Çevre sorunlarının çözümüne yönelik katkıda bulunmak ümidiyle kaleme alınan bu çalışmanın literatür açısından faydalı olacağını düşünmek bu yorgunluğu bitiren bir hazdır.

Her çalışmada olduğu gibi bu çalışmada da perde arkasında olan ve sonsuz teşekkürü hak eden insanlar olduğunu belirtmek gerekir. Hayatımdaki her alanda bana güvenen ve benden manevi maddi hiçbir desteğini eksik etmeyen Aileme, bilgi ve tecrübeleriyle bana her zaman yol gösteren çok değerli danışman hocam Doç. Dr. Abdulkadir TOPAL'a, bilimsel bilgisini benimle paylaşma konusunda her zaman cömert davranan ve yol gösteren çok değerli hocam Prof. Dr. Yusuf ŞAHİN'e, çalışmanın yoğun temposunda her zaman desteklerini esirgemeyen değerli hocam Doç. Dr. Nezahat ALTUNTAŞ'a ve KTÜ Kamu Yönetimi Bölümü öğretim üyeleri ve araştırma görevlisi değerli mesai arkadaşlarıma, çevresel dışsallıklar konusunda bana yardımcı olan Doç. Dr. Birol KARAKURT'a, Yard. Doç. Dr. Levent Yahya ESER'e, Arş. Gör. Nagihan BİRİNCİ'ye, Arş. Gör. Aykut BAŞOĞLU'na, çalışmayı bağımsız bir şekilde okuyan ve değerlendiren Emel ÇELEPÇİKAY'a, bilgi teknolojileri konusunda bilgilerini bana aktaran makine mühendisi Mert ŞENGÜL'e, çalışmanın Türk Dil Kurallarına uygunluğunu denetleyen ve hataların düzeltilmesini sağlayan Türkçe öğretmeni Muzaffer ÖZTAŞ'a, sonsuz teşekkürü borç bilirim.

Trabzon, Haziran 2012

Muhamed Yunus BİLGİLİ

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ	IV
İÇİNDEKİLER.....	V
ÖZET	IX
ABSTRACT	X
TABLolar LİSTESİ	XI
KISALTMALAR LİSTESİ	XII
GİRİŞ.....	1-3

BİRİNCİ BÖLÜM

1. İDARİ ARAÇLAR	4-23
1.1. Emir ve Yasaklar	6
1.2. Standartlar	8
1.2.1. Çevresel Standartların Avantaj ya da Dezavantajları	11
1.3. Diğer Mevzuat Araçları	13
1.3.1. Bildirme Yükümlülüğü Getirme	13
1.3.2. İşaretleme Yükümlülüğü Getirme	13
1.3.3. Ruhsata Bağlama.....	14
1.3.4. Bölgelere Ayırma	14
1.3.5. Çevresel Etki Değerlendirmesi(ÇED)	14
1.3.6. Sorumluluk Yükleme	16
1.3.7. Genişletilmiş Üretici Sorumluluğu.....	16
1.3.8. Katılım.....	17
1.3.9. Çevre Eğitimi	18
1.3.10. Çevre Hukuku	19
1.3.11. Ahlaki Değerler Oluşturmak	21

İKİNCİ BÖLÜM

2. EKONOMİK VE MALİ ARAÇLAR	24-85
2.1. Kavramsal Olarak Ekonomik ve Mali Araçlar	27
2.2. Çevre Vergileri	29
2.2.1. Oluşturulma Nedenlerine Göre Çevre Vergileri	31
2.2.1.1. Mali Kaynak Yaratmak Amacıyla Oluşturulan Vergiler	31
2.2.1.2. Özendirici İşlev Taşıyan Vergiler	31
2.2.2. Çeşitlerine Göre Çevre Vergileri.....	32
2.2.2.1. Emisyon Vergileri.....	32
2.2.2.2. Ürün Temelinde Belirlenen Çevre Vergileri	35
2.2.2.3. Kullanım Temelinde Belirlenen Çevre Vergileri.....	35
2.2.2.4. Vergilendirme Farklılıkları	36
2.2.3. Çevre Vergilerinin Avantajları.....	36
2.2.4. Çevre Vergilerinin Dezavantajları	38
2.2.5. Çevre Vergileri Uygulamasında Karşılaşılan Sorunlar	40
2.3. Çevre Harçları.....	40
2.3.1. Çevre Harçlarının Türleri	42
2.3.1.1. Atık Harçları	42
2.3.1.2. Hizmet Harçları.....	43
2.3.1.3. Üretim İle İlgili Harçlar	43
2.3.1.4. İdari Harçlar	44
2.3.2. Çevre Harçlarının Avantajları	44
2.3.3. Çevre Harçlarının Dezavantajları.....	45
2.4. Kirletme/ Atık Hakları	45
2.4.1. Kirletme/Atık Haklarının Uygulanabileceği Alanlar ve Uygulamaları.....	48
2.4.2. Kirletme Haklarının Avantajları	49
2.4.3. Kirletme Haklarının Dezavantajları.....	50
2.5. Depozito-Geri Ödeme Sistemi.....	52
2.5.1. Depozito Geri Ödeme Sistemi Uygulamaları	55
2.5.2. Depozito Geri Ödeme Sisteminin Avantajları.....	56
2.5.3. Depozit-Geri Ödeme Sisteminin Dezavantajları	57

2.6. Eko-Etiketleme: Çevre Dostu Ürünlere Çevre Etiketini Kullanma İzni Verilmesi.....	57
2.6.1. Eko-Etiketlemenin Avantajları	59
2.6.2. Eko-Etiketlemenin Dezavantajları	60
2.7. Çevre Yönetim ve Denetim Sistemi	61
2.7.1. Avrupa Birliği Çevre Yönetim ve Denetim Sistemi (EMAS).....	62
2.7.2. ISO 14001	64
2.7.3. EMAS ve ISO 14001'in Karşılaştırılması	65
2.8. Gönüllü Anlaşmalar	66
2.8.1. Gönüllü Anlaşmaların Avantajları.....	67
2.8.2. Gönüllü Anlaşmaların Dezavantajları	68
2.8.3. Gönüllü Anlaşmaların Uygulaması	69
2.9. Sübvansiyonlar (Mali Yardımlar).....	71
2.9.1. Sübvansiyonların Avantajları	73
2.9.2. Sübvansiyonların Dezavantajları	74
2.10. Çevresel Fonlar	75
2.10.1. Çevresel Fonların Avantajları	77
2.10.2. Çevresel Fonların Dezavantajları	78
2.11. Çevresel Değerler Üzerinde Özel Mülkiyet Yaratma.....	79
2.11.1. Çevresel Değerler Üzerinde Özel Mülkiyet Yaratmanın Avantajları	81
2.11.2. Çevresel Değerler Üzerinde Özel Mülkiyet Yaratmanın Dezavantajları.....	81
2.12. Mevzuata Uygunluğu Teşvik.....	83
2.13. Dış Yardım Kredisi-Borç Silme	84
2.14. Yoksulluk Giderme ve Aile Planlaması.....	85

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. TÜRK ÇEVRE POLİTİKASINA YÖN VEREN METİNLERDE

ÖNGÖRÜLEN ÇEVRE POLİTİKASI ARAÇLARI.....86-124

3.1. Türk Çevre Politikasına Yön Veren Metinlerde Öngörülen Çevre

Politikası Araçları 86 |

3.1.1. 2872 Sayılı Çevre Kanunu 86 |

3.1.2. 2873 Sayılı Milli Parklar Kanunu.....	91
3.1.3. 2863 Sayılı Kùltür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu	93
3.1.4. 2960 Sayılı Boğaziçi Kanunu	97
3.1.5. 3621 Sayılı Kıyı Kanunu	99
3.1.6. 2634 Sayılı Turizmi Teşvik Kanunu.....	100
3.1.7. 3194 Sayılı İmar Kanunu	102
3.1.8. 1593 Sayılı Umumi Hıfzıssıhha Kanunu	105
3.1.9. 6831 Sayılı Orman Kanunu	107
3.1.10. 1380 Sayılı Su Ürünleri Kanunu.....	110
3.1.11. 5403 Sayılı Toprak Koruma ve Arazi Kullanımı Kanunu.....	111
3.1.12. 5199 Sayılı Hayvanları Koruma Kanunu	113
3.1.13. 5237 Sayılı Türk Ceza Kanunu.....	115
3.1.14. 5326 Sayılı Kabahatler Kanunu	116
3.1.15. 5393 Sayılı Belediye Kanunu ve 5216 Sayılı Büyükşehir Belediyesi Kanunu.....	116
3.1.16. 5302 Sayılı İl Özel İdaresi Kanunu	117
3.1.17. 2464 Sayılı Belediye Gelirleri Kanunu.....	118
3.1.18. Türk Çevre Politikasına Yön Veren Diğer Kanunlarda Öngörülen Çevre Politikası Araçları	118
3.1.19. Çevre İle İlgili Yönetmeliklerde Öngörülen Çevre Politikası Araçları	120
SONUÇ VE ÖNERİLER	125
YARARLANILAN KAYNAKLAR	128
ÖZGEÇMİŞ	139

ÖZET

İnsan çevre ilişkileri sonucunda çevre ve çevrenin unsurları ciddi zararlar görmüştür. Çevrenin ciddi zararlar görmeye başlamasıyla beraber bu zararların giderilmesine yönelik politika arayışları başlamış ve devletler ülkelerinde uygulayacakları çevresel ilkeler ve hedefler bütünü gösteren çevre politikalarını oluşturmaya başlamışlardır. Çevre politikalarının somutlaşması ve uygulamaya aktarılması çevre politikası ile tutarlı bir şekilde oluşturulan çevre politikası araçlarına bağlıdır. En basit şekilde çevre politikalarında belirlenen ilke ve hedeflere ulaşılması için yararlanılan araçlar olarak tanımlanabilecek çevre politikası araçları bu çalışmanın temelini oluşturmaktadır. Bu çalışmanın amacı çevre politikası araçlarının avantaj ve dezavantajlarıyla ortaya konulması ve Türk Çevre Politikasına yön veren kanunlar ve yönetmeliklerde hangi çevre politikası araçlarının öngörüldüğünün ortaya konulmasıdır . Çalışmada çevre politikası araçları olarak idari araçlar, ekonomik ve mali araçlar ele alınmıştır. Çalışmada tek bir çevre politikası aracının başarılı olamayacağı varsayılmış ve sonuç olarak mevzuat araçları, ekonomik ve mali araçlardan oluşan karma çevre politikalarının daha başarılı olacağı açıklanmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Çevre, Çevre Politikası, Çevre Politikası Araçları, Türk Çevre Politikası Araçları.

ABSTRACT

Environment and the elements of environment has damaged as a result of human and nature relations. When the environment has damaged seriously environmental policies has established by states to set environmental goals and principles. Concretizing and applying the environmental policy is related with consistent environmental policy instruments. Environmental policy instruments simply can be defined as, instruments which attain goals and principles of environmental policy is the core of this study. The aim of this study is to examine environmental policy instruments with advantages and disadvantages of them and what are the environmental policy instruments in Turkish environmental policy according to codes and implementing regulations. This study contains command and control instruments and economic and fiscal instruments. As an assumption, only one environmental policy instrument cannot be successful to solve environmental issues, an environmental policy which based on command and control instruments and economic and fiscal instruments can be more successful to solve environmental issues.

Key Words: Environment, Environmental Policy, Environmental Policy Instruments, Turkish Environmental Policy Instruments.

TABLolar LİSTESİ

<u>Tablo Nr.</u>	<u>Tablonun Adı</u>	<u>Sayfa Nr.</u>
1	Türk Çevre Politikasına Yön Veren Diğer Kanunlarda Çevre Politikası Araçları	119
2	Çevre İle İlgili Yönetmeliklerde Öngörülen Çevre Politikası Araçları	120

KISALTMALAR DİZİNİ

AB	: Avrupa Birliği
ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
AR-GE	: Araştırma Geliştirme
AT	: Avrupa Topluluğu
CIF	: Mal, navlun ve sigorta bedellerinin toplamı
ÇED	: Çevresel etki değerlendirmesi
DPT	: Devlet Planlama Teşkilatı
EMAS	: Çevre yönetimi ve denetimi sistemi
EPDK	: Enerji Piyasası Denetleme Kurulu
EPR	: Genişletilmiş üretici sorumluluğu
EU	: European Union
Eurostat	: Avrupa Birliği İstatistik Ofisi
GDO	: Genetiği değiştirilmiş organizma
GDP	: Gayrisafi yurtiçi hasıla
GEF	: Küresel Çevre Fonu
IMF	: Uluslararası Para Fonu
ISO 14001	: Çevre Yönetim sistemi
ISO	: Uluslararası Standardizasyon Örgütü
İDÇS	: İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi
KDV	: Katma değer vergisi
LNG	: Sıvılaştırılmış doğal gaz
LPG	: Sıvılaştırılmış petrol gazı
m ²	: Metrekare
Md	: Madde
MTA	: Maden Tetkik Arama
STK	: Sivil Toplum Kuruluşu
Sy	: Sayfa numarası yok

UÇEP : Ulusal Çevre Eylem Planı
UNDP : Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı
UNEP : Birleşmiş Milletler Çevre Programı
Vd : Ve diğerleri
Yyy : Yayın yılı yok

GİRİŞ

İnsanlar var oldukları günden beri ihtiyaçlarını karşılamak için çevreleri ile etkileşim içinde olmuşlardır. Bu etkileşimle birlikte insanlar hem çevreden etkilenmiş hem de çevreyi etkilemişlerdir. Bu etkileşim süreci her zaman çevre lehine olmamıştır. İnsanlar içinde buldukları çevreye bilerek ya da bilmeyerek zarar vermişlerdir. Başlangıçta insanların çevreye verdikleri zararlar önemli sayılamayacak düzeyde iken, sanayileşme, kentleşme, fosil yakıtların kullanılması, nüfusun sürekli artması ile birlikte çevreye verilen zararlar büyük boyutlara ulaşmış ve özellikle yirminci yüzyılın ikinci yarısından itibaren felaket olarak anılmaya başlanmıştır.

Çevreye verilen zararların büyümesiyle birlikte özellikle 1960'ların sonlarından itibaren artmaya başlayan çevre bilinci sonucunda devletler bu felakete sessiz kalamamışlardır. Gerek uluslararası gerekse de ulusal düzeyde bu büyük felakete çözüm arayışları başlamıştır. Çevre sorunlarına çözüm arayışları, devletlerin çevreye ilişkin ilke ve hedeflerini ortaya koyduğu çevre politikalarının oluşturulmaya başlanmasıyla sonuçlanmıştır.

Önceleri basit bir kirlenme olarak algılanan çevre sorunlarına yönelik oluşturulan çevre politikaları kirliliğin azaltılması ve temizlenmesine odaklanmış fakat çevre sorunlarının sadece basit bir kirlenme olmadığını anlaşılmasıyla birlikte bu politikalarında farklı yaklaşımlara yer vermeye başlanmıştır. Bu bağlamda devletler sadece kirliliğin azaltılması için değil, çevre sorunlarına neden olan faktörlerin ortadan kaldırılmasına yönelik çeşitli politikalar geliştirmeye başlamışlardır.

Çevre politikalarındaki bu değişimler çevre politikalarında belirlenen ilke ve hedeflere ulaşılmasını sağlayan çevre politikası araçlarının da çeşitlenmesi sonucunu doğurmuştur. Önceleri idari araçlar (komuta-kontrol araçları) ile çevre sorunlarını çözmeyi

amaçlayan devletler, çevre sorunlarının ulusal sınırları aşan ve çok çeşitli alanlara etkide bulunması nedeniyle istenilen başarıya ulaşamamışlardır.

İdari araçların istenilen amaca ulaşmada yeterli başarıyı gösterememesi ve kirletenin bu kirliliği azaltmanın maliyetine katlanması gerektiği yönündeki ilkenin (kirleten öder/polluter pay) geçerlilik kazanmasıyla birlikte, bu ilkeye işlerlik kazandırabilecek çevre politikası araçları geliştirilmeye başlanmıştır. Bu bağlamda, çevre vergilerinden, kirletme haklarına, gönüllü anlaşmalardan, çevresel değerler üzerinde özel mülkiyet yaratılmasına kadar çok geniş bir yelpaze oluşturan ekonomik ve mali araçlar olarak bilinen araçlar çevre politikalarının temel araçları haline gelmeye başlamıştır. Uygulanma kolaylıklarının yanı sıra, çevre sorunlarıyla mücadelede kullanılan ekonomik ve mali araçlar, kirletici birimleri, oluşturdukları kirliliğin maliyeti ile yüzleştirme esasına dayandığından birey ve/veya firmaları daha az kirlilik oluşturacakları teknolojiler geliştirmeye de teşvik etmektedirler.

Başlangıçta ağırlıklı olarak idari araçlar, daha sonraları ise ekonomik ve mali araçların devreye sokulması ve her iki grup politika aracının kombinasyonu, çevre politikalarına yön vermekle birlikte, günümüzde “çevre bilinci”ni geliştirici politik araçların da önemli uygulama alanı bulduğu dikkat çekmektedir. Bu noktada, çevre bilincinin artmasına yönelik olarak, çevre eğitimi, çevreye yönelik ahlaksal değerler oluşturulması gibi alternatif yaklaşımlar ön plana çıkmaya başlamıştır.

İşte bu çalışmada, önce çağdaş çevre politikalarına yön veren politika araçları ele alınmakta, daha sonra ise bir karşılaştırma yapmak amacıyla Türkiye’de çevre politikası araçlarının neler olduğu, bu bağlamda Türk Çevre Politikasına yön veren kanun ve yönetmeliklerde öngörülen çevre politikası araçlarının neler olduğu üzerinde durulmaktadır.

Bu amaçla çalışmanın birinci bölümünde çevre politikalarına yön veren idari araçların neler olduğu ortaya konmaktadır. İdari araçlar emir ve yasaklar, standartlar, bildirme yükümlülüğü getirme, işaretleme yükümlülüğü getirme, ruhsata bağlama, bölgelere ayırma, çevresel etki değerlendirmesi, sorumluluk yükleme, genişletilmiş üretici sorumluluğu, çevre eğitimi, çevre hukuku ve ahlaki değerler oluşturmak şeklinde

sınıflandırılarak incelenmiştir. Bu bölümde sadece araçların neler oldukları değil avantaj ve dezavantajları da değerlendirilmiştir.

İkinci bölümde ise ekonomik ve mali araçlar, çevre vergileri, çevre harçları, kirletme/atık hakları, depozito-geri ödeme sistemi, eko-etiketleme, çevre yönetim ve denetim sistemi, gönüllü anlaşmalar, sübvansiyonlar, çevresel fonlar, çevresel değerler üzerinde özel mülkiyet yaratma, mevzuata uygunluğu teşvik ve dış yardım kredisi-borç silme ve yoksulluk giderme ve aile planlaması başlıkları altında ele alınmıştır. Ayrıca ekonomik ve mali araçların uygulamada oluşturduğu avantaj ya da dezavantajlar analiz edilmiştir.

Çalışmanın üçüncü bölümünde Türkiye’de çevre politikalarına yön veren kanun ve yönetmeliklerde hangi çevre politikası araçlarının öngörüldüğü ele alınmaya çalışılmıştır. Bu bölümde, Çevre Kanunu ve bu kanuna dayanılarak çıkarılan yönetmelikler ve çevre politikamıza yön veren diğer kanunlar ele alınmaya çalışılmıştır. Bir başka ifadeyle, bu çalışmada çevre politikası araçları Türkiye özelinde ele alınmaya çalışılırken başta 2872 sayılı Çevre Kanunu ve bu kanuna dayanılarak çıkarılan yönetmelikler ile çevreye doğrudan ya da dolaylı olarak etkide bulunan kanun ve yönetmelikler incelenmiştir.

Sonuç ve değerlendirme bölümünde ise AB uyum sürecinde olan Türkiye’nin daha çağdaş bir Çevre Politikası oluşturabilmesi adına neler yapılması gerektiği yönünde öneriler geliştirilmeye çalışılmaktadır.

BİRİNCİ BÖLÜM

1. İDARİ ARAÇLAR

Çevre politikalarında kullanılan temel araç demetinden biri olan idari araçlar, çoğunlukla ülkede halen yürürlükte olan yasa, tüzük ya da yönetmelik gibi düzenleyici işlemlerle oluşturulduğunda mevzuat araçları olarak da adlandırılırlar. Mevzuat kavramı, bir ülkede yetkili makamlar tarafından konulmuş olan ve yürürlükte bulunan yazılı hukuk kuralları bütünü şeklinde tanımlanabilir. Bu bağlamda mevzuat araçları basit bir şekilde, bir ülkede yetkili makamlar tarafından konulmuş ve yürürlükte olan çevre ile ilgili/çevre sorunlarını çözmeye yönelik olan kurallar bütünü şeklinde ifade edilebilir. Mevzuat araçları çevre literatüründe kumanda- kontrol (command and control policy instruments) araçları, hukuki araçlar, düzenleyici araçlar, standartlar olarak da nitelendirilmektedirler.

Çevre standartlarının kamusal otorite tarafından belirlenmesi, kanun haline getirilerek uyulmaya zorlanması ve bunun takibi “kumanda ve kontrol politikası” olarak adlandırılır (Balın, 2011: 32). Mevzuat araçları çevre sorunları ile mücadelede kullanılan en eski araçlardır. Polisiye önlemler geleneğinden esinlenen bu araçların temel görevi somut emir ve yasaklamalarla tehlikeleri önlemek olmuştur (Değirmendereli, 2004:490).

Üretim ve tüketim etkinliklerinin çevreye verdiği zararların azaltılması ya da önlenmesi için yönetsel müdahale gerektiği anlayışından yola çıkan hükümetler bu türlü politika araçlarından daha fazla yararlanmak isterler (Keleş ve diğerleri, 2009:389). Bu araçlarla devlet, belirlenmiş çevre kalitesi hedefleri doğrultusunda çevre standartlarının kaynaklarına doğrudan müdahale ederek, ekonomik sistemin ekolojik sistemden yararlanmasının sınırlarını çizmeyi ve ekonominin çevreyle ilişkilerini biçimlendiren hakim davranış kalıplarını değiştirmeyi amaçlamaktadır (Dağdemir, 2003:182). Alıcı ortam standartlarının belirlenmesi, ürün, teknoloji ve emisyon standartlarının belirlenmesi çevreye etkisi olacak faaliyetler için izin alınması gibi yönetsel organlara geniş bir hareket

alanı sağlayan mevzuat araçları evre politikası araçlarının önemli bir unsurunu oluşturmaktadır.

Mevzuat araçlarının temel iki özelliği vardır. Bu özelliklerden birincisi, mevzuat araçlarının uyulması gereken yasal sınırlamalar ortaya koymasıdır. Emisyon ve evre kalitesi standartları, üretim süreci ve ürünler üzerindeki sınırlamalar, hükümetlerin çevrenin korunması ve evre kirliliğinin ortadan kaldırılmasına yönelik plan, proje ve programları uygulamaları yönünde getirilen zorunlulukların hepsi mevzuat araçları kapsamında getirilen kısıtlamalardır (Ekeman, 1998: 42). Mevzuat araçlarının ikinci özelliği ise çevreye zarar verenlere, uyulması zorunlu bu yasal sınırlamaların dışında başka bir seçenek tanımamalarıdır (Değirmendereli, 2004:490). Çevreyi kirletenler çevresel standartlara uymadıkları için cezai müeyyidelerle karşılaşırlar. Kısıtlama ile cezai yaptırım unsurlarını içermeleri ve evre sorunlarını idari merciler kanalıyla çözme eğilimi göstermeleri nedeniyle, tüm mevzuat araçlarının yönetim ve kontrol (Command and Control) yaklaşımı üzerine kurulduğunu söylemek mümkündür (Ekeman, 1998: 42).

evre politikası araçları arasında, devletin yönlendirme ve kontrol yaklaşımı çerçevesinde yasal düzenlemelerin desteğinde uyguladığı bu araçların tercih edilme nedeni, yasal mevzuatın oluşturulması ve denetim mekanizmalarının diğer araçlara göre daha kolay işletilebilmesidir (Dağdemir, 2003:182). Ayrıca mevzuat araçları uluslararası evre politikalarının oluşturulması çabalarında birlikte hareket edebilme imknı sağladıklarından dolayı da tercih edilmektedir.

Mevzuat araçları, emir ve yasaklar, standartlar ve diğer mevzuat araçları olarak üç gruba ayrılabilir. Emir ve yasaklar kamusal otoritenin evre ile ilgili konularda birey ya da firmalara neleri yapmaları gerektiği ve nelerden kaçınmaları gerektiğini belirten düzenlemelerdir. Standartlar ise belirli yöntemler kullanılarak belirlenen ve aşılmaması gereken kirlilik düzeyini ifade eder. Bildirme yükümlülüğü getirme, işaretleme yükümlülüğü getirme, ruhsata bağlama, bölgelere ayırma, çevresel etki değerlendirmesi, sorumluluk yükleme, genişletilmiş üretici sorumluluğu(extended producer responsibility), katılım, evre eğitimi, evre hukuku ve çevreye ilişkin ahlaksal değerler oluşturmak diğer mevzuat araçları olarak ele alınabilir.

1.1. Emir ve Yasaklar

Emir ve yasaklar, en eski, en yaygın ve en sık kullanılan çevre politikası araçlarıdır. Kanunlar ya da düzenleyici genel idari işlemler yoluyla, kirletici faaliyette bulunacak olanların neleri yapıp neleri yapamayacakları önceden saptanmaktadır (Budak, 2000: 54). Bu araçlar çevreyi kirletme potansiyeli olan endüstrilerin üretim süreçlerine, üretimde kullanılan girdilere, piyasaya sürülen ürüne ve ambalajına yönelik olmak üzere çevre kirlenmesini önlemek amacıyla yasalarla getirilen her tür yasaklama ve yükümlülüğü kapsamaktadır (Dağdemir, 2003:186). Emir ve yasaklar tarihsel süreç içerisinde devletler tarafından farklı yoğunluk ve çeşitlilikte uygulanmışlardır. Günümüzde de çevresel sorunların kendini hissettirmesiyle birlikte, ilk akla gelen ve yoğun bir şekilde uygulanan araç olmuştur (Değirmendereli, 2004:490).

Devletlerin çevre politikalarının temelini emir ve yasaklar oluşturmaktadır, zaten pek çok alanda emir ve yasakların kullanılması zorunludur. Bir başka ifadeyle, öyle alanlar vardır ki, emir ve yasaklamanın yerine başka bir çevre koruma aracının kullanılabilmesi mümkün değildir (Değirmendereli, 2004:480). Çünkü bu alanlarda, o emir ve yasaklamanın öngördüğü davranış şeklinin dışında herhangi başka bir alternatifin uygulanması söz konusu değildir. Örnek vermek gerekirse, içme suyu havzalarının yerleşmeye açılması demek içme suyu kaynaklarının önce kirlenmesi sonra da yok edilmesi anlamına gelmektedir. Dolayısıyla bu gibi durumlarda emir ve yasakların kullanılması ve bu tip alanlarda yerleşme ya da yapılanmanın yasaklanması kaçınılmaz olmaktadır.

Ayrıca hukuki düzenlemeler yoluyla faaliyette bulunacak olana çevreyle dost davranış geliştirmesi yani çevreyi kirletmemesi emredilmektedir. İtalya'da son yıllarda uygulamaya giren alışveriş yerlerinde biyolojik olarak doğada çözünmeyen plastik torba kullanılmamasına ilişkin karar kirletmeme emrine güzel bir örnektir (Budak, 2000: 55). Ayrıca devletler çevre politikalarında, uymayanların cezalandırılmasına ilişkin emir ve yasaklama düzenlemelerine de yer vermektedirler. Cezalar, çevre mevzuatında belirlenen standartlara uyulmaması durumunda kirleticilere yönelik çeşitli yaptırımların uygulanmasıdır. Bir çevre politikası aracı olarak cezalar uygulanırken standartlara uymayanlara çeşitli para cezaları verilebileceği gibi söz konusu faaliyetin durdurulması,

faaliyette bulunan firmaların kapatılması hatta hapis cezasına dahi başvurulabilmektedir. Cezalar birey/firmalar üzerinde bir taraftan ekonomik teşvik (negative incentives) oluşturmakta diğer taraftan hapis, kapatma gibi sert yaptırımları uygulamakla kirlilik oluşturulmasını önlemeyi amaçlamaktadır.

Çevre ile ilgili emir ve yasakların etkin bir şekilde uygulanabilmesi çevre ile ilgili birimlerin sürekli olarak denetim yapmasına bağlıdır. Denetimler bireyler ya da firmaların çevre mevzuatında belirlenen emir ve yasaklara ve standartlara uyulup uyulmadığının saptanması amacıyla uygulanır. Çevre politikalarında bir araç olarak denetimlere yer verilmesinin amacı çevreye etkisi olabilecek faaliyetlerin denetime tabi tutulmadığı zaman çevre mevzuatına aykırı davranışların oluşabileceğinin öngörülmesi üzerine bu tip davranışların oluşmasının engellenmesidir. Denilebilir ki denetimler çevre mevzuatına uyulup uyulmadığının ortaya çıkarılması amacıyla hizmet ederler. Denetimler, hem çevre politikalarının uygulanması sürecinin parçasıdır, hem de uygulanma düzeyini ölçmeye yardımcı olurlar. Denetimler, etkinlik sırasında ya da etkinlik öncesinde yapılabilir (Keleş ve diğerleri, 2009:393). Dolayısıyla çevre ile ilgili hukuki düzenlemelerde söz konusu birimlere denetim yapma yetkisi ve denetimi gerçekleştirmek için çeşitli araçlar sağlanmalıdır.

Çevre politikası uygulamasında vazgeçilmez niteliğe sahip olan emir ve yasakların çevre sorunlarını çözme konusundaki başarısı tartışılmaktadır. Çevre sorunlarının uluslararası boyut kazanmasıyla birlikte emir ve yasakların uygulanmasında güçlüklerle karşılaşmaktadır. Bu güçlük hem devletin egemenlik hakları açısından hem de sorunların sınır tanımaz özelliğinden kaynaklanmaktadır. Emir ve yasakların uygulanmasını güçleştiren bir başka unsur ise emir ve yasakların benimsenmesi ve uygulanma sorununun da olmasıdır. Emir ve yasakların uygulanmasını güçleştiren son unsur ise bilim ve teknolojiye hızlı ilerlemenin çevreye zarar verebilecek faaliyetleri beraberinde getirmesidir. Bu yeniliklerin çağımızda çok hızlı bir şekilde gelişmesi, çoğu zaman mevzuatın bu gelişmelerin gerisinde kalmasına neden olmaktadır (Değirmendereli, 2004:491). Özetle uygulamada yaşanan zorluklar ve maliyet yüksekliği gibi olumsuzluklara rağmen emir ve yasaklar devletlerin çok sık başvurduğu bir politika aracı olarak görülmektedir.

1.2. Standartlar (Direkt Kontroller)

Standartlar, çevresel hedefleri ifade etmekte ve çeşitli ortamlar içindeki (hava, su, toprak) atık veya özel maddelerin mümkün olabilecek miktar ve yoğunluğunu belirlemektedir (Değirmendereli, 2004:491). Devletin ekonomik sistem ve ekolojik sistem arasındaki karşılıklı etkileşimden doğan çevre sorunlarına çözüm olarak geliştirdiği ve yasal düzenlemelerle uymaya zorladığı çevre kalitesini hedefleyen standartlar ve kirlilik düzeyi için sınır değerler belirlenmesi, yaygın bir kullanım alanına sahip, önemli çevre politikası araçlarından birini oluşturmaktadır (Dağdemir, 2003:183).

Çevresel standartlar, çevrede kirlenmeye yol açan kirleticilerin önlenmesi için, ulaşılmak ve/veya korunmak istenen parametrik değerlere erişebilmek amacıyla oluşturulan araçlardır. Bu bağlamda standart belirlemede amaç, çevresel ortamdaki çeşitli kirletici konsantrasyonları için üst sınırların saptanmasıdır (Ertürk, 2009:207). Giderek artan, çeşitlenen ve yoğunlaşan çevresel bozulma ve kirlenmelere önlem almak durumunda olan idari makamlar öncelikle mevcut kaliteyi ölçerek belirlemek, ölçülen yoğunluğun insan ekosistemi başta olmak üzere tüm ekosistemler üzerindeki zararlı etkilerini saptamak ve zararlı etkilerin belirlenen toksik değerlerin üzerine çıkmamasını sağlamak durumundadır (Budak, 2000: 52-53). Nitekim kirliliğin insan sağlığı üzerindeki etkilerinin araştırılması, kirlilik standartlarının belirlenmesinde bilimsel temeli oluşturmaktadır (Ertürk, 2009:207).

Standartlar çevre kalitesine ilişkin olarak belirli ölçümlerin yapılması (teknik) ve bu ölçümler sonucunda ortaya çıkan maksimum kirlilik düzeyinin aşılmaması için oluşturulan araçlardır. Belirlenen çevresel standartlara uymayarak çevreye zararlı atık bırakan veya emisyon yayan işletmeler, işyeri kapatma veya para cezası gibi idari ve cezai yaptırımlarla ve hatta hapis cezası ile dahi cezalandırılabilirler (Budak, 2000:53). Uygulamada çevresel standartların çok sayıda türü mevcuttur. Kalite standartları, emisyon standartları, teknoloji standartları, ürün ve üretim standartları ve saklama (stoklama) standartları çevresel standartlara örnek olarak gösterilebilir.

Kalite standartları kirleticilerin bırakılacağı ortamdaki maksimum kirlilik düzeyini belirler. Bir başka ifadeyle alıcı ortamda aşılmaması gereken kirlilik seviyelerini belirleyen

standartlara kalite standartları denmektedir (Ertürk, 2009:207). Kalite standartları alıcı ortamdaki en yüksek kirlilik düzeyini gösterdiğinden, bu kirlilik düzeyinin aşılması durumunda, hem alıcı ortamın ciddi şekilde zarar göreceği hem de insan sağlığının olumsuz etkileneceği varsayılmaktadır.

Kirliliğin kontrol edilmesi amacıyla oluşturulan kalite standartları alıcı ortamlar (su, hava) için farklı olarak belirlenmektedir. Şöyle ki; su kirliliğini önlemek için iki temel standarttan yararlanılmakta birinci grup standartları alıcı ortam standartları, ikinci grup standartları ise deşarj standartları oluşturmaktadır. Alıcı ortam standartları, sudaki kirleticilerin maksimum tolere edilebilir miktarını belirlemektedirler. Suyu bırakılan kirleticilerin farklı niteliklerde olması alıcı ortam standartlarının belirlenmesini zorlaştırmaktadır. Deşarj standartları ise, suya bırakılan maddelerin miktarlarını ve etkilerini sınırlamaktadır. Deşarj standartları alıcı ortamın kapasitesini dikkate almadığı için beklenen amacı gerçekleştiremeyebilirler. Hava kirliliğini önlemek için uygun standartların belirlenmesi su kirliliğini önlemek için standart belirlemekten daha karmaşık bir problemdir. Çünkü hava mevsimlik ve günlük değişimler göstermekte, bu nedenle de hava kirliliği standartlarının belirlenmesinde hava koşullarındaki değişimler ve bu değişimlerin sonuçları önemli olmaktadır (Ertürk, 2009:207-208). Sonuç olarak kalite standartları alıcı ortamda aşılmaması gereken kirlilik düzeyini belirleyen politika aracı olarak ön plana çıkmaktadır.

Emisyon standartları, kirlenmeye neden olan kaynağa getirilen sınırlamaları ifade eder (Balın, 2011: 33). Başka bir ifadeyle, emisyon standartları birim zamanda belirli bir kaynaktan bırakılabilecek kirletici miktarını göstermek üzere geliştirilmiş standartlardır (Değirmendereli, 2004:492). Emisyon standartlarında belirlenen, kirleticinin bırakabileceği kirlilik miktarı azami kirlilik miktarını göstermektedir. Dolayısıyla emisyon standartlarındaki miktar asla aşılmaması gereken miktar olarak nitelenebilir.

Emisyon standartları, her firma için üretim hacmi ne olursa olsun belirli bir dönemde alıcı ortamlara bırakılabilecek maksimum kirletici madde miktarı veya üretim birimi başına belirlenmiş sabit bir emisyon miktarı olarak belirlenebileceği gibi, kirletici emisyonların azaltım oranları şeklinde de tanımlanabilmektedir (Dağdemir, 2003:194).

Kalite standartları ile emisyon standartları arasında bazı fark ya da ilişkiler vardır. Şöyle ki; kalite standartları alıcı ortamın kalitesine, emisyon standartları ise kirleticilere yönelik olarak oluşturulan standartlardır. Kalite standartları ile emisyon standartları arasındaki ilişki doğal olaylarla da ilgilidir. Rüzgar ve suyun akışı gibi doğal olayların emisyonları başka bölgelere taşıyabileceği veya hafifleyebileceği göz önüne alınırsa ikisi arasındaki ilişki ve fark ortaya çıkar (Değirmendereli, 2004:492).

Teknoloji standartları ise çevre kirliliğine yol açabilecek faaliyetlerin uymak zorunda oldukları teknik ve teknolojik özellikleri belirleyen standartlardır. Başka bir ifadeyle, teknoloji standartları; firmaların çevresel mevzuata ve düzenlemelere uyması için belirli teknolojileri kullanma ve ürettikleri ürünlerde bazı özellikleri bulundurma zorunluluğu getiren standartlardır (Değirmendereli, 2004:492). Teknoloji standartlarının amacı, çevre kirliliğine yol açacak faaliyet başlamadan veya çevre kirliliğine neden olacak ürünler ortaya çıkmadan bazı önlemlerin alınmasıdır. Bütün çimento fabrikalarının bacalarına filtre takma zorunluluğu bu standart türüne örnek olarak gösterilebilir. Teknoloji standartlarıyla muhatap olan firma ve kişilerin bu standartlar konusunda seçim hakları yoktur. Bir başka anlatımla teknoloji standartlarına uymak zorunludur.

Emisyon standardı, performansla, yani üretim için kullanılacak olan yolu üreticiye bırakıp, asıl olarak bu yolun sonuçta oluşturacağı kirlilik miktarıyla ilgilenirken; teknoloji standardı belli bir teknoloji, ekipman ya da üretim tarzını üreticiye dikte ederek probleme kaynağında müdahale etmektedir (Balın, 2011:33).

Diğer taraftan, ürün standartları bir ürünün taşınması gereken özelliklerin neler olduğunun saptanmasıdır (Budak, 2000: 53). Ürün ve üretim standartları, bir ürünün üretim süreci dahil, ambalajlanması, kullanılmak üzere piyasaya sunumu ve kullanım ömrünün bitmesi gibi tüm yaşam döngüsünü kapsayan standartlardır.

Üretimi sırasında kullanılan girdileri ile tüketim sonrası atıkları çevreye ve diğer canlılara zarar verecek maddeler içermiyorsa, kullanılan ambalaj malzemesi doğada zararlı etkiler yaratmıyorsa veya tüketildikten sonra bir başka ürünün girdisi olarak kullanılabiliriyorsa, bu tür ürünlerin çevre dostu ürün etiketi ile çevresel özellikleri açısından diğer ürünlerden farklı olduğu vurgulanmaktadır (Dağdemir, 2003:184-185).

Üretim standartları üretim sürecinin çevreye duyarlı olması anlamına gelmektedir (Budak, 2000: 54). Enerjiyi daha verimli kullanan sanayi, daha az atık üreten sanayi, kaynak kullanımında tasarruflu davranan sanayi, üretim standartlarına uyan örnekler olarak gösterilebilir.

Standart belirleme bağlamında, son olarak saklama ya da stoklama standartları üzerinde durmak gerekir. Şöyle ki; saklama (stoklama) standartları ile çevreye zarar veren atıkların saklanması konusunda sınırlamalar, uyulacak kurallar ve yaptırımlar getirilmektedir. Böylece, çevre açısından risk taşıyan emisyonların risk ve tehlike yaratma olasılıkları da azaltılmış olmaktadır (Dağdemir, 2003:185).

1.2.1. Çevresel Standartların Avantaj ya da Dezavantajları

Yukarıda açıklanmaya çalışılan standartların uygulamada bir takım avantaj ve dezavantajlarından söz edilebilir. Çevresel standartların avantajları şunlardır;

- Belirlenen standartlar, çevre kalitesi açısından arzulanan noktaya ulaşılmasını sağlar.
- Hedefleri açıkça ortaya koyması, uygulanmasının nispeten kolay olması ve görünüşte olabileceğinden daha fazla esnekliğe olanak vermesi gibi konular, standartların genel olarak tercih edilmesini sağlar (Değirmendereli, 2004:492-493).
- Standartlar, gerek kirletici gerekse ortam ile ilgili kirlilik miktarını belirlemektedir.
- Yöneticilerin kirlilik miktarı üzerinde kontrol sağlamalarını kolaylaştırır.
- Standartlar belirlenmesi, sonuçların önceden bilinmesiyle bağlantılı olarak çevre kalitesi hedefine ulaşmayı kolaylaştırır.
- Standartlar, kirliliğin kötü ve illegal olarak görülmesi gerektiği yönündeki ahlaki anlayışa yakındır.

Çevresel standartların dezavantajları ise şunlardır;

- Standartlar kaynak dağılımında etkinliği sağlama bağlamında dezavantajlıdırlar. Bunun nedeni, firmalar açısından standart farklılaştırılmasına gidilmesinin güçlüğüdür.
- Standartlara uyulup uyulmadığını denetlemek amacıyla kullanılacak izleme araçlarının pahalı olması bu aracın maliyetini arttırmaktadır (Ertürk, 2009:209).
- Standartlar, kamu otoritesinin ilgi düzeyindeki azalmaya bağlı olarak bazı düzensizlikleri ve belirsizlikleri gösterir (Ertürk, 2009:205).
- Çevre sorunlarının giderek daha karmaşık ve çok boyutlu hale gelmesi ile birlikte, hangi faktörleri denetlemek üzere standartlar geliştirileceği konusunda, nedensellik ilişkisindeki belirsizlikten kaynaklanan bir kararsızlığa düşülmesi ve uygulanmakta olan standartların takipçisi olması beklenen kamu otoritesinin sahip olduğu duyarlılığın erozyona uğraması gibi sorunlar standartların ve sınır değerlerin uygulamadaki etkinliklerini azaltmaktadır (Dağdemir, 2003:106).
- Doğrudan kontrol yönetimi, firmaların marjinal maliyetlerini göz önüne almaması nedeniyle iktisadi etkinlikten uzak sonuçlar doğurur (Balın, 2011: 33).
- Standartların belirlenmesi çalışması, uzun ve yoğun bir süreci kapsamaktadır. Hangi maddeler standartlara bağlanmalıdır, analiz ve ölçüm teknikleri ne olmalıdır, elde mevcut tekniklere mi yoksa bilim ve tekniğin ulaştığı seviyeye göre mi standartlar getirilmelidir. Standartların ekonomik etkileri nereye kadar dikkate alınmalıdır, fayda maliyet analizleri nasıl yapılmalıdır gibi pek çok soru çözüme kavuşturulmalıdır (Budak, 2000: 54).
- Standartlar karşısında rasyonel davranacak olan üreticilerin hareket tarzı, kendisine izin verilen maksimum miktarda atık atma, daha az atık atmak için gerekli ilave maliyetlere kesinlikle girmeme şekilde olabilecektir (Öncel, 1993:172; Aktaran, Değirmendereli, 2004:493). Bu yöntem atık atma işlemini sürekli hale getirmektedir.
- Farklı özelliklerdeki alıcı ortamlara aynı standartların getirilmesi görece temiz olan alıcı ortamın kirlenmesine neden olur.
- Ekosistemin kendini onarma kapasitesi, yer yapısı, rüzgar, akıntı, iklim ve coğrafya koşulları gibi özellikler göz önünde tutularak ölçünlerde (standartlarda) bölgesel farklılıklar getirilirse yatırımlar ölçünlerin düşük

tutulduğu yerlere yönelebileceğinden, görece temiz kalan bölgelerin daha hızlı kirlenmesine yeşil ışık yakılmış olacaktır (Keleş ve diğerleri, 2009:391).

- Ölçünlerin karşılanması ekonomik maliyet unsuru olarak görüldüğü ölçüde, bölgesel ölçün farklılaşması ekonomik rekabet koşullarını bozan bir unsur olarak kimi sermaye kesimlerinin tepkisini çekmeye adaydır (Keleş ve diğerleri, 2009:391).

1.3. Diğer Mevzuat Araçları

Bu başlık altında, çevre politikası aracı olarak bildirme ve işaretleme yükümlülüğü getirme, ruhsata bağlama, bölgelere ayırma, çevresel etki değerlendirmesi, sorumluluk yükleme, genişletilmiş üretici sorumluluğu, katılım, çevre eğitimi, çevre hukuku ve ahlaki değer oluşturmak üzerinde durulmuştur.

1.3.1. Bildirme Yükümlülüğü Getirme

Bu politika aracı ile faaliyetleri çevresel açıdan risk taşıyan kişiler, faaliyetleri için ilgili idari birimlere (üretilen ürün ya da atık gibi konularda) bildirimde bulunmak zorunda bırakılmaktadır. Başka bir ifadeyle, çevre ve insan sağlığını olumsuz etkileyebilecek bazı etkinlikler, ön bildirimde bulunma zorunluluğu yoluyla denetlenmek istenmektedir (Keleş ve diğerleri, 2009:394). Bildirimde bulunma yükümlülüğü ilgili idari birimlere denetlemede kolaylık sağlamaktadır. Şöyle ki; özellikle kimya sanayi ile gen teknolojisi üzerinde çalışan sanayiler hem ürettikleri ürünlerin, hem de atıklarının özellikleri ve bertaraf yöntemleri hakkında idareye bilgi vermektedirler (Budak, 2000: 55). Bildirme yükümlülüğü konusunda verilebilecek bir başka örnek, tehlikeli atıkların yurtdışından getirilmesi ya da ülkeden geçirilmesi öncesinde ilgili idari birime/birimlere bilgi verme yükümlülüğü gösterilebilir.

1.3.2. İşaretleme Yükümlülüğü Getirme

Tehlikeli maddeler sınıfına giren malların ve çıkan atıkların nakledilmeleri esnasında belirli işaretle taşımaları yükümlülüğü de idarelerin kullandığı bir diğer politik araçtır (Budak, 2000: 55). Tehlikeli maddeler sınıfına giren atıkların üzerine belirli

işaretlerin konulması, tehlikeli atıkların kontrolünde ve bertarafında kolaylık sağlamaktadır. Bu tür atıkların nakilleri esnasında ilgili idarelerce belirli güzergahlar tespit edilmekte ve böylece tehlikeli atıkların kontrolü ve çevreye gelişi güzel boşaltılmadan depolama veya bertaraf edilme bölgelerine ulaşmaları sağlanmaktadır (Budak, 2000: 56).

1.3.3. Ruhsata Bağlama

Faaliyette bulunacak olan kişiler, faaliyetlerine başlamadan önce yetkili idarelere başvurup, faaliyetlerine izin verilmesini talep etmektedirler. Faaliyette bulunacak kişinin izin alması söz konusu faaliyetini meşru hale getirmektedir. Bu izin verilmeden önce ilgili idare belirli faaliyetlerin hangi bölgeler içerisinde ve hangi şartlarda yapılabileceğini daha önceden planlama kararları içerisinde tespit etmiştir (Budak, 2000: 56). Faaliyet daha önceden belirlenmiş şartları taşıyorsa faaliyete izin verilecek, eğer faaliyet şartları taşıyamıyorsa ruhsat (izin) talebi reddedilecektir. Örneğin, atıkları, alıcı ortama vermeden önce belirlenen ölçümlere ve yöntemlere uygun olarak arıtmak ve yok etmek için kurulacak tesis ve işletmeler, inşaat, yapı kullanma ve işletme izinlerini almak zorundadır (Keleş ve diğerleri, 2000:353). Ayrıca belirtilmelidir ki, ruhsat alındığı zaman ruhsat sahibi dilediği şekilde hareket edemez. Ruhsat verildikten sonra da ruhsat sahibi gereken koşulları yerine getirmekle yükümlüdür ve gerekli şartları yerine getirmeyenlerin ruhsatları iptal edilmektedir.

1.3.4. Bölgelere Ayırma

Bölgelere ayırma, bir şehri ticaret, sanayi, ikamet gibi çeşitli bölgeler ayırmadır ve temel olarak şehirselleşen bölgelerde genellikle uygulanan alan kullanımı ile ilgili kısıtları içerir (Keleş, 2005:127-128). Örneğin, mahalli ve şehirselleşen alanlarda tehlikeli maddelerin depolanmasında ve taşınmasında kısıtlamalar ya da yasaklar ve dökülmesinde cezai yaptırımları içerir (Keleş, 2005:128).

1.3.5. Çevresel Etki Değerlendirmesi (ÇED)

ÇED Stockholm Konferansı sonrasında ülkelerin ekonomik gelişmişliklerinin artırılması ile çevre kalitesinin artırılabilirliğini dikkate alınarak, öncelikle 1970'li yılların

sonrasında ABD’de geliştirilmiş ve uygulanmaya başlanmış bir süreci ifade etmektedir (Ataklı, 2004:515). 1970’li yıllardan itibaren, sanayi yatırımlarının çevre üzerinde olumsuz etkilerinin giderilmesi konusunda toplumların hassasiyetlerine paralel olarak, kirletici tüm kurumların kuruluş kararından önce bir çevresel etki analizi yapması konusunda bir konsensüs oluşmuştur (Görmez, 2010:171).

Çevresel etki değerlendirmesi, çevreye etkisi olabilecek faaliyetlerin, başlangıç aşamasında çevreye olumlu ve olumsuz etkilerinin belirlendiği ve olumsuz etkilerin nasıl ortadan kaldırılacağı ya da minimize edileceğinin farklı yer ve teknoloji alternatifleri ile birlikte değerlendirildiği ve projenin gerçekleşmesi durumunda gerekli kontrol ve denetimlerin yapıldığı bir süreçtir. ÇED çevre sorunlarındaki ekolojik, ekonomik, politik ve teknik boyutları harmanlamayı sağlayan, kısacası ekonomi ile ekolojiyi uzlaştıran bir araç olarak bu özellikleri karşılamak için ortaya çıkarılmıştır (Turgut, 2009:209).

Çevresel etki değerlendirmesi, çevre politikasının, temel ilkelerinden biri olan önleyicilik ilkesinin uygulaması olarak görülebilir. “Çevresel Etki Değerlendirmesi”nde amaç, çevre üzerinde olumsuz etki yapabilecek faaliyetlerin gerçekleştirilmesine izin verilmeden önce bu olumsuz etkilerin belirlenmesi ve bunları tamamen yok edecek veya asgari düzeye indirecek önlemlerin alınması halinde ilgili faaliyetler izin verilmesidir (Bozkurt, 2010: 28). ÇED, ekonomik ve sosyal gelişmeye engel olmadan, çevre değerlerini korumayı, planlanan bir faaliyetin yol açabileceği tüm olumsuz çevresel etkileri önceden tespit edip gerekli tedbirleri almayı amaçlar (Bal, 2009: 203). Projelerle ve gelişmeleriyle ilgili olarak, birden fazla faktörü göz önüne alarak proje sahipleri ile kurum ve kuruluşların daha sağlıklı karar vermelerine fırsat verirken, projelerden kaynaklanabilecek çevresel etkileri de ortaya çıkarır (Bal, 2009:203).

Günümüzde Çevresel etki değerlendirmesi sadece bir rapor hazırlanması ve bu raporun değerlendirilmesi olmaktan çıkmış, çevre ile ilgili faaliyetlerin değerlendirilmesinde ekonomi ile çevreyi uzlaştıran bir çevre politika aracı haline gelmiştir.

1.3.6. Sorumluluk Yükleme

Bir çevre politikası aracı olarak sorumluluk yükleme, çevre sorunlarına yol açan bireylerin veya firmaların ortaya çıkardıkları çevresel bozulmadan dolayı hukuk sistemi karşısında sorumlu olmalarını sağlar.

Çevrenin kirletilmesinden zarar gören taraf, sorumlu olduğuna inandığı tarafa karşı dava açarak tazminat talebinde bulunur, taraflar ve bilirkişilerin görüşleri doğrultusunda yasalar ve örfi hukuk kuralları çerçevesinde karar verilir. Yasal düzenlemelerin ihlali ve ihlale yol açan kirletici faaliyetin varlığı, nedeni ne olursa olsun kirleten tarafa sorumluluk yüklerken, çevre kirlenmesiyle sonuçlanacak faaliyetlerde bulunanların daha dikkatli olmalarını sağlamaktadır (Dağdemir, 2003:190).

1.3.7 Genişletilmiş Üretici Sorumluluğu

Genişletilmiş üretici sorumluluğu (extended producer responsibility, EPR), üreticilerin ürünlerinden tüketiciden sonra da fiziksel ya da finansal olarak sorumlu olmaları nosyonuna dayanmaktadır (Walls, 2003:1). Bir başka ifadeyle, genişletilmiş üretici sorumluluğu, çevre sorunlarını “kaynağında” önlemeyi, üreticileri geniş bir sorumluluk almaya “teşvik etmek” suretiyle ürünün “yaşam boyu” etikleri göz önünde bulundurularak üretim yapılması esasına dayanır (Tojo, 2004:3-4).

OECD, genişletilmiş üretici sorumluluğunu, “üreticinin sorumluluğunun ürünün yaşam döngüsünün tüketiciden sonraki aşamayı da kapsayacak şekilde genişletilmesine dayanan çevre politikası yaklaşımı” olarak tanımlamaktadır (OECD, 2001:9).

Genişletilmiş üretici sorumluluğunun iki tane önemli özelliği vardır. Genişletilmiş üretici sorumluluğunun birinci özelliği, sorumluluğun (Fiziksel ve/veya ekonomik, ürünün tamamını bir kısmını kapsayarak şekilde) belediyelerden (atık toplama birimlerinden) üreticiye doğru genişletilmesini sağlamak, ikincisi ise üreticilere ürünleri tasarlarken çevreyi hesaba katmaları yönünde teşvik etmektir (OECD, 2001:9).

Diğer çevre politikası araçları üretim sürecinin sadece bir noktasına odaklanırken, genişletilmiş üretici sorumluluğu ürünlerin ve üretim sürecinin çevreye zarar vermeden gerçekleştirilmesinin yollarını aramaktadır (OECD, 2001:9). Genişletilmiş üretici sorumluluğu, teşvik mekanizmaları oluşturarak firmaların ürünlerini ve üretim süreçlerini sürekli geliştirmelerini amaçlar (Tojo, 2004:5-6). Başka bir ifadeyle, genişletilmiş üretici sorumluluğu, kirliliği azaltan veya daha az kirleten yenilikçi ürün tasarımları yapma konusunda üreticileri teşvik etmektedir (Stevens, 2004:206).

Öte yandan, genişletilmiş üretici sorumluluğu üreticilerin her zaman çevreyi kirleten kesim olduğu yönündeki algıyı ortadan kaldırabilen bir araç olarak işlev görmektedir. Üretim sürecinde çevreye duyarlı ve geri dönüştürülebilir ya da kazanılabilir materyaller kullanan, tüketim sonrası atık durumuna geldiğinde de firmanın sorumluluğunda olan ürünleri üreten firmaların temiz üretim yaptıkları kabul edilir. Dolayısıyla genişletilmiş üretici sorumluluğunu kendisine ilke edinen firmalar çevreyi kirleten değil, çevreyi koruyan, iyileştiren ve geliştiren bir firma olma özelliğini elde eder.

Ayrıca genişletilmiş üretici sorumluluğu, firmaların pazarda kendilerine avantaj sağlayabilmelerine de zemin hazırlayabilmektedir. Şöyle ki; çevre bilincinin her geçen gün arttığı günümüzde tüketiciler çevre dostu ürünlere yönelmekte, buna bağlı olarak genişletilmiş üretici sorumluluğu uygulamalarını benimseyen firmaların ürettiği ürünler tüketicilerce daha çok tercih edilmektedir. Bu nedenle genişletilmiş üretici sorumluluğunu uygulayan firmaların kendilerine pazarda avantaj sağlayabilmektedir.

1.3.8. Katılım

Bir çevre politikası aracı olarak katılım, çevresel kararların alınması sürecinde, çevreye zarar verenlerle bu zarardan etkilenenlerin birlikte rol almaları konusuna atıf yapar. Bu anlamda katılım, birey ve firmaların çevre politikası oluşum sürecine katılarak kendi fikirlerini yansıtacakları ve ortak kararlar sonucunda oluşturulan çevre politikasını sahiplenecekleri düşüncesine dayanır.

Son yıllarda dünyadaki genel eğilim, sanayi kesiminin temsilcilerinin yanında sendikaların, meslek örgütlerinin, hükümet dışı kuruluşların, sivil toplum örgütlerinin ve

yurttaşların çevre politikalarının oluşturulmasına ve uygulanmasına katılımlarını gerçekleştirmeye çalışmak yönündedir (Keleş ve diğerleri, 2009:397).

1.3.9. Çevre Eğitimi

Çevre eğitimi, bireylerin yaşamları boyunca çevrelerini tanımaları, korumaları, iyileştirmeleri ve geliştirmeleri sürecini kapsayan sistematik eğitim bütünü şeklinde tanımlanabilir. Bir başka deyişle, çevre eğitimi, insanların içinde yaşadıkları çevreyi daha iyi tanımaları, korumaları ve geliştirmeleri yönündeki çabaların tümü şeklinde de ifade edilebilir. Çevre eğitimi kısa ve bir o kadar da anlamlı bir şekilde “doğanın dilinin öğrenilmesi” şeklinde de tanımlanabilir (Ozener, 2004:585).

Çevre eğitiminin amacı, insanların ekolojik çevrelerini ve bu çevre içindeki yerine kavramalarına, aynı zamanda, bireylerin, insan toplumlarının gezegenle nasıl uyum içinde yaşayabileceklerine ilişkin görüş geliştirmelerine, etkin ve sorumlu bir katılım için gerekli becerileri kazanmalarına yardım etmektir (Bozkurt, 2009:210). Bir başka ifadeyle, çevre için eğitimin ana amacı, bireyin çevresini bir bütün olarak kavraması, çevreyle etkileşiminde eleştireci bir bakış, çevreyle ilgili konularda duyarlılık, bilinçlilik, girişkenlik sahibi bir yurttaş, kenttaş olarak yetişmesidir (Geray, 1997:329).

Çevre eğitiminin amacına ulaşabilmesi için bir takım ilkelere sahip olması gerekmektedir. Bu ilkeler, katılımcılık, bütünsellik, sorgulayıcılık, doğa merkezli eğitim, esneklik ve verimlilik şeklinde karşımıza çıkar. Çevre eğitiminde katılımcılık, doğa ile ilgili bilgiler aktarılırken öğreten ile öğrenen arasında katı bir hiyerarşik ilişkilerin olmamasını ve öğrenenlerin de eğitim sürecine bilgi ve deneyimleriyle müdahil olabilmelerini ifade eder. Çevre eğitiminde bütünsellik, olaylara sosyal-kültürel kapsamıyla, ekonomik neden ve sonuçlarıyla, yerel ve evrensel ölçeklerden bakmayı içeren bütünsel bir eğitimin amaçlanmasıdır (Ozener, 2004:586). Çevre eğitiminde sorgulayıcılık, eğitilenlerin doğayı anlamada kendilerine has bir yöntem geliştirmeleri, doğadaki dengeyi kavrayabilmeleri amacını ifade eder. Buna uygun olarak eğitim sürecinde, geleneksel eğitim yaklaşımı ve geleneksel eğitim araçlarının dışında yaratıcılığı ve kendini ifade etme yetkinliğini arttırıcı yeni yaklaşım ve teknikler geliştirilmeli ve uygulanmalıdır (Ozener, 2004:587). Çevre eğitiminde doğa merkezli eğitim, doğanın sunduğu değerlerin eğitim

sürecinin hâkim unsuru olmasını amaçlar. Çevre eğitiminde, eğitim programının içeriği önceden ana hatlarıyla belirlenmekle birlikte, doğa merkezli ve doğayı mekan olarak kullanan bir program olması nedeniyle günün koşullarına, grubun ve hocaların taleplerine uygun olarak yeni konuları, yeni mekanları kapsayacak şekilde esneklik sağlanmalıdır (Ozoner, 2004:587). Çevre eğitiminde verimlilik, doğayı odak noktası kabul eden eğitim programından en üst düzeyde yararlanmayı ve materyallerin en verimli şekilde kullanılmalrı gereğine vurgu yapar.

Çevre eğitimi insanların çevreye karşı tutum ve davranışlarında bir takım olumlu gelişmelere yol açmalıdır. Bu olumlu davranışlar, günlük yaşamda bireysel tavır ve sorumluluk sahibi yurttaş tavrı şeklinde ifade edilebilir. Günlük yaşamda bireysel tavır; su ve enerji tasarrufu, atıkları türlerine göre ayırma, pasif bir şekilde tüketmek yine aşırı ve gösterişli ambalajlara direnme ve çevreyi korumak ve iyileştirmek için çalışmanın günlük yaşamımızın bir parçası olmalıdır. Sorumluluk sahibi yurttaş tavrı; mesleği ne olursa olsun herkesin çevreye karşı duyarlı olması gerekir (Bezirci, 2005:105).

Sonuç olarak, bireylerde çevre bilincinin oluşması, çevrenin korunması ve iyileştirilmesi amaçlarına yönelik hizmet eden çevre eğitimi sürdürülebilir tüketim ve üretim kalıplarının öğretilmesinde ve uygulanmasında etkin bir araç olarak kullanılabilir. Çevre eğitiminin çevre sorularını çözmeye etkin bir araç olduğu fakat tek başına bunu gerçekleştiremeyeceği de ayrıca belirtilmelidir.

1.3.10. Çevre Hukuku

İnsanlar var oldukları günden beri ihtiyaçlarını karşılamak için doğadan yararlanmışlardır. Topluluk halinde yaşayan insanlar doğal kaynaklardan yararlanırken uyulacak kuralları çok eski çağlardan beri tespit etmiş ve uygulamışlardır. İnsanlar doğadan yararlanırken ilk zamanlarda onu çok tahrip etmemişler veya yirminci yüzyıldaki gibi doğanın tahribatı çok ön plana çıkmamıştır. Fakat yirminci yüzyılda bu durum ciddi bir değişime uğramış doğanın geri dönülemez bir biçimde tahrip edildiği olgusu ortaya çıkmıştır.

İnsanların yapay çevreyi inşa etmek ve bu çevredeki yaşamlarını sürdürmek için doğal kaynakları yok edencesine kullanıp sömürmeleri yirminci yüzyılın ikinci yarısından

sonra tehlikeli boyutlara ulaşınca, evre sorunu büyük bir önem kazanmış ve bu sorunu zmek için üretilen politikaların uygulama aracı olarak da bağımsız bir hukuk dalı oluşturacak ölçüde kurallar üretilmeye başlanmıştır. İşte, “evre hukuku” olarak adlandırılan hukuk dalının temeli bu kuralların toplamından meydana gelmektedir (Aybay, 1997:318). Bir başka ifadeyle, çevreyi korumak, çevreye verilecek zararları gidermek, bunların gerektirdiği mali kaynakları belirlemek, cezaları ve öteki yaptırımları göstermek hep hukukun alanına giren konulardır (Torunoğlu, 2006: 37). Bütün bunların toplamından, bugün, bütün dünya ülkelerinde “evre hukuku” adı ile anılan yeni bir hukuk dalı ortaya çıkmıştır (Torunoğlu, 2006: 37).

Bu açıklamalar ışığında evre hukuku, toplumun doğal kaynaklardan yararlanması ile ilgili kuralları belirleyen, bu kurallara uymayanlara gerekli yaptırımların uygulanmasına imkân veren hukuk dalı şeklinde tanımlanabilir. Ayrıca belirtelim ki evre hukuku bağımsız bir hukuk dalı olma vasfına 20-30 yıl önce kavuşmuş yani genç bir hukuk dalıdır.

evre hukuku birbiriyle sıkı sıkıya ilişkili beş ilkeye sahiptir. Bu ilkeler, nleme, işbirliği ve eşgüdüm (koordinasyon), bütünleştirme, kirleten öder ve ihtiyat ilkeleridir. Bir evre hukuku ilkesi olarak nleme, evre sorunları ortaya çıkmadan müdahale edilmesi anlamına gelir. Bir evre politikası aracı olarak işbirliği ve eşgüdüm devletlerin çevresel konularda birlikte hareket etmeleri konusuna vurgu yapar. Bütünleştirme, evre koruma politikaları kalkınmaya ilişkin tüm faaliyetlerde dikkate alınması ve onlarla bağdaştırılması anlamına gelir (Bal, 2009:186). Kirleten öder ilkesi, daha öncede belirtildiği gibi, çevreyi kirleten tarafın bu kirlilikle ilgili ortaya çıkan harcamaları karşılaması gerektiğine vurgu yapar. evre hukukunun son ilkesi olan ihtiyat ilkesi, çevreye etkisi olacağı düşünülen bir faaliyetin sonuçları belirgin bir şekilde bilinemiyorsa koruma tedbirlerinin devam ettirilmesi anlamına gelir.

Bu açıklamalardan yola çıkılarak evre hukukunun amacının “evreyi korumak” olduğu söylenebilir. Ancak bu mutlak anlamda sakınmacı bir koruma olmadığı gibi iyileştirme ve geliştirmeyi de kapsayan geniş bir anlam taşır (Turgut, 2009: 56). evre hukukunun çevreyi korurken insanları çevreden soyutlayarak değil “genel menfaati” ön planda tutarak evre korumacılığı yaptığının belirtilmesi önem taşıyan bir unsurdur. Sonuç

olarak, çevre hukukunun amacı, çevre kirlenmesini önlemek ve çevre kirliliğini önlemek için insan-insan ve insan-çevre ilişkilerinin düzenlenmesidir (Ertan, 2004:374).

Çevre politikalarında belirlenen çevresel amaçlara ulaşılmasında, çevre hukukunun önemli bir yerinin olduğu belirtilmelidir. Fakat çevre hukuku tek başına çevre sorunlarını önlemede yeterli bir araç değildir. Çevre hukukunun başarısı çevre politikalarında çevre hukuku ve çevre hukuku ilkelerine yeterince yer verilmesine ve çevre hukukunun büyük bir ciddiyet ve disiplin içinde genel menfaatin ön planda tutularak uygulanmasına bağlı olduğu söylenebilir.

1.3.11. Ahlaki Değerler Oluşturmak

Çevre politikası araçlarının uygulamadaki başarısı, büyük ölçüde insanın çevreye yönelik davranışlarını yönlendiren, insanın evrendeki yerini ve yaşamın anlamını biçimlendiren ahlaki değerleri tarafından belirlenmektedir (Dağdemir, 2003:193). Bu bağlamda yapılması gereken, insanların doğal çevreye ve diğer varlıklara karşı kendini sorumlu hissedeceği bir takım destekleyici araçlara yer verilmesidir. Bu destekleyici araçlar toplumun geleneksel değerlerinin tekrar uygulamaya geçirilmesi olabileceği gibi bu geleneklerin revize edilmesiyle veya toplum tarafında benimsenen dini inanışlarla sağlanabilir.

İlk olarak toplumun geleneklerinden yararlanılarak çevreye yönelik ahlaki değerler oluşturulabilir. Gana'da bir gençlik kulübünün üyeleri aşağıdaki sözleri söyleyerek geleneklerin çevre üzerindeki etkisini belirtmişlerdir. Bu sözler; "Küreselleşme bize seri üretimle ve seri tüketimle çevrili bir hayat getirdi. Kendi kültürümüzün yerini, bir tüketici monokültürün aldığı görüyoruz. Topluluk odaklı, maddeci olmayan, çevre dostu ve bütünsel bir dünya görüşüne sahip kendi kültürlerimize acilen geri dönülmesi, bu kültürlerin takdir edilmeleri ve benimsenmeleri gerekmektedir" şeklindeydi (Aubel, 2010: 75). Ganalı gençlerin ifade ettiği bu sözler geleneklerin çevreye olan olumlu etkilerini gözler önüne sermektedir. Konuya bu açıdan bakıldığında geleneklerin gelecek nesillere aktarılması konusunda yaşlı insanların büyük önem taşıdığı söylenebilir. Bu bağlamda ABD'de uygulanan "Nine Projesi" kayda değer bir projedir. Nine projesinin geliştirdiği yaklaşımda çeşitli nesilleri içeren gruplar, topluluğun problemlerini analiz ederler ve kendi

kültürel sistemleri içinde olumlu ve sürdürülebilir değişikliklere yol açabilecek kolektif eylemleri saptarlar (Aubel, 2010: 79). Örneğin, yaşlılar eskiden doğaya zarar vermeden nasıl ihtiyaçlarını karşıladılarsa bunu gençlere aktararak çevrenin korunması ve geliştirilmesine olumlu katkılar sağlayabilirler.

İkinci olarak, çocukların erken yaşlarda sürdürülebilirlik odaklı eğitilmelerinin çevreye yönelik anlaksal değerler oluşturmada yararlanılabilecek bir yöntem olduğu söylenebilir. Erken yaşta çocukların eğitileceği müfredat oluşturulurken sadece çevre eğitimi değil sürdürülebilirlik eğitiminin de verilmesi gereklidir. Erken yaşta çocuk eğitiminde, doğaya sevgi ve saygı beslenmesini sağlamanın ve sürdürülemez yaşam tarzlarından kaynaklanan sorunlar konusunda bilinçlendirmenin yanı sıra, çocukları bilinçli ve sorumlulukla eylem yapmaya teşvik edici bir yaklaşım ve temel yetkiler desteklenmelidir (Samuelsson ve Kaga, 2010: 99). Çocuklara bu eğitim kapsamında 7R (reduce, reuse, recyle, respect, reflect, repair, responsibility) yaklaşımı benimsetilmelidir. 7R yaklaşımını Türkçe'ye aktaracak olursak; azalt, tekrar kullan, geri dönüşümlü kullan, saygı duy, üzerinde düşün, onar ve sorumluluk sahibi ol şeklinde çevrilebilir. Erken yaşlarda çocuklara çevresel sorumluluk aşılmasında yararlanılabilecek bir başka yaklaşım “yaratıcı oyunun” ön plana çıkarılmasıdır. Yaratıcı oyun, basitçe çocukların hayal dünyasına dayanan oyun şeklinde tanımlanabilir. Yaratıcı oyunda çocuklar su bardağını bir araba gibi kullanabilirler veya hiç olmadığı halde lezzetli kekler yiyorlarmış gibi davranabilirler. Yani yaratıcı oyunda çocukların hayal dünyasının sınırları yoktur. Yaratıcı oyunlar oynayan çocuklar, eğlenmek için tüketim mallarına çok ihtiyaç duymazlar (Linn, 2010:105). Ticarileşmiş bir dünyada oyunu “kurtarmanın” yolu, sivil toplum örgütlerinden (STK'lardan) ve politikayı etkilemeye, pazarlamacıların çocuklara erişimini sınırlamaya ve ebeveynlerle okulların yaratıcı oyunu desteklemelerine yardımcı olmaya çalışan profesyonel gruplardan geçer (Linn, 2010:111). Özetle, erken dönemde sürdürülebilirlik eğitimi verilerek ve yaratıcı oyun teşvik edilerek çocuklarda çevreye yönelik ahlaksal değerler oluşturulabilir.

Çevreye yönelik ahlaksal değerler oluşturulmasında üçüncü olarak dinlerden ve/veya inanışlardan yararlanmak mümkündür. En basit anlamda dünyaya ve ahirete yönelik olarak kurallar içeren sistemli bütün şeklinde tanımlanabilecek olan dinler çevreyle ilgili pek çok hükümde içermektedirler. Semavi dinler (Musevilik, Hristiyanlık, İslamiyet)

dışındaki inanç sistemlerinde (Budizm, Taoizm gibi) de çevreyle ilgili pek çok düzenlemeye rastlamak mümkündür. Çalışmanın bu bölümünde dinlerin ve inanç sistemlerinin çevre ile ilgili olan kısımlarına ayrıntıya girilmeden yer verilmeye çalışılacak ve bunlardan çevreye yönelik ahlaksal değerler yaratılmasında yararlanılıp yararlanılamayacağı sorusu cevaplandırılmaya çalışılacaktır. İslamiyet insanların diğer canlılara nasıl davranması gerektiğini belirten pek çok hükme sahiptir. Örneğin, hayvanlar boş yere öldürülemez, talim atışlarında hedef olarak kullanılamaz, aç ve susuz bırakılamaz (Ünder, 1996: 150). Hıristiyan teologlar “kahya insan” anlayışıyla insanın doğadaki insan dışı varlıklar üzerinde mutlak bir tasarruf hakkına sahip olmadığı onun, sadece bir emanetçi, Tanrı’nın vekili olduğunu vurgularlar. İnsan, Tanrı’nın yarattıklarının kaderinden sorumludur (Ünder, 1996:146). Hinduizm’de belirli ırmakların, dağların ya da ormanların kutsallığını onaylayan çok sayıda gelenek vardır. Konfüçyüsçülük ve Taoculukta doğanın mevsimler ve tarımsal döngüler aracılığıyla dinamik hareketlerini öne çıkaran evrensel sürekliliğe dayalı bir kozmoloji söz konusudur. Gerek Konfüçyüsçü gerekse Taocu anlayışta kişisel yetişmenin amacı, Tao’ya (Yol) özgü hareketlere özen gösterirken, doğayla ve başka insanlarla uyum içinde olmaktır (Tucker ve Grim, 2007: 25-26). Dinler ve inanç sistemleri sadece insanla doğa ilişkisi üzerine odaklanmamakta aynı zamanda sürdürülebilirlik ile ilgili de bir takım hükümler içermektedirler. Bahailik’in “bir şey abartılırsa, kötülük kaynağı olur”, İslamiyet’teki “yiyin, için, ama aşırıya kaçıp israf etmeyin”, Musevilik’teki “bana ne fakirlik verin, ne de zenginlik”, Taoculuk’ta “İhtiyacı kadarına sahip olduğunu bilen kişi zengindir”, Hıristiyanlık’taki “hiç kimse iki efendiye kulluk edemez... Siz hem Tanrı’ya hem da paraya kulluk edemezsiniz”, Konfüçyüsçülük’teki “aşırılık ve eksiklik eşit ölçüde kusurludur” gibi ifadeler dinlerin ve inanç sistemlerinin aşırı tüketimle ve dolayısıyla sürdürülebilirlik kavramıyla ilgili yaklaşımlarını yansıtmaktadır (Gardner, 2010: 42).

Sonuç olarak, insanlar ve diğer varlıklar arasındaki ilişkiyi belirli bir denge unsuru gözeterek ele almaları ve sürdürülebilirlik kültürüne yaptıkları katkılar nedeniyle, dinler ve inanç sistemleri, çevreye yönelik ahlaksal değerler oluşturulmasında önemli enstrümanlar olarak karşımıza çıkmaktadırlar. Çevreye yönelik ahlaksal değerler oluşturmanın ise bireyler üzerinde psikolojik ve sosyolojik baskılar yaratarak çevreye duyarlı olmalarını sağlamak ve bu yolla çevre politikalarında belirlenen amaçlara ulaşmak yönünde önemli katkılar sağladığı söylenebilir.

İKİNCİ BÖLÜM

2. EKONOMİK VE MALİ ARAÇLAR

Çevre politikalarında kullanılan ekonomik ve mali araçlar incelenmeden önce, dışsallık, Coase Yaklaşımı, Scitovsky Yaklaşımı, Kaldor-Hicks Yaklaşımı, Pigou Yaklaşımı ve Plott Yaklaşımı hakkında kısaca bilgi verilmesi gereklidir.

Bir bireyin davranışlarının diğer bireylerin refahlarını olumlu ya da olumsuz etkilemesi, bir toplum olmanın zorunlu sonuçlarından bir tanesidir (Kirmanoğlu, 2007:153). Bu bağlamda, dışsallık, genel olarak bir kimsenin kendi amacını gerçekleştirmek için yaptığı faaliyetlerin başka kimseleri olumlu ya da olumsuz etkilemesi sonucu ortaya çıkan fayda ya da zarar (maliyet)'dir (Pehlivan, 2008: 45). Dışsallığın tanımından da anlaşılacağı üzere dışsallıklar olumlu (pozitif) olabileceği gibi olumsuz (negatif) de olabilir. Pozitif dışsallık veya dışsal fayda, bir mal veya hizmetin kullanımında özel faydanın yanında bir de topluma yayılan fayda olduğu anlamına gelmektedir (Kirmanoğlu, 2007:155). Negatif dışsallık ise bir mal veya hizmetin kullanımında veya bir üretim faaliyetinin sonunda topluma verilen zarar (maliyet) olarak tanımlanabilir. Dışsallıkların söz konusu olduğu durumlarda kişiler ya da firmalar, başka kişilerin/firmaların faaliyetleri sonucunda herhangi bir şey satın almadıkları ya da üretmedikleri halde olumlu ya da olumsuz şekilde etkilenirler. Günümüzde çevre sorunları negatif dışsallık olarak algılanmaktadır.

Negatif dışsallıkların içselleştirmesini sağlamak amacıyla ortaya atılan yaklaşımlar, piyasa ekonomisi yaklaşımları ve kamu ekonomisi yaklaşımları olarak ikiye ayrılabilir. Coase Yaklaşımı, Scitovsky yaklaşımı ve Kaldor-Hicks Yaklaşımı piyasa ekonomisi yaklaşımlarına, Pigou Yaklaşımı ve Plott Yaklaşımı kamu ekonomisi yaklaşımlarına örnek olarak gösterilebilir. Çalışmada ilk önce piyasa ekonomisi yaklaşımları sonra da kamu ekonomisi yaklaşımları açıklanmaya çalışacaktır.

Negatif dışsallıkların içselleştirilmesini sağlamak amacıyla önerilen piyasa ekonomisi yaklaşımlarından birincisi mülkiyet ve anlaşma yaklaşımı olarak da bilinen Coase Yaklaşımıdır. Coase Yaklaşımında eğer dışsallık, tarafların mülkiyetinde olan alanla sınırlıysa, taraf sayısı azsa ve ayrıca dışsallığın çözümü için taraflar arasındaki yapılacak olan pazarlık maliyeti önemsenmeyecek kadar küçükse, devletin müdahalesine gerek olmadan, dışsallıklarla ilgili sorunlar taraflarca çözümlenebilecektir (Dinler, 2006:533). Coase yaklaşımının işletilebilmesi için, mülkiyetin iyi tanımlanmış olması, taraf sayısının az olması ve pazarlık maliyetinin önemsenmeyecek kadar az olması gerekmektedir. Anlaşmaya dayanan Coase Yaklaşımının uygulanmasında bazı zorluklarla karşılaşılır. Bu zorluklardan ilki anlaşma maliyetiyle ilgilidir. Genellikle anlaşmanın parasal maliyetleri ve zaman kullanımı yüksektir ve maliyetler çok kişiye dağılmıştır (Kirmanoğlu, 2007:163). İkinci zorluk olarak tarafların sayısının az olması gerektiği varsayımına ilişkindir. Hava ve su gibi kamusal mallar olarak nitelen mallara ilişkin taraf sayısı fazladır. Coase Yaklaşımını uygulamayı zorlaştıran bir diğer unsur bedavacılıktır. Bu bağlamda anlaşmak için görüşme maliyetine katlanmayan kişiler anlaşma sonucunda herhangi bir bedel ödemediği yarar sağlayabileceklerdir. Coase yaklaşımının uygulanmasını güçleştiren dördüncü neden artan pazarlık gücü kazanmak için anlaşmayı geciktirme şeklinde ortaya çıkabilir. Anlaşma kişi sayısı arttıkça henüz anlaşma yapmamış kişiler sayıca azalmakta ve bu kişilerin pazarlık gücü artmaktadır (Kirmanoğlu, 2007:163). Sonuç olarak, dışsal maliyetlerin piyasa ekonomisinden yararlanılarak içselleştirilebileceğini savunan Coase'nin yaklaşımının günümüzde dışsallıkların önlenmesi konusunda yetersiz kalacağı söylenebilir.

Negatif dışsallıkların içselleştirilmesini sağlamak amacıyla önerilen piyasa ekonomisi yaklaşımlarından ikincisi Pazarlık ölçütü olarak da bilinen Scitovsky Yaklaşımıdır. Bu yaklaşıma göre bir ekonomik birimin üretim ya da tüketim faaliyeti sonucunda başka bir ekonomik birim dışsal maliyet yükleniyorsa dışsal maliyet yüklenen birim, buna neden olan ekonomik birimin söz konusu faaliyetini sınırlaması için pazarlığa girişmelidir (Aktan, 2001: 18). Bu yaklaşıma göre pazarlık taraflar arasında anlaşma şeklinde de olabilir. Dolayısıyla, bu yaklaşıma göre, negatif dışsallıkların içselleştirilebilmesi üretim ya da tüketim faaliyetinin etkileyen ve etkileneninin pazarlığına bağlıdır. Scitovsky Yaklaşımının; uygulanabilmesi için taraf sayısının az olması gerekmektedir. Günümüzde, negatif dışsallıklara ilişkin tarafların çok sayıda olduğu göz

önüne alınırsa dışsallıkların içselleştirilmesi bakımından bu yaklaşımın yetersiz kalacağı söylenebilir.

Negatif dışsallıkların içselleştirilmesini sağlamak amacıyla önerilen piyasa ekonomisi yaklaşımlarından üçüncü ve sonuncusu ise denkleştirme ölçütü veya tazmin ilkesi olarak da bilinen Kaldor-Hicks Yaklaşımıdır. Bu yaklaşıma göre negatif dışsal ekonomilerin söz konusu olduğu üretim faaliyetlerinde dışsal maliyete neden olan firmanın bundan zarar görene denkleştirici miktar olarak, üretim faaliyetinden elde ettiği dışsal faydayı karşılık olarak ödemesi gerekmektedir (Özsoy ve Yıldırım, 1994: 41).

Negatif dışsallıkların içselleştirilmesini sağlamak amacıyla önerilen piyasa ekonomisi yaklaşımlarıyla ilgili sonuç olarak bu yaklaşımların az sayıda toplum üyesinin bulunduğu durumlarda uygulanabileceklerini ve günümüzün kompleks toplumsal yapısında ve dışsal ekonomilerinde yetersiz kalacaklarını söylemek mümkündür.

Öte yandan, negatif dışsallıkların içselleştirilmesini sağlamak amacıyla önerilen kamu ekonomisi yaklaşımlarından birincisi Pigou Yaklaşımıdır. Bu yaklaşım, firmalardan neden oldukları negatif dışsallık kadar vergi alınması anlayışına dayanır. Bu bağlamda alınan vergiye literatürde Pigou'cu (Pigovian/Pigouvian) vergi denilmektedir. Bir ekonomik birimin (firmanın) üretimiyle çevreyi kirletmesi sonucunda çeşitli çevresel ve toplumsal maliyetlerin ortaya çıkması negatif dışsallığa neden olmaktadır. Bu görüşe göre; negatif dışsallığın önlenmesi için, gereğinden fazla üretilen ekonomik kaynakların israfına neden olan firmanın, üretilen her bir birim malı için ek vergi koyulmalıdır (Bilgin ve Orkunoğlu, 2010: 83). Devlet üreticiden aldığı bu vergiyi söz konusu malın olumsuz dışsallıklarına maruz kalanların durumunu iyileştirmek için kullanacaktır (Dinler, 2006:536). Bu yaklaşımın zayıf tarafı çevreye zarar veren maddelerin sebep olduğu negatif dışsallıkları belirlemenin güç oluşudur.

Negatif dışsallıkların içselleştirilmesini sağlamak amacıyla önerilen kamu ekonomisi yaklaşımlarından ikincisi düzenleyici vergiler olarak da bilinen Plott Yaklaşımıdır. Plott, negatif dışsallıklara karşı, düzenleyici vergilerin kullanılması gerektiğini ele almıştır. Düzenleyici vergiler, kaynak dağılımında etkinliğin sağlanması için kullanılan vergiler olup, özellikle negatif dışsal ekonomilere neden olan faaliyetler için

kullanılırlar (Aktan, 2001: 19). Düzenleyici vergilerin uygulanmasında, karşılaşılan temel sorun düzenleyici vergi olarak ne tür vergilerin kullanılacağıdır.

Sonuç olarak, negatif dışsallıkları içselleştirmede kamu ekonomisi yaklaşımlarının piyasa ekonomisi yaklaşımlarına göre daha uygulanabilir olduğu görülmektedir. Kişi veya firmaların ekonomik faaliyetleri (üretim-tüketim) sonucu ortaya çıkan ve olumsuz dışsallık yayan çevre kirliliği sorununa, ekonomilerin çözüm önerileri yönünden bakıldığında, piyasa ekonomisinin çevre sorunlarını çözmede yetersiz kaldığı, burada görevin yine kamu ekonomisine, dolayısıyla da devlete düştüğü kabul edilmektedir (Özsoy ve Yıldırım, 1994: 42).

2.1. Kavramsal Olarak Ekonomik ve Mali Araçlar

Çevresel koşulların değişmesi ve çevre sorunlarının her geçen gün daha karmaşık bir hale gelmesi mevzuat araçlarının etkinliğinin sorgulanmasına yol açmıştır. Yerel ya da ulusal boyut taşıyan sorunlar için kirliliğin sorumlularının belirlenmesi ve kısıtlayıcı tedbirler ya da cezai yaptırımlarla kirliliğe yol açan faaliyetlerin kısıtlanması veya engellenmesi nispeten mümkündür (Ekeman, 1998: 43). Fakat küresel ısınma, ozon tabakasının incilmesi gibi uluslararası nitelik taşıyan çevre sorunlarında kirliliğe yol açan faaliyetin belirlenmesi, faaliyetin sorumlularının saptanması ve çevre sorunlarının neden ve sonuç ilişkilerinin kurulması zorlaşmaktadır. Ayrıca mevzuat araçlarının kısıtlayıcı tedbirler içermesi çevre sorunlarının engellenmesinde veya kirliliğin azaltılmasında yeterli başarıyı sergilemekte yeterli olamamıştır. Özellikle “sürdürülebilir kalkınma”nın hedef olarak belirlenmesiyle, ancak üretim ve tüketim açısından köklü davranış değişiklikleri sonucu çevreye zarar veren faaliyetlerin engellenebileceği fikri ağırlık kazanmaya başlamış, bu da mevzuat araçlarının etkinliğinin sorgulanmasına yol açmıştır (Ekeman, 1998: 43). Ele alınan nedenlerden dolayı çevre sorunlarının çözümünde veya kirliliğin azaltılması konusunda yeni araçların kullanılması fikri yeşermeye başlamıştır.

Çevre sorunlarının temelinde ekonomik olguların yer aldığı söylenebilir. Dolayısıyla, çevre sorunlarını önlemeye yönelik yeni politika araçlarının ekonomik niteliklerle birlikte oluşturulmaya başlanması tesadüf değildir. Diğer bir anlatımla, ekonomik olguların doğru bir şekilde planlanması, yönlendirilmesi ve değerlendirilmesiyle

çevre sorunlarını çözümede başarılı araçlar oluşturulabilir. Ekonomik ve mali araçlar, ekonomiyi yönlendiren üreticiler ve tüketicilerin verecekleri kararlarda ve yapacakları üretim ve tüketim tercihlerinde fayda/maliyet dengesini göz önüne almalarını sağlayan yöntemlerdir (Değirmendereli, 2004:494).

Ekonomik araçlar, ekonomik aktörlerin önündeki alternatif davranış seçeneklerinin maliyet ve faydalarını etkileyerek onları çevre lehine davranışta bulunmaya yönelten araçlar şeklinde tanımlanırlar (Toprak, 2006: 154). Ekonomik ve mali araçlar ekonomik birimler üzerinde ekonomik güdü sağlayarak hem üreticilerin hem de tüketicilerin davranışlarını değiştirmeyi amaçlayan araçlardır. Çevre sorunları iktisat yazınında dışsallık olarak görülür. Bu bağlamda ekonomik ve mali çevre politikası araçları, çevre sorunlarına neden olan dışsallıkların içselleştirilmesi amacıyla uygulanan araçlar olarak tanımlanabilirler. Özetle, ekonomik ve mali araçlar, ekonomik birimlere sergiledikleri davranışlar sonucunda ya fayda sağlayan ya da maliyet yükleyen araçlardır. Ekonomik ve mali araçların bu şekilde nitelendirilmesinin nedeni bu araçların temelinde yasal açıdan zorlayıcı herhangi bir müeyyide içermemelerine rağmen, üretici ve tüketicilere, bu araçlara uymaları durumunda fayda ve uymamaları durumunda ise maliyet yüklemesidir.

Ekonomik araçların teorik temellerini, çevresel kaynakların kullanılmasından doğan negatif dışsallıkların piyasa fiyatlarında içselleştirilmesini sağlayacak uygun bir çevre vergisinin getirilmesi ve pozitif dışsallıkların özendirilmesi için aldıkları çevreci önlemlerle pozitif dışsallık yaratanların yükünü hafifletecek mali yardımlarda bulunulması düşüncesi oluşturmaktadır (Dağdemir, 2003:172).

Ekonomik ve mali araçların tercih edilmelerinde rol oynayan bir takım etkenler mevcuttur. Öncelikle ekonomik araçlar, maliyetler üzerinde doğrudan ya da dolaylı etki yaratmaları nedeniyle üretim ve tüketim alışkanlıklarını değiştirmeyi teşvik eden bir yapı oluştururlar. Bu yapı “yönetim ve kontrol” çerçevesinde standartlara dayalı tek tip çözüm yolları belirleyen mevzuat araçlarının yapısına kıyasla daha esnek ve dinamiktir (Ekeman, 1998: 44). Ekonomik ve mali araçların tercih edilmesinin ilk nedeni, standartlar ve emir yasaklara dayanan mevzuat araçlarının limitlerine ulaşması ve mevzuat araçlarıyla çevre sorunları konusunda fazla bir ilerlemenin sağlanamayacağı düşünülmesidir. Ekonomik ve

mali araçların tercih edilmesinin ikinci nedeni ise çevreye zarar veren grupların belirlenmesinde etkili olmalarıdır.

Ekonomik ve mali araçların temel hedeflerinden biri, doğal kaynakların verimli kullanımı ve dağılımı için doğru bir fiyat oluşumunu sağlamaktır (Değirmendereli, 2004:495). Doğru fiyattan kast edilen şey, çevresel zararların marjinal maliyetinin, kirliliği azaltmanın marjinal maliyetine eşit olduğu fiyattır. Hükümetler bu araçları uygulamaya koyarak, bireylerin ve şirketlerin çevreye verdiği zararın bir bölümü için parasal karşılık ödemelerini öngörür. Beklenti, çevre üzerinde olumsuz etki yaratanların, ya bu karşılığın getirdiği ekonomik maliyete katlanmayı göze alması ya da bu maliyeti azaltmak için çevreye daha az zarar veren davranışları, eylemleri, teknolojileri geliştirip uygulamaya koymasındadır (Keleş ve diğerleri, 2009:412). Özetle, çevre politikasının iktisadi araçlarının amacı, dışsal maliyetleri içselleştirerek, özel ve sosyal maliyetler arasında oluşan farkı azaltmak ve hatta kapatmaktır (Balın, 2011: 36). Bir başka anlatımla, iktisadi ve mali araçların uygulanması durumunda beklenen amaç, ekonomik birimlerin maliyetine katlanabilecekleri kadar kirlilik meydana getirmeleridir. Yukarıda yapılan açıklamalardan yola çıkarak, ekonomik ve mali araçların, çevre politikası ilkelerinden olan “kirleten öder” ilkesine dayandığı söylenebilir. Günümüz çevre politikalarında çeşitli ekonomik ve mali araçlar kullanılmaktadır. Bu çalışmada, ekonomik ve mali araçlar olarak, çevre vergileri, harçlar, kirletme hakları, depozito-geri ödeme sistemi, çevre dostu ürünlere çevre etiketi kullanma izni verilmesi, çevre yönetim ve denetim sistemi, gönüllü anlaşmalar, sübvansiyonlar, fonlar, çevresel değerler üzerinde mülkiyet oluşturma, mevzuata uygunluğu teşvik, dış yardım kredisi-borç silme, yoksulluk giderme ve aile planlaması ele alınmaya çalışılacaktır.

2.2. Çevre Vergileri

Çevre vergileri ekonomik ve mali araçlar içinde en çok tercih edilen çevre politikası araçlarıdır. Çevre vergileri yerine literatürde “çevre vergisi”, “ekolojik vergi”, “çevresel vergiler”, “eko-vergi” gibi kavramlarla da kullanılmaktadır. Çevre vergisi kavramının ne anlama geldiğini açıklamadan önce vergi kavramının ne ifade ettiğinin kısaca açıklanmasında yarar vardır. Vergi, devletin kişilerden kamu harcamalarını karşılamak veya devletin ekonomik ve sosyal yaşama müdahale etmesini sağlamak amacıyla cebri ve

karşılıksız olarak istediği parasal yükümlülük şeklinde tanımlanabilir. Tanımdan da anlaşılacağı üzere çevre vergileri sadece kamu harcamalarının finansmanı için değil, aynı zamanda sosyal olayları etkilemek ve ekonomik faaliyetlerin olumsuz dışsallıklarının önlenmesi ve giderilebilmesi için de kullanılabilir. Bu bağlamda çevre kirliliğini negatif dışsallık olarak ele alırsak, çevre vergileri kişilerin veya firmaların ortaya çıkardığı negatif dışsallığın içselleştirilmesi amacıyla devlet tarafından alınan karşılıksız parasal yükümlülükler şeklinde tanımlanabilir. Bir başka anlatımla çevre vergileri, çevre kirliliği ile ortaya çıkan negatif dışsallıklarla mücadelede yararlanılan ve ülkelerin vergi sistemlerinde gerçekleştirmeyi hedefledikleri diğer fiskal (mali) ve sosyal (ekstra fiskal) amaçlara yönelik olarak başvuru olan ekonomik, mali araçlardır (Bilgin ve Orkunoğlu, 2010: 80). Bu çerçevede, çevre vergilerinin, üretici ya da tüketici üzerinde mali baskı oluşturarak üretim ve tüketim alışkanlıklarının değiştirilmesine yönelik amacının olduğu söylenebilir. Çevre vergileri çevreye zararlı malların yarattığı negatif dışsallıkları bu malların fiyatı içine dâhil ederek, bunların içselleştirilmesine neden olmakta ve piyasa başarısızlığının düzeltilmesine, tüketici davranışının değişmesine katkıda bulunmaktadır (Balın, 2011: 42). Tanımlardan da anlaşılacağı üzere çevre vergilerinin amacı, çevreye zararlı davranışların azaltılmasını sağlamaktır. Çevre vergilerine, tüketicileri çevreyi kirleten ürünleri tercih etmemeye, üreticileri de çevre kirliliğini azaltmaya yönelik üretim teknolojilerine yatırım yapmaya yönlendirmek gibi bir fonksiyon yüklenmektedir (Dağdemir, 2003:173).

Çevreye zararlı davranışlar azaltmayı amaçlayan çevre vergilerinin özellikleri (Ferhatoğlu, 2003:3; Toprak, 2006:155);

- Çevre vergileri çevreye zararlı malların, hizmetlerin veya faaliyetlerin maliyetini arttırır,
- Çevre vergileri üretici ve tüketicileri çevreye zarar vermeyecek faaliyetlere yönlendirir,
- Üretici birimleri yeni üretim teknikleri geliştirmeye yönlendirerek teknolojik gelişmeye katkıda bulunur,
- Vergi gelirleri artarken, işgücü ve sermaye üzerindeki vergi yükünün azalmasıyla ekonomiye olumlu katkılarda bulunur, şeklinde sayılabilir.

Çevre vergileri oluşturulma nedenlerine göre veya çeşitlerine göre sınıflandırılarak ele alınabilir.

2.2.1. Oluşturulma Nedenlerine Göre Çevre Vergileri

Oluşturulma nedenlerine göre çevre vergileri, mali kaynak yaratmak amacıyla oluşturulan vergiler ve özendirici işlev taşıyan vergiler şeklinde ikiye ayrılır.

2.2.1.1. Mali Kaynak Yaratmak Amacıyla Oluşturulan Vergiler

Çevrenin kirletilmemesini özendirmek için değil, hükümetlerin çevrenin temizlenmesine ilişkin yürüttüğü çalışmalara mali fon yaratmak amacıyla oluşturulan vergilerdir. Bu tip çevre vergileri ikincil (tali) çevre vergileri olarak da adlandırılmaktadır. Bu vergilerin ana hedefi mali kaynak oluşturmak olsa da, maliyetleri nedeniyle özellikle uzun vadede, çevreyi kirleten büyük çaplı üretici ve tüketiciler üzerinde özendirici etkileri olduğu söylenebilir (Ekeman, 1998: 45).

2.2.1.2. Özendirici İşlev Taşıyan Vergiler

Tüketicileri çevreyi kirleten ürünleri kullanmamaya, üreticileri ise çevre kirliliğini azaltmaya yönelik üretim teknikleri üzerinde yatırım yapmaya yöneltme amacı taşıyan vergilerdir (Ekeman, 1998: 45). Bu tip vergilere birincil (asli) çevre vergileri de denilmektedir. Doğrudan doğruya çevre hedefini gözeterek uygulamaya konulan vergiler birincil (asli) çevre vergisi olarak ifade edilebilir (Üstün, 2012:162). Bu kapsamdaki vergiler, çevre yatırımlarını özendirmek amacıyla kirliliğin temizlenmesi için gerekli marjinal maliyetlerden daha yüksek olacak biçimde düzenlenirler (Ekeman, 1998: 45).

Ayrıca belirtmelidir ki, çevre vergilerinin kesin olarak hangi amaçla oluşturulduğunu tespit etmek güçtür. Mali kaynak oluşturmak amacıyla oluşturulan vergiler çevreye dost ürünlerin tercih edilmesini özendirmek yoluyla, uzun vadede çevreyi kirletmemeye yönelik teşvik de oluşturmaktadır.

2.2.2. Çeşitlerine Göre Çevre Vergileri

Çeşitlerine göre çevre vergileri, emisyon vergileri, ürün temelinde belirlenen vergiler, kullanım temelinde belirlenen vergiler ve vergilendirme farklılıkları şeklinde dörde ayrılır.

2.2.2.1. Emisyon Vergileri

Emisyon vergileri, belirli türden kirleticilerin havaya, suya, toprağa atılması ya da gürültünün oluşması sonucunda ortaya çıkan çevre kirliliği için alınan vergilerdir. Üreticiler ve tüketiciler bıraktıkları ya da bıraktıkları varsayılan emisyon miktarınca vergi ödemektedirler (Değirmendereli, 2003:498).

Emisyon vergisi uygulamasıyla, üretici ve tüketicilerin çevreye bıraktıkları zararlı emisyonlarını azaltılması teşvik edilir. Hava, su ve toprağa bırakılan atık maddeler ile gürültü emisyonlarının miktar ve içeriği temel alınarak hesaplanan ve bu maddeler yoluyla çevreyi kirletenlerin emisyon oranlarını azaltma amacını taşıyan (Ekeman, 1998:46) emisyon vergileri karbon vergisi, madeni yağ vergisi, enerji vergisi, taşımacılık vergisi, katı atık vergisi ve doğal kaynak vergisi olmak üzere altı gruba ayrılabilir.

Karbon vergisi, temel olarak, karbon emisyonu yaparak çevre kirliliğine katkıda bulunan işletmelerin, ortaya çıkarmış olduğu emisyon miktarına göre vergilendirilmesini içermektedir (Çakmak, 2007: 35). Etkili bir karbon emisyonu kontrolünün gerçekleştirilebilmesi için de, söz konusu verginin her bir fosil yakıtın içerdiği karbon miktarıyla orantılı olması gerekmektedir (Toprak, 2006; 156). Bu bağlamda, karbon vergisi fiyat mekanizması yoluyla karbon emisyonuna neden olan fosil yakıtların kullanım maliyetlerini artırmayı amaçlamaktadır (Hotunluoğlu ve Tekeli, 2007:111). Karbon vergisi, havaya bırakılan her bir ton karbon emisyonu için belirlenebileceği gibi, belirli bir enerji birimi başına göre de belirlenebilir. Karbon vergisi, fiyat mekanizması yoluyla maliyetlere etki edebildiği için karbon emisyonlarının azaltılmasında önemli rol oynamaktadır.

Karbon vergisi uygulamasında Finlandiya (1990), İsveç (1991), Norveç (1991) ve Danimarka (1992) yol gösterici ülkelerdir (Winkler ve Marquard, 2011: 56). Finlandiya’da ilk etapta ton başına %24,5 oranında karbon vergisi uygulanmıştır (Çakmak, 2005: 36). Ayrıca Finlandiya’da 1993 yılından itibaren petrol ve petrol ürünlerine içerdikleri karbon miktarına göre karbon vergisi uygulamaya koyulmuştur. İsveç 1991 yılından itibaren tüketim amaçlı enerji ürünleri üzerinden %25 oranında karbon vergisi almaya başlamıştır. 1991 yılından itibaren karbon vergisi uygulamasına yer veren Norveç, fosil yakıtların atmosfere bıraktığı karbon emisyonları için %23 oranında karbon vergisi almaktadır. Danimarka’da ise karbon vergileri, karbon emisyonu az olan yakıtları ve enerji kaynaklarını teşvik amacıyla uygulamakta ve konutlar için 11,1 Euro ve şirketler için 5,5 Euro karbon vergisi alınmaktadır (Çakmak, 2005: 36). İsveç, karbon vergisi uygulamasıyla yıllık 0,5-1.5 ton emisyon azaltımı gerçekleştirdiğini açıklamıştır. 1995 yılı baz alındığında, İsveç’te karbon vergisi uygulamasıyla 6 milyar dolar gelir elde edilmiş ve bu gelir gayri safi yurt içi hasılanın %3’ünü oluşturmuştur (Winkler ve Marquard, 2011:56). Söz konusu uygulamalar dikkate alındığı zaman karbon vergisinin hem karbon emisyonlarını azaltmak hem de devlete ek gelir sağlamak üzere ikili bir etkisinin olduğu görülmektedir.

Enerji vergileri temelde enerji kullanımı üzerinden alınan vergilerdir. Enerji mamullerinin taşımacılıkta ya da durağan kullanımları sırasında alınır (Toprak, 2006:156). Taşımacılıkta kullanılan enerji mamulleri benzin ve motorin iken durağan olarak kullanılan enerji mamulleri fuel oil, kömür, doğal gaz ve elektrik olarak karşımıza çıkar. Enerji vergileri genellikle taşıtlarda kullanılan yakıtlar üzerinden alınmaktadır. Ayrıca enerji vergileri tüketim alışkanlıklarını etkileyerek çevre kirliliğine neden olmayan yakıtların kullanılmasını amaçlamaktadır.

Avusturya’da 1996’da elektrik ve doğalgaz üzerine enerji vergisi konulmuştur (Bilgin ve Orkunoğlu, 2010: 88). Avusturya’da uygulanan enerji vergisinden elde edilen gelir 2009 yılı itibariyle 4.456 milyon Euro’dur (Stamatova ve Steurer, 2011: 10). Ayrıca Avusturya’da uygulanan enerji vergisinden elde edilen gelir 2009 yılı itibariyle gayrisafi yurtiçi hasılanın yaklaşık %1,6’sını oluşturmuştur (OECD, 2011:2). Belçika’da ısınmada kullanılan yağlar için 1000 litre üzerinde 5.69 dolar olan ek tüketim vergisi alınmaktadır (Çakmak, 2005: 38). Belçika’da enerji vergilerinden 2009 yılı itibariyle 4.323 milyon Euro

gelir elde edilmiş (Stamatova ve Steurer, 2011: 10). Bu tutar gayrisafi yurt içi hasılanın yaklaşık %1.3'ünü oluşturmuştur (OECD, 2011:2). İsveç'te 1000 litre benzin için 567,40 dolar vergi alınmaktadır (Çakmak, 2005: 38). İsveç'te uygulanan bu vergi sonucunda elde edilen gelir 2009 yılı itibariyle gayri safi yurtiçi hasılanın yaklaşık %2,1'ini oluşturmaktadır (OECD, 2011:2). Söz konusu enerji vergisi uygulamaları dikkate alındığı zaman, hem devletin hatırı sayılır bir gelir elde ettiği hem de daha az vergi ödemek isteyen kişilerin daha çevreci enerjilere yöneldiği görülmektedir.

Taşımacılık vergilerinin konusunu motorlu taşıtlar oluşturmaktadır. Taşımacılık vergileri, bir motorlu taşıtın ithali ya da satışında, bir kere alınabileceği gibi yıllık olarak da alınabilmektedir (Ferhatoğlu, 2003:4).

Avusturya'da kamyonlarda gürültü emisyonunu azaltıcı yatırımların teşviki amacıyla %61 yatırım indirimi uygulanmaktadır (Çakmak, 2005: 40). Avrupa ülkelerinin pek çoğunda hibrit (melez) araç satın alımlarında alıcılara KDV indirimi, aracın fiyatının alıcısı tarafından %50'sinin ödenmesi veya belirli Euro'luk tutarlarda vergi avantajları uygulamaları görülmektedir. Örneğin; Hollanda'da hibrit araç kullanıcıları yol vergisinin yarısını ödemektedirler. Fransa'da hibrit araç kullanıcılarına 2000 Euro indirim, firmalara ise 700 Euro indirim uygulanmaktadır (Gubandru, 2009). Sonuç olarak, motorlu taşıtları konu edinen taşımacılık vergileri dikkate alındığı zaman, bu verginin kişileri veya firmaları çeşitli teşvik mekanizmalarıyla çevre dostu taşıtlara yönelttiği söylenebilir.

Katı atık vergileri, kirli su ve emisyonları ile katı atık ve gürültü üzerinden alınabilmektedir (Toprak, 2006:157). Kirli su ve emisyonları genellikle sanayi işletmeleri faaliyetlerinden ve konutların oluşturduğu atıklarla ilgilidir. Gürültü kirliliği vergileri bazı ülkelerde uygulanan iniş vergisi, uçakların tipi, ağırlığı veya gürültü seviyesine göre alınır. Atığın ortaya çıkmasından işlenmesine kadar olan süreçte atıkların yok edilmesine ilişkin vergiler alınmaktadır.

Doğal kaynak vergileri, değerli madenler ve petrolün çıkarıldığı madenin kira bedeli üzerinden alınan vergiler olarak karşımıza çıkar. Bu nedenle, örneğin, ürünlerin fiyatları üzerine konan ve fiyatları arttırıcı etkisi olan diğer çevre vergileri gibi fiyatları arttırmazlar (Toprak, 2006:157).

2.2.2.2. Ürün Temelinde Belirlenen Çevre Vergileri

Ürün vergileri, üretim süreçlerinde, kullanım sırasında veya kullanılıp atıldıktan sonra çevreye zarar veren ürünlerin fiyatı üzerinden alınan vergilerdir (Kekeç, 2005:137). Bu vergiler nihai ürün fiyatı üzerinden belirlenebileceği gibi, üretim sürecinde kullanılan ve çevre üzerinde zararlı etkisi olduğu tespit edilen ara mallar üzerinden de alınabilir (Ekeman, 1998: 46). Naylon poşetler ya da geri dönüştürülemeyen maddelerin fiyatları üzerinden alınan vergiler ürün temelli çevre vergilerinin örnekleri olarak gösterilebilir. Çevreye verilen zararın ölçülemediği durumlarda emisyon vergilerinin yerine ürün temelli vergiler alınmaktadır. Ürün temelli vergiler ürünün miktarına, ürünün içeriğinde yer alan zararlı maddelerin varlığına veya toksisitesine göre belirlenebilir. Ürün temelli çevre vergilerinin amacı, çevreye zararlı olan ürünlerin fiyatlarının yükseltilerek tüketimlerinin azaltılmasının sağlanmasıdır.

Ürün vergileri gürültü kirliliği ile mücadele etmede de kullanılabilir bir çevre vergisi türüdür. Gürültülü çalışan cihazların fiyatının yükselmesini sağlamak üzere, gürültüye yol açmayan ikame ürünleri lehine vergi farklılaştırılmasına gidilmesi, aynı zamanda bu ikinci türden malların üretimi yönünde bir teşvik oluşturmaktadır (Kekeç, 2005:138).

Ayrıca ürün vergileri hava kalitesinin korunması amacıyla da yaygın olarak kullanılmaktadır. Bu kullanımın gerisinde genellikle ek gelir temin etme amacı yatmakla birlikte, yöntem teşvik amaçlı olarak kullanılmaya uygundur (Kekeç, 2005:138).

2.2.2.3. Kullanım Temelinde Belirlenen Çevre Vergileri

Kullanım temelli vergiler, çevre ile ilgili bir hizmetin kullanılması karşılığında ödenen vergilerdir. Bir başka ifadeyle, çevrenin temizliği ile ilgili bir hizmetten yararlanma karşılığında, yararlanan kişinin ödediği vergilerdir (Değirmendereli, 2006:498). Belediyelerin atık suları uzaklaştırması, içme suyunun temizlenmesi karşılığında ödenen vergiler kullanım temelinde belirlenen çevre vergilerine verilebilecek örneklerdir. Kullanım temelinde belirlenen vergiler, genellikle tüketilen oran arttıkça değişiklik göstermez ve söz konusu kirliliği temizlemek için gereken maliyeti kapsayacak biçimde

sabit değerde belirlenirler (Ekeman, 1998: 46-47). Kullanım temelli vergiler genellikle çevre kirliliğinin önlenmesini teşvik etmek amacıyla değil, çevre kirliliğini temizleme çalışmaları için mali kaynak yaratmak güdüsüyle alınrlar.

2.2.2.4. Vergilendirme Farklılıkları

“Vergisel avantajlar sağlama” ekolojik/ yeşil vergi reformu, “vergi değişimi” gibi adlarla da anılan vergilendirme farklılıkları, çevreyi kirleten sanayilerin vergileri arttırılırken çevreye duyarlı sanayilerin vergilerinin azaltılması, sonuç olarak devletin aldığı vergi miktarının ve toplumun vergi yükünün değişmemesi durumu olarak tanımlanabilir. Katalitik konvektör bulunan araçlardan, diğer araçlara oranla daha düşük vergi alınması vergilendirme farklılıklarına örnek olarak gösterilebilir.

Ürün temelinde belirlenen çevre vergileriyle benzerlik gösteren vergi farklılaştırmasında, çevreyi kirleten ürünlerin kullanılması caydırılmakta, çevreye zarar vermeyen ürünlerin kullanılması teşvik edilmektedir.

Çevre vergilerinin üreticiler ve tüketiciler tarafından tepkiyle karşılanmaması için büyüme, rekabet ve istihdam üzerinde olumsuz etkilere neden olmaması gerekmektedir. Bu bağlamda, çevre vergileri mali kaynak yaratılması amacıyla kullanılmamalı ve vergi oranları, sermaye ya da işgücü üzerinden değil kirlilik ya da enerji kullanımı üzerinden belirlenmelidir (Ekeman, 1998:47).

2.2.3. Çevre Vergilerinin Avantajları

Yukarıda, hedefleri, gerekçeleri, türleri ve uygulamalarıyla açıklanmaya çalışılan çevre vergilerinin bir takım avantajları söz konusudur.

Çevre vergilerinin birinci avantajı, çevresel hedeflere ulaşmada daha az maliyetli olmasıdır. Çevre vergileri, kirleticilerin, emisyonlarını azaltmak için daha temiz alternatifler aramasını sağlar. Çevre vergileri, piyasa ekonomisinde, firmaların fayda maksimizasyonun daha az sosyal maliyetle gerçekleştirilmesini sağlar (OECD, 2011:1).

Çevre vergilerinin, çevre kirliliğinin önlenmesinde maliyetleri toplumdan kirliliği oluşturan birey ya da firmalar kaydırma özelliği olduğu söylenebilir (Dağdemir, 174).

Çevre vergilerinin ikinci avantajı, yeni teknolojilerin geliştirilip yayılması yönündeki etkisidir. Çevre vergileri, kirliliğin maliyetini arttırarak üreticilerin ve tüketicilerin daha yeni ve temiz teknolojik çözümler bulmasını sağlar (OECD, 2011:3).

Sonuç olarak, çevresel vergiler, kirlilik birimlerine oluşturdukları kirlilikleri azaltma yönünde teşvik sunarlar, üstelik bunun en düşük maliyetle gerçekleştirilmesini sağlarlar. Bu bağlamda oluşturulan her birim kirlilik için vergi uygulanması yeni teknolojilerin geliştirilmesi için teşvik oluşturur (Fullerton ve diğerleri, 2008:7). Çevre vergisi uygulamasında, kirliliği azaltmanın marjinal maliyeti vergi oranından daha düşük düzeyde gerçekleşmektedir. Yani firmalar, çevre vergisi uygulamasında maliyet etkin teknolojiler geliştirme yoluna gitmektedirler.

Çevre vergilerinin üçüncü avantajı, gelir yaratma potansiyelidir. Çevre vergilerinden elde edilen gelirler çevre kirliliğinin önlenmesinde ve kirliliğin temizlenmesinde kullanılabileceği gibi ekonominin başka alanlarında vergilerin azaltılması için de kullanılabilir. Çevre vergisi gelirlerinin, ekonominin başka alanlarındaki vergilerin azaltılmasına imkan sağlaması durumu “çifte kazanç” (double dividend) hipotezi olarak adlandırılır. Örneğin, sera etkisinin temel sebebi olan karbondioksit emisyonu üzerinden alınan bir vergi, bu emisyonları azaltacak; elde edilen vergi geliri de etkinliği bozan diğer vergilerin azaltılmasında kullanılarak etkinliği sağlayacaktır (Kargı ve Yüksel, 2010:195). Bu bağlamda, çevre vergilerinin, bir yandan kirliliği azaltarak çevresel yararlar sağladığı, diğer yandan da ve işgücü ve temiz üretim biçimleri üzerindeki vergi yükünün azaltılmasına imkan sağlayarak ekonomik hedeflerin gerçekleştirilmesini kolaylaştırdığı söylenebilir.

Çevre vergilerinin dördüncü avantajı, kirliticilere çevre kirliliğini önleme konusunda esneklik tanınmasıdır. Kirliliği azaltmanın maliyeti yüksek ise kirliticiler vergi ödemeyi, kirliliğin önlenmesinin maliyeti düşük ise kirliticiler bunu sağlayacak yatırımlara yönelmeyi tercih etmektedirler. Bu bakımdan vergi esneklik getirir ve kirliticilerin ödemek

istedikleri miktarların yerine getirilmesinde geleneksel araçların sert ve kesin olması nedeniyle kirleticiler bu avantajdan yararlanamazlar (Tanrıvermiş, 1997:309-310).

2.2.4. Çevre Vergilerinin Dezavantajları

Yukarıda, hedefleri, gerekçeleri, türleri, uygulamaları ve avantajlarıyla ele aldığımız çevre vergilerinin bir takım dezavantajları da söz konusudur. Şöyle ki; çevre vergilerinin birinci dezavantajı, bu vergilerin siyasi müdahalelere konu edilebilmesidir. Bu bağlamda sermaye sahipleri lobi faaliyetleri ile hükümeti etki altına alabilirler. Dolayısıyla koyulan çevre vergisi sosyal maliyetleri karşılama konusunda başarısız kalabilir. Daha da ileri aşamada, firmalar kamusal otorite tarafından belirlenen çevre standartlarını “uygulanamaz” bulurlar ise uygulanan politikaya tepki göstermek amacıyla üretimlerini düşürebilir ya da fabrikalarını başka ülkelere taşıyabilirler (Balın, 2011: 42).

Çevre vergilerinin gelir yaratma potansiyelinin olduğuna daha önce değinilmişti, işte bu noktada çevre vergilerinin hükümetlerce gelir elde etme yolu olarak kullanılması da bu tür vergilerin ikinci dezavantajı olarak görülebilir. Bu bağlamda hükümetler, gelir elde etmek amacıyla çevre vergilerinin oranını arttırma eğilimine gidebilmektedirler. Vergi oranının ve dolayısıyla vergi yükünün artması sonucunda bireyler ya da firmaların vergi ödememe-kaçırma yoluna gidebileceği unutulmamalıdır. Özetle, çevre vergilerinin gelir arttırmanın bir yolu olarak görülmesi, çevre vergilerinden beklenen yararın sağlanabilmesini engelleyici rol oynamaktadır.

Çevre vergilerinin üçüncü dezavantajı, uluslararası ticarete rekabet gücünü zayıflatabilecek olmalarıdır. Üretimde kullanılacak olan girdiler üzerine çevre vergisi konulması üretimin maliyetini arttıracaktır. Örneğin; otomobil üreten X firmasını ele alalım. X firması otomobil üretiminde kullanılmak üzere 1000 dolarlık hammadde, 500 dolar işgücü, 300 dolarlıkta enerji kullandığını varsayalım. X firması söz konusu otomobili 1800 dolarlık maliyetle üretmektedir. X firmasının faaliyette bulunduğu A ülkesi, hammadde üzerine %10 ve enerji üzerine de %20’lik bir çevre vergisi uygulamaya koyduğu zaman daha önceden 1800 dolara mal olan otomobil 1960 dolara mal olacaktır. Otomobil üreten bir diğer B firmasının 1000 dolarlık hammadde, 500 dolarlık işgücü ve 300 dolarlık enerji maliyetiyle 1800 dolara otomobil üretmektedir. B firmasının üretimde

bulunduğu Y ülkesinde çevre vergilerinin olmadığını kabul edelim. Bu bağlamda A firması 1960 dolara (çevre vergileri dâhil) B firması 1800 dolara arabalarını pazara çıkaracaklardır. Sonuç olarak A firmasının otomobili B firmasının otomobilinden daha pahalı olduğu için tüketiciler tarafından ya daha az tercih edilecek ya da hiç tercih edilmeyecektir. Özetle, çevre vergileri üretimde kullanılan girdilerin maliyetini arttırmakta ve bu durum çevre vergilerinin olumsuz bir özelliğini teşkil etmektedir.

Çevre vergilerinin dördüncü dezavantajı, verginin toplumsal kesimler arasındaki dağılımında ortaya çıkmaktadır. Çevre vergileri genellikle, karbon içeren yakıtlar ve enerji üzerinden alınmaktadır. Hane halkının büyük kesimini oluşturan alt gelir grubu gelirini elektrik, ısınma amaçlı yakıt ve ulaşım için harcamaktadır (Fullerton ve diğerleri, 2008: 10). Bu bağlamda, toplumun büyük kesimini oluşturan alt gelir grubunun gelirinin bir kısmını çevre vergileri yoluyla devlete ödediği, dolayısıyla çevre vergilerinin etkisinin alt gelir grubunda daha çok hissedileceği söylenebilir.

Çevre vergilerinin olumsuz sayılabilecek bir başka yönü kirlilik emisyonunu düşürmeyi teşvik etmek yerine emisyon ile bağlantılı malın talebini sınırlamasıdır. Elektrik üretim santrallerinde girdi olarak kullanılan sülfürdioksit ve kömüre ve nihai mal alan elektriğe, kirliliğin azaltılması amacıyla vergi konulmaktadır. Burada elektrik üzerine konulan vergi üretimi azaltmak suretiyle kirliliği azaltacaktır. Ancak üretilen elektrik birimi başına kirliliği düşürmekte başarılı olamayacaktır. Kirletici girdi olan kömür üzerine konulan vergi elektrik birimi başına kirliliği düşürmekte başarılı olabilir ancak bu da çevreye zararsız yakıt kullanma yolunda bir teşvik yaratmaz (Balın, 2011: 43).

Çevre vergilerinin altıncı dezavantajı, bu vergilerin tepkiyle karşılaşılabilecek olması ihtimalidir. Örneğin, toksik atıklar üzerine konulacak bir vergi bu atıkların azaltılması yönünde önemli bir teşvik oluşturabilir, fakat aynı zamanda bu vergi toksik atıkların yasal olmayan yollardan depolanması ya da yakılması riskini de içinde barındırmaktadır (Fullerton ve diğerleri, 2008:9).

2.2.5. Çevre Vergileri Uygulamasında Karşılaşılan Sorunlar

Çevre vergileri uygulamasında karşılaşılan ilk sorun verginin oranına ilişkindir. Çevre vergisi oranı belirlenirken hem çevresel açıdan, hem de ekonomik ve mali açıdan etkinliği sağlayacak bir oran belirlenmesi gerekmektedir. Bu nedenle pratikte çevre vergilerinin tasarlanmasıyla ilgili öneriler, çevresel düzenlemeciler ve mali yöneticiler şeklinde iki farklı politika yapıcı grubunu gerektirir (Kargı ve Yüksel, 2010:192). Dolayısıyla çevresel açıdan etkinliği sağlamak adına düşük görülebilen bir vergi oranı, mali açıdan etkinlik kaybı yaratabilecek düzeyde yüksek olarak görülebilir.

Çevre vergisi uygulamasında karşılaşılan bir diğer sorun, verginin uygulandığı ülkedeki ekonomik yapıyla ilgilidir. Tam rekabet piyasasının olmadığı bir durumda, firmalar kirlenmeyi azaltmak yerine vergileri ödemeyi ve bunları tüketiciye yansıtmayı tercih edebileceklerdir (Ertürk, 2009:212).

Çevre vergisi uygulamasında karşılaşılan bir başka sorun ise verginin konusuna ilişkindir. Bu bağlamda çevre vergisinin konusunu, üretim sürecinin mi yoksa üretim sonucu ortaya çıkan zararlı atıkların mı oluşturacağı tartışma konusudur.

Ayrıca çevre vergisi uygulamasında karşılaşılan bir diğer sorun, çevreye zararlı atıkların alıcı ortama bırakıldıktan sonra maliyetinin nasıl hesaplanacağı ve ekonomik büyüme ve çevrenin nasıl uzlaştırılacağı, taviz verilecekse hangisinden taviz verileceğinin belirsizliği önemli sorunlar olarak görülmektedir.

Ayrıca belirtmelidir ki, çevre vergilerinin dezavantajları ve çevre vergilerinin uygulamasında karşılaşılan sorunlar, bu tür vergilere yönelik eleştirilerle paralellik gösterir.

2.3. Çevre Harçları

Çevre sorunlarının önlenmesi için oluşturulan çevre politikalarında uygulanan ikinci ekonomik ve mali araç türünü çevre harçları oluşturmaktadır. Çevre harçları çevre kirliliğine yol açanlardan, bu zararları karşılığında alınan parasal yükümlülüklerdir. Bir

başka ifadeyle, çevresel kirlenmeye yol açanlardan alınması gereken parasal karşılıklara harç adı verilmektedir (Yaşamış, 1995:163). Diğer bir ifadeyle, belirli bir bölgede kirletici tarafından çıkartılan zararlı maddeler için alınması gereken parasal karşılıklara harç adı verilmektedir (Budak, 2000: 59).

Çevre harçları ile çevre vergileri arasındaki fark olduğu gibi ikisi arasında benzerlikte söz konusudur. Harçlar veya vergiler çevrenin kullanımına fiyat belirlemenin doğrudan yoludur. Bu yolla devletler, kirliliğe yol açan faaliyetin özel kişilere maliyetleri ile topluma olan maliyetleri arasındaki farkı azaltabilir veya tamamen ortadan kaldırabilirler (Toprak, 2006:158).

Harçlar genellikle yerel idarelerce toplanmakta ve toplanan gelir, yol açılan çevresel zararların giderilmesi ve tazmini amacıyla kullanılmaktadır (Budak, 2000: 59). Bu bağlamda bireylerden ya da firmalardan çevreye verdikleri zararlar karşılığında alınan harçlar, “kirleten öder” ilkesine dayanmaktadır. Kirleten öder ilkesinin uygulanması için bir takım araçlara ihtiyaç vardır. Bu ilkeye dayanılarak en fazla uygulanan araç harçlardır (Kargı ve Yüksel, 2010:196).

Çevresel etkinliği sağlayacak harç miktarının, çevreye verilen zarara eşit olması gerektiği söylenebilir. Ancak uygulamada harç, verilen zarara eşit miktarda değil fakat ortalamasına yakın bir düzeyde saptanmaktadır. Doğal olarak bölgesel ve mevsimsel dalgalanmalar da harç katsayısının belirlenmesinde göz önüne alınmaktadır (Yaşamış, 1995:164-165).

Çevre politikalarında uygulanan çevre harçlarının iki temel işlevi olduğu söylenebilir. Çevre harçlarının birinci işlevi, atıkların azaltılmasını teşvik edici olmalarıdır. Şöyle ki; kirliliğe neden olan birimlerin ödeyeceği harç miktarı, kirliliği ya da atıkları azaltma maliyetinden daha büyük olması durumunda, söz konusu birimler atık miktarı ya da kirlilik düzeyini azaltma yolunu tercih edeceklerdir. (Fındık, 2007: 52). Bir başka ifadeyle, harçların atıkları azaltma yeteneği, ancak arıtma faaliyetinin maliyeti harçlardan daha düşük olduğu durumunda gerçekleşecektir (Balın, 2011: 55). Çevre harçlarının ikinci işlevi, harçların toplanmasıyla oluşan fonların, kirlilikle mücadelede kullanılması sonucu

ortaya çıkan mali işlemdir. Uygulamada harçların teşvik edici etki gösterecek kadar yüksek olmaması, mali işlevlerinin ağır basmasına neden olmaktadır (Balın, 2011: 55).

2.3.1. Çevre Harçlarının Türleri

Çevre harçları uygulamasında, atık harçları, hizmet harçları, üretim ile ilgili harçlar ve idari harçlar olmak üzere dört türü olduğu görülmektedir.

2.3.1.1. Atık Harçları

Atık harçları, çevreye doğrudan bırakılan atıklar için ödenen parasal yükümlülükleri ifade eder. Atık harçları, emisyon harçları ya da kirlilik harçları olarak da adlandırılmaktadır.

Atık harçları, su kirliliği, hava kirliliği, gürültü kirliliği ve katı atık kirliliği toksik atık kirliliği ile mücadelede kullanılan ekonomik ve mali araçlardan bir tanesi olma vasfına sahiptir. Örneğin, Almanya, Hollanda ve Fransa'da alıcı su ortamına kirletici verenlerden harç alınmaktadır. Bu ülkelerde uygulanan sistem çerçevesinde ödenecek harcın miktarı alıcı ortama verilen kirli su içindeki biyolojik oksijen talebi (BOD), kimyasal oksijen talebi (COD), asılı madde, tuz, toksisite, fosfor, nitrojen, kadmiyum ve merkür gibi madde ve etmenlerin yoğunluğuna göre hesaplanmaktadır. Uygulanacak birim miktar/harç ücreti katsayısı alıcı ortama verilen toplam atık ile çarpılmakta ve atık bırakan firmanın ödeyeceği harç belirlenmektedir (Yaşamış, 1995:163-164; Budak, 2000: 59). Harç ücreti katsayısı ülkeden ülkeye göre değişebileceği gibi, bölgeden bölgeye göre de değişebilmektedir.

Atık harçları, hava kirliliğinin önlenmesinde de yararlanılan araçlardan birisidir. İsveç ve Amerika Birleşik Devletleri'nde uygulanan modellerde hava kirliliği harcı, atmosfere salınan çeşitli kirleticilerin yoğunluk düzeyinin hesaplanması ve bunlara belirli katsayı uygulanmasından çok kirletici işletme tarafından kullanılan yakıt miktarı baz alınarak hesaplanmaktadır (Yaşamış, 1995:165; Budak, 2000:59; Balın, 2011:56). Söz konusu harcın oranı, kullanılan yakıtın içerdiği kurşun, sülfür ve benzeri kirletici maddelerin oranları dikkate alınarak belirlenmektedir.

Ayrıca atık harçları, gürültü kirliliği ve katı atık kirliliğinin önlenmesinde önemli bir politika aracı olarak gündeme gelmektedir. Şöyle ki; Gürültü kirliliği ile mücadelede kullanılan harçların tipik örneği, uçaklardan alınan gürültü harçlarıdır. Bazı ülkelerde, havalimanlarına inen uçaklardan, yol açtıkları çevresel zararın karşılığı olarak harç alınmaktadır.

Katı atık kirliliği ile mücadele etmede ise katı atık üretenler, ürettikleri atık miktarına bağlı olarak bu atığı kaldırmak ve depolamak zorunda olanlara (genellikle yerel yönetimlere) belirli bir harç ödemektedir (Yaşamış, 1995:164; Balın, 2011: 56).

Öte yandan atık harçları, toksik atık kirliliği ile mücadelede yararlanılan araçlardan biridir. Bazı ülkelerde toksik atıkların depolanması işini üstlenen özel sektör girişimleri, bu hizmet karşılığında ilgililerden belirli bir miktar harç talep edebilmektedir (Yaşamış, 1995:164; Balın, 2011: 56-57).

2.3.1.2. Hizmet Harçları

Atıklara uygulanan çeşitli işlemlerin karşılığı olarak yapılan ödemelerdir (Fındık, 2007: 52). Yerel yönetimler tarafından çöplerin ve kirli suların toplanması değerlendirilmesi için ödenen harçlar bu tip hizmetlerin normal fiyatı olarak kabul edilmekte; bu nedenle kirliliği azaltmaya yönelik ciddi bir iktisadi etki yaratmamaktadır (Balın, 2011: 57). Sonuç olarak hizmet harçlarının, kirliliği azaltmada bir teşvik yaratmadığı ya da sınırlı bir teşvik yarattığı ve bu harçların daha çok çevre kirliliğinin temizlenmesi amacıyla yapılan giderlerin finansmanını sağladığı söylenebilir.

2.3.1.3. Üretim İle İlgili Harçlar

Üretim ile ilgili harçlar, kirliliğe neden olan ürünlerin fiyatlarına ya da girdilerine uygulanan harçları ifade eder. Üretim harçlarının amacı, farklı ürünlerin göreceli fiyatlarını değiştirmek ve/veya toplama ve işleme sistemlerini finanse etmektir (Balın, 2011: 57; Fındık, 2007: 53). Bu harçlar, kirlilik için doğrudan harç uygulaması mümkün olmadığı durumlarda emisyon harçlarının yerini alarak onlar gibi davranabilir. Bu harçların fiyatları, ürünlerin yaşam süresi boyunca her bir basamağı ile ilgili çevresel maliyetleri yansıtabilir

(Kekeç, 2005:135). Üretim ile ilgili harçlar uygulanırken, fiyatlar sabitlenir, fakat fiyatların teşvik edici özellikleri ortadan kalkar veya daha az teşvik yaratıcı bir seviyeye gerilirse fiyatlar tekrardan hesaplanabilir. Üretim ile ilgili harçlar, ürün borçları olarak da bilinmektedir.

2.3.1.4. İdari Harçlar

İdari harçlar, çevreye etkisi olabilecek bir faaliyet için izin/ruhsat verilmesi ve denetlenmesi gibi idari hizmetlerin finansmanının sağlanması amacıyla alınan parasal yükümlülükleri ifade eder.

2.3.2. Çevre Harçlarının Avantajları

Çevre politikasının ekonomik ve mali araçlarından olan çevre harçlarının bazı avantajları söz konusudur. Çevre harçlarının birinci avantajı, üreticileri ve tüketicileri daha az kirletmeye teşvik etmesidir. Yani, çevreye duyarlı üretim ve tüketim yapmanın maliyeti, çevre harçlarından daha düşük ise üreticiler ve tüketiciler çevreyi az kirleteceklerdir.

Öte yandan, olası bütün kirleticiler için daima aynı tarzda uygulanan standartların aksine, harçlar kirliliğin azaltılması için uygun maliyetli bir çözüm sunarak, firmaları bu yönde cesaretlendirmekte, bu da çevre harçlarının ikinci avantajı olarak kabul edilmektedir (Kekeç, 2005:133).

Çevre harçlarının üçüncü avantajı ise çevreyi kirletenlere bu kirliliklerinin maliyetini ödetmesidir. Bu bağlamda, çevre harçlarının kirleten öder ilkesinin gerçekleştirilmesini sağladığı savunabilir.

Son olarak çevre harçları, teknolojik yeniliklerin teşvik edilmesi yönünde önemli bir avantaja sahiptir. Şöyle ki; firmaların, oluşturdukları kirlilik dolayısıyla ödemek zorunda olduğu harçları düşürebilmeleri, ancak daha temiz teknolojileri kullanmalarıyla mümkün olabilecektir (Kekeç, 2005:133).

2.3.3. Çevre Harçlarının Dezavantajları

Yukarıda avantajları ele alınan çevre harçlarının bazı dezavantajları da mevcuttur. Çevre harçlarının birinci dezavantajı, çevresel değerlerin fiyatlandırılmasının mümkün olmaması veya zor olması nedeniyle uygulanacak harç miktarının/oranının belirlenmesi konusunda yaşanabilecek zorluklar olarak gösterilebilir.

Çevre harçlarının ikinci dezavantajı, tüketiciler için daha yüksek ürün fiyatlarının oluşması nedeniyle harçların bir kısmının firmalar tarafından pas geçilebilir olmasıdır (Kekeç, 2005: 133). Ayrıca, çevre harcı ödeyen firmaların maliyetleri yükseleceğinden, firmalar daha az üretim yaparak piyasada dezavantajlı konuma gelebilirler ya da firmalar yükselen maliyetlerini azaltmak için personel masraflarını kısma yoluna gidebilirler. Bu durum ise işsizlik oranını arttırıcı bir etkide bulunabilir.

Ayrıca bazı durumlarda çevre harçlarının harçların uygulama maliyetinin yüksek olabilmesi önemli bir dezavantaj olarak görülmektedir. Örneğin, eğer harçlar emisyonla bağlı ise firmaların şartlara uyumlarını izlemenin maliyetleri çok yüksek olabilir (Kekeç, 2005:133).

2.4. Kirletme/ Atık Hakları

“Kirlilik izinleri piyasası”, “devredilebilir kirlilik permileri”, “kirletme hakkı ticareti”, “izin belgesi ticareti”, “atık hakkı ticareti”, “alınır-satılır izinler” gibi farklı niteliklemlerle de anılan kirletme-atık haklarını incelemeyen önce kabarcık kuramının (bubble theory) açıklanması gerekmektedir.

“Kabarcık kuramında herhangi bir yerleşim yerini çevreleyen atmosfer tek bir hava kabarcığı olarak kabul edilmektedir. Bu hava kabarcığının içindeki atmosferin de kendine özgü özellikleri ve nitelikleri vardır. Kent içindeki birçok etkinlik sonucunda kentin hava kalitesi belirgin bir değere ulaşmaktadır. Bu aşamada kent yönetimi kentin hava kabarcığı içindeki hava kalitesini insan ve çevre sağlığı açılarından uygun bulduğu takdirde, kent içindeki kirletici kaynaklarına yapabilecekleri en fazla kirlilik emisyonunu gösteren bir izin belgesi vermekle ve bu limitin ötesinden emisyon verilmesini yasaklamaktadır. Verilen

izin belgelerinin toplamı istenilen ve standartlaştırılan kentsel hava kalitesini güvence altına alacak düzeydedir. Bu aşamadan sonra hiçbir işletmeye yeni izin belgesi verilmemekte ve kirletici izin belgesi edinmek isteyenler daha önce belgeyi edinenlerden belirli bir ücret karşılığında belge satın almak durumunda kalmaktadır. Belgeyi satan da yenisini alamayacağı için ya işletmesini kapatacak ya da teknolojisini daha temiz bir konuma getirecektir. Dolayısıyla her iki durumda da kentin hava kalitesinin istenilen düzeyde sürdürülebilmesi ve yeni kirleticilerin devreye girmelerinin önlenmesi güvence altına alınmış olacaktır” (Ertürk, 2011:464; Yaşamış, 1995:165).

Kabarcık kuramından hareketle, kirletme/atık hakkı öncelikle kirletici bırakılacak herhangi bir alıcı ortama ait “izin verilebilecek maksimum kirlilik miktarı”nın hesaplanarak, alıcı ortama kirlilik bırakacak firmalara bölüştürülmesi ve bu bölüşüm sonucunda firmaların emisyon haklarını pazarlayabileceği ekonomik araç olarak tanımlanabilir. Bir başka ifadeyle, kirletme/atık hakları, hava veya su gibi her bir alıcı ortam için kabul edilebilir kirlilik miktarının hesaplanması ve kirleticilere bu kabul edilebilir kirlilik miktarının bölüştürülmesi esasına dayanan sistemdir (Panayotou, 1994: 13). Bir başka ifadeyle, kirlilik hakları sistemi, toplam kirlilik düzeyinin belirleyip firmalar arasında paylaşılması ve firmaların daha az emisyon yapmaları halinde kendi kirlilik izinlerini diğer firmalara satabilmesi esasına göre işlemektedir (Stavins, 1998:4-5).

Kirletme/atık hakkı, merkezi veya yerel yönetimler tarafından kirliliğe yol açan maddelerden her biri ya da herhangi biri için belirli bir coğrafi alan dahilinde, ortamın kendini yenileyebilme kapasitesi de dikkate alınarak hesaplanan toplam emisyon sınırı tarafından belirlenmektedir (Dağdemir, 2003:180).

Yukarıdaki açıklamalar dikkate alındığı zaman bu çevre politikası aracının piyasa ekonomisine dayalı bir çevre politikası aracı olduğu söylenebilir. Kirletme/atık hakkı sistemi üç aşamadan oluşan bir yapıya sahiptir. Birinci aşamada, hükümetler tarafından, kirliliğe yol açan maddelerden her biri ya da herhangi biri için belirli bir coğrafi alan dahilinde izin verilebilir toplam emisyon sınırı belirlenir. İkinci aşamada, belirlenen toplam emisyon miktarı göz önüne alınarak, söz konusu coğrafi alan dahilinde kirletici maddeleri kullanarak çevreyi kirleten tüm işletmelere belirli oranda “kirletme hakkı tanınır. Kirletme hakkı, her hangi bir işletme-firma tarafından alıcı ortama bırakılmasına izin verilen kirlilik

miktarını belirtir. Bu kapsamda işletmelere, “kirletme hakkı” çerçevesinde tanınan oranları içeren emisyon lisansları verilir. Üçüncü aşamada, eğer işletme söz konusu zaman dilimi içerisinde tanınan “kirletme hakkı”ndan daha az çevre kirliliğine yol aç arsa, hakkın kalan kısmını başka işletmelere ya da aynı işletme bünyesindeki daha az kirleten birimlere para karşılığı (verilen emisyon lisanslarının satılması yoluyla) devredebilir (Ekeman, 1998:47-48).

Firmaların belirli bir düzeyde, çevreye kirlilik bırakabilecekleri anlamına gelen emisyon lisansları, kamu otoritesi tarafından firmalara açık arttırma usulüyle satılabileceği gibi, ücretsiz bir şekilde de dağıtılabılır.

Kirletme hakkı sistemi “tavan ve ticaret” ve “taban ve kredi” olmak üzere iki yöntemle gerçekleştirilir. Tavan ve ticaret yönteminde, ilgili yönetim birimi bir bölge ya da ülkenin tümü bakımından yıllık bir salım düzeyi saptar ve bu sınır üzerinden salımları işletmelere paylaştırır. Dolayısıyla işletmelere belirli bir tavan değere kadar kirlilik üretme hakkı tanınır. Eğer işletmeler kendilerine tanınan kirlilik sınırını geçerse, sınır değeri aşmayan işletmelerden kirletme hakkını satın alması gerekir. Taban ve kredi (baseline and credit) yönteminde ise işletmelerin kirletme hakkı bir taban sayısı ile belirlenir. Eğer işletme, kendisine verilen taban değerden daha az emisyon yaparsa emisyon kredisi elde eder ve taban değeri aşan işletmelere bu kredisini satma hakkı elde eder. Tavan ve ticaret yönteminde kesin bir üst sınır varken, taban ve kredi yönteminde izin verilen salım düzeyi işletmelerin ekonomik etkinliklerindeki genişleme ya da daralmaya göre ve çevresel başarımlara göre zaman içinde değişikliğe uğrar (Keleş ve diğerleri, 2009:422).

Kirletme/ atık hakları uygulamasında firmaların, kendilerine tanınan kotayı kullanması ya da alıp satması alternatiflerinden hangisini seçeceğini belirleyen kriter, kirliliği azaltmanın marjinal maliyetidir (Balın, 2011:49). Bu durumu bir örnek yardımıyla açıklamaya çalışalım: X işletmesinin, kendisine tanınan kirlilik sınırı çerçevesinde kirliliği azaltmasının maliyetini 1000 dolar ve Y işletmesinin de, kendisine tanınan kirlilik sınırı çerçevesinde bir birim kirliliği azaltmasının maliyetin 3400 dolar olduğun kabul edelim X firması 1000 doların üzerinde bir teklif aldığı zaman bir birim kirletme hakkını satması durumunda maliyetini minimize etmekte hatta kar elde etmektedir. Y firması ise 3400

doların altında olmak şartıyla bir birim kirletme hakkını satın alırsa kendisine tanınan sınırı daha az maliyetle aşmamış olacaktır.

Kirletme hakları, her bir kirlilik miktarı için fiyat belirleyen vergi ve harçlardan, toplam kirlilik miktarını belirlemesi yönüyle ayrılır (Austin, 1999:5).

Kirletme haklarının iki amacının olduğu söylenebilir. Birinci amacın, maliyet etkin çözümler sunduğu, ikinci amacın ise belirli bir sınır değerini aşmaması amacıyla ekonomik büyüme ve çevre korumanın bağdaştırılması olduğu söylenebilir (Barde, 1994: 11).

2.4.1. Kirletme/Atık Haklarının Uygulanabileceği Alanlar ve Uygulamaları

Kirletme hakları hava kirliliği ile mücadelede kullanılabilecek bir çevre politikası aracıdır. Kirletme hakları, Amerika Birleşik Devletleri ve Avrupa Birliği'nde havaya bırakılan, korbondioksit, sülfürdioksit ve nitrojenoksit emisyonlarıyla ilgili olarak uygulanmaktadır. Avrupa Birliği Emisyon Ticareti Programı, tavan ve ticaret yöntemiyle, karbondioksit salımlarını denetim altına almaya çalışan bir programı kapsamaktadır. Amerika Birleşik Devletlerinde ise Emisyon Ticareti Programı, hava kalitesini korumak amacıyla havayı kirleten kaynakların kirletme haklarına konu olmasına müsaade etmektedir.

Öte yandan, kirletme hakları, su kirliliği ile mücadelede de yararlanılabilecek bir çevre politikası aracıdır. Bu durumu basit bir örnekle açıklamaya çalışalım. T ülkesinde bulunan X gölü için kamu otoritesinin gerekli ölçümler sonucunda taşıma kapasitesini 16ppm (milyonda bir) krom olarak hesapladığını varsayalım. Bu durumda X gölüne atık bırakacak A, B, C, D firmalarına 4'er ppm krom bırakma hakkı verilecektir. Söz konusu firmalar bu haklarının tamamını kullanabilecekleri gibi, kullanmadıkları haklarını talep eden diğer firmalara satabileceklerdir.

Ayrıca, kirletme hakları, balıkçılık sektöründe *balık ticareti kotası* olarak da bilinen şekliyle de uygulanabilmektedir. Şöyle ki; balık kotası ticareti uygulamasında, belirli bir zaman diliminde avlanabilecek balık miktarı belirlenmekte ve bu miktar balıkçılara

bölüştürülmektedir (Keleş ve diğerleri, 2009, 424). Başta İzlanda, Estonya, Yeni Zelanda, Portekiz ve İtalya olmak üzere bazı ülkeler balık kotası ticareti uygulamasıyla, aşırı avlanma problemine çözüm getirmeye çalışmaktadır.

2.4.2. Kirletme Haklarının Avantajları

Kirletme haklarının uygulamada sağlayacağı avantajlar sekiz grup olarak sınıflandırılabilir. Bu avantajlardan birincisinde, kirletme hakları optimum düzeydeki kirliliğin topluma en düşük maliyetle sunulacağını ve çevrenin iktisadi faaliyetten sadece tolere edebileceği kadar etkileneceğini garanti etmektedir (Balın, 2011, 50). Daha önce de belirtildiği gibi, kamu otoritesi belirli miktarda kirlilik lisansları ihraç etmekte ve firmalara belirli bir miktar kirletme hakkı tanınmaktadır.

Kirletme haklarının ikinci avantajı ise balık kotası ticaretinde olduğu gibi, kaynakların aşırı kullanımını engellemek amacıyla da kullanılabilmesidir.

Kirletme haklarının üçüncü avantajı, maliyet etkinliğini sağlayarak teknolojik yenilikler konusunda teşvik yaratıcı etkisidir. Kirletme/atık hakkı sertifikalarının alım ve satım kararları sonucu oluşacak piyasa fiyatı, emisyonların azaltılması konusunda kabarcık içinde yer alan tüm firmalar için en düşük maliyetli çözümü sağlayacaktır (Dağdemir, 2003, 181). Ayrıca kirliliği azaltmanın marjinal maliyeti, yeni teknolojilerin geliştirilmesinden daha yüksek ise firmalar maliyetlerini azaltmak için yeni teknolojiler geliştirmeye yönelecektir.

Kirletme haklarının dördüncü avantajı, kirleticilere belirli bir düzeyde esneklik tanınmasıdır. Kirleticiler, üretimlerini devam ettirmek istiyorlarsa, kirletme hakkını kullanmamış firmalardan bu haklarını satın alabilecekleri gibi, yeni teknolojiler geliştirerek de üretimlerini sürdürebilirler. Ayrıca firmalar yeni teknolojiler geliştirerek, kendilerine tanınan kirletme haklarını kullanmayıp başka firmalara satabilir ya da ilerde kullanılmak üzere kirletme haklarını saklayabilirler. Özetle, kirletme hakları kirleticilere kirliliklerini azaltma konusunda bir takım esneklikler getirmektedir (Balın, 2011: 51).

Kirletme haklarının beşinci avantajı, devletlerin yeni gelir kaynakları yaratabilmelerine imkan vermesidir. Eğer kirletme hakları firmalara doğrudan veya açık arttırma usulüyle satılırsa devlet bundan gelir sağlar ve kamusal mal ve hizmetlerin sunumunda vatandaşlardan daha düşük vergiler talep eder (Panayotou, 1994, 13).

Kirletme haklarının altıncı avantajı, idari açıdan kolay uygulanabilir bir araç olmasıdır. Bir bölgenin kaldırabileceği kirlilik kotasının belirlenmesi ve ruhsatların bir kez ihraç edilmesi yeterlidir (Balın, 2011: 51). Bu aşamadan sonra, kamu otoritesinin, sistemin işleyişi sırasında kontrol/denetim dışında başka bir görevi söz konusu değildir.

Kirletme haklarının yedinci avantajı, belirli bir bölgede ulaşılabilecek maksimum kirlilik miktarının aşılmayacağını garanti etmesidir. Devlet, bölge için bir kez taşıma kapasitesini hesaplayıp, firmalara kirletme hakkını dağıtıktan sonra, ikinci bir kirletme hakkı ihraç etmeyerek bunu garanti altına almaktadır.

Kirletme haklarının sekizinci ve son avantajı ise firmalar arasında iletişim sağlamasıdır. Firmalar, birbirleriyle kirletme hakkı ticareti yapmaya karar verdiği zaman karşılıklı etkileşim içine gireceklerdir. Bu etkileşim teknolojik olarak üstün olan firmanın avantajlarını diğer firmaların öğrenmesini ve sonuç olarak ekonomik büyüme ile çevre korumanın bağdaştırılmasını sağlayabilecektir.

2.4.3. Kirletme Haklarının Dezavantajları

Kirletme haklarının birinci dezavantajı, bu aracın çevresel farklılıklara duyarlı olmamasıdır. Bu bakımdan salımlar bir yerel alanı yaşanmaz kılacak ölçüde artarken, buradaki kirleticiler, salımlarını azaltmak yerine başka yerlerdeki işletmelerden izin belgesi satın alarak kirletmeyi sürdürebilirler (Keleş ve diğerleri, 2009, 425). Kirletme hakkı ticareti, emisyon oranlarının bölgeler arasında dengeli dağılımının olmadığı (karbondioksit emisyonları gibi), ancak işletme başına düşen “kirletme hakkı”nın coğrafi bölgeler arasında eşit olarak dağıtıldığı durumlarda, çok fazla kirliliğe yol açan bölgelerden az kirleten bölgelere doğru mali kaynak transferine yol açar (Ekeman, 1998. 48).

Kirletme haklarının ikinci dezavantajı, bu sisteminin yüksek yönetim maliyetleri gerektirmesidir. Sistemin yüksek maliyetli olmasının dört nedeni vardır. Şöyle ki; alıcı ortamın yerel özellikler de dikkate alınarak tolere edebileceği emisyon miktarının belirlenmesi; alıcı ortamın gözlemlenmesi ve kirlilik ile alıcı ortam arasında ilişki kurulması; bireysel kirlilik kaynaklarının kirletme haklarında belirlenen sınır değeri aşmadığının denetlenmesi ve kirlilik haklarının kayıt altına alınması, dengelenmesi ve kirletme hakkı sahipleri tarafından ticaretinin yapılmasının sağlanması gibi işlemler sistemin maliyetini artırıcı unsurlar olarak ortaya çıkmaktadır (Panayotou, 1994, 14).

Kirletme haklarının üçüncü dezavantajı, piyasalarda rekabet açısından doğurduğu olumsuzluklardır. Yeni firmaların kabarcık içinde yer almak istemeleri durumunda, sertifikaların ilk dağıtıldığı dönemde kirletme izinlerini satın almış olan firmalara göre daha yüksek fiyatlar ödemeleri gerekmektedir. Bu da eski firmalara yeni firmalar karşısında maliyet avantajından kaynaklanan rekabet üstünlüğü sağlamaktadır. Ayrıca büyük firmaların tüm kirletme hakkı sertifikalarını satın alması ile yeni firmaların sektöre girmeleri ve üretim yapıp istihdam yaratmaları olanaksız hale gelebilmektedir (Dağdemir, 2003:181).

Kirletme haklarının dördüncü dezavantajı, firmalar için karşılıksız kazanç sağlamaya imkan tanıyabilmeleri, diğer bir ifadeyle, bedelsiz olarak dağıtılan izin belgelerinin işletme için ek bir gelir kaynağına dönüşebilmesidir. Bedelsiz olarak elde etmiş olsalar da, işletmeler, kullandıkları izin belgelerini maliyet unsuru olarak görürler. Dolayısıyla firmalar bu maliyeti fiyatlara yansıtma yönünde tavır sergileyebilirler. Bunun dışında, şirketler, bedelsiz olarak dağıtılan izin belgelerini pazarda doğrudan satarak da gelir elde edebilir (Keleş ve diğerleri, 2009:425-426).

Kirletme haklarının beşinci dezavantajı, kirlilik düzeyi ile ilgili verilerin güvenilirliğinin sağlanamaması durumunda, firmaların haksız kazanç sağlamalarının yolunun açılmasıdır. Verilerin güvenilirliğinin sağlanmadığı durumlarda, çevre ile ilgili hedeflere ulaşamadığı gibi işletmelerin haksız kazanç elde etmesi de kaçınılmazdır (Ekeman, 1998: 48; Değirmendereli, 2004: 502).

Kirletme haklarının altıncı dezavantajı, belirlenen sınır değerin en etkili ve doğru düzey olmamasıdır. Elde, çevrenin ve bileşenlerinin durumuna ilişkin yeterli, güvenilir bilgi bulunmayabileceği gibi, bu düzeyin saptanmasında çevrenin korunmasının gereklerinden önce, sermaye kesimlerinin çıkarları, ekonomik rekabet koşulları ve siyasal kaygılar belirleyici olacaktır (Keleş ve diğerleri, 2009: 425).

Kirletme haklarının yedinci dezavantajı, bedeli ödendiği sürece çevreyi kirletme hakkı olduğu görüşüne meşruiyet kazandırabilecek bir sisteme olanak tanınmasıdır.

Kirletme haklarının sekizinci dezavantajı, mülkiyet haklarının sorgulanmasına yol açmasıdır. Söz konusu sistem bir “kirletme hakkı” verilmesi suretiyle, özellikle bu uygulamanın en yoğun olarak uygulandığı hava başta olmak üzere doğal kaynaklar üzerinde işletmelere bir mülkiyet hakkı tanımaktadır. Bu kaynakları kullanan diğer vatandaşlara ise böyle bir hak verilmemekte, dolayısıyla bu uygulama mülkiyet hakkının sorgulanmasını beraberinde getirmektedir (Ekeman, 1998: 48).

Kirletme haklarının dokuzuncu dezavantajı, sistemin her kirletici kaynağı için uygulanmasına imkân olmamasıdır. Sabit kaynaklardan ortaya çıkan kirlilikle mücadelede uygulanan bu araç, sabit olmayan kaynaklar ile aşırı sayıda kaynaktan (otomobil, uçak, gemi gibi) yayılan kirliliği önlemede başarılı olamayacaktır. Bunun yanı sıra, aşırı tehlikeli ve öldürücü kirliliklerde bu araç hiçbir şekilde kullanılamayacaktır (Değirmendereli, 2004: 502-503).

Sonuç olarak, kirletme haklarının, çevre kirliliğini tamamen ortadan kaldırmayı sağlayacak bir araç olmadığı aksine, alıcı ortam tarafından tolere edilebilecek kirlilik oluşturulmasına izin verildiği söylenebilir. Ayrıca kirletme haklarının, yasal düzenlemeler ve diğer ekonomik ve mali araçları desteklemek amacıyla kullanıldığında daha başarılı bir sistem olacağı söylenebilir.

2.5. Depozito-Geri Ödeme Sistemi

İnsanlar zorunlu bir ihtiyaç olan beslenme ihtiyacı için her gün çeşitli yiyecekler ve içecekler tüketmektedirler. Günümüzde insanların çok büyük bir çoğunluğu yiyecek ve

içecek ihtiyaını karşılamak için çeşitli ambalajlar içinde sunulan maddeleri almaktadırlar. Bu ambalajların etimi sırasında, petrol, elektrik gibi enerji kaynaklarının kullanıldığı bilinen bir gerçektir. Ayrıca ambalajların etimi sırasında sadece enerji değil, orman ürünleri, su, cam yapımı için simisli kum gibi kaynaklar da kullanılmaktadır. Öte yandan, ambalajların tüketiciler tarafından doğaya bırakılması gibi bir başka sorunda söz konusudur. Özetle, her gün beslenme ihtiyaının karşılanması sonucunda çevreye bir takım zararlar verilebilmektedir. Buradan çıkan sonuç üretim-tüketim faaliyetlerinin çevresel etkilerini en aza indirmek için, piyasaya çıkan ürünün, ya ürün olarak ya da hammaddesi olarak tekrar tekrar kullanımını sağlayıp ömrünü uzatmak zorundayız (Erdin, 1992: 26).

Depozito-geri ödeme sistemi, üretim ve tüketim etkinlikleri sonucunda ortaya çıkan atıkların tekrar kullanımına imkân sağlayan bir evre politikası aracıdır. Bu bağlamda depozito-geri ödeme sistemi, çevreye zarar verebilecek ürünlerin fiyatlarına belirli miktarların ilave edilmesi ve belirli şartların yerine getirilmesi üzerine ilave ücretin iade edilmesi şeklinde basitçe tanımlanabilir. Depozito-geri ödeme sistemi depozito ve geri ödeme olmak üzere iki parçadan oluşmaktadır. Depozito tüketicilerin ürün alırken ödediği ek ücret, geri ödeme ise ürünün iadesi sırasında kullanıcı tarafından alınan ücret şeklinindedir (Numata, 2004:2).

Depozito sistemi yeniden kullanılabilir, geri kazanılabilir ya da özel yöntemlerle bertarafı gerektiğinden bir elde toplanması gereken ürün ve maddeler için uygulanmaktadır. Sistemin etkin ve verimli olabilmesi, depozitonun, tüketime azaltıp üretimi sekteye uğratmayacak bir etki oluşturmasına ve iade miktarının tüketicinin rahatlıkla gözden çıkaramayacağı şekilde yeterince yüksek olmasına bağlıdır (Kekeç, 2005:141).

Depozito-geri ödeme sistemi kapsamındaki bir ürünü alan bireyler/firmalar söz konusu ürünü geri iade etmemeleri durumunda, daha önce ödenen depozito ücretinin çevreyi tahrip etmenin bedeli olarak alındığı düşünülebilir. Bir başka ifadeyle, ürün iade edilmez ise evre açısından bir tahribat yoktur çünkü çevreye verilen tahribatın maliyeti ürün satılırken peşinen alınmıştır.

Pigouvian vergilerle karşılaştırıldığında, depozito-geri ödeme sisteminin üç avantajının olduğu söylenebilir. İlk olarak atıkların çevreye bırakılması vergilendirildiğinde, cezalar düşük ise veya atıkları bertaraf etmenin yolları kolay bulunabilecek ise, atıklar illegal yollardan bertaraf edilebilir depolanabilir ya da yakılabilir. Buna karşılık, depozito-geri ödeme sistemi, ürünlerin geri dönüşüm için iade edilmelerinde indirim veya depozito önerdiği için bu problemi engeller. İkinci olarak, Pigouvian vergilerin, nereden çıktığı belli olmayan kirlilik kaynaklarına uygulanamaması, vergilendirmenin etkisiz olması sonucunu doğurmaktadır. Fakat depozito-geri ödeme sisteminde, ürünlerin üzerine çevreye vereceği zarar kadar depozito eklenmesi, oluşturulan çevresel maliyeti peşinen içselleştirdiği için engellemektedir. Üçüncü ve son olarak, Pigouvian vergilerde, vergiden kaçırma önemli bir problem iken, depozito-geri ödemedede bu tip bir problemle karşılaşılması daha düşük bir ihtimaldir. Bireyler ya da firmalar, genellikle, zararlı aktiviteleri için vergiden kaçınmaktansa, geri ödeme ücretlerini arttırıcı etkinlikleri bulmayı tercih ederler (Walls, 2011:1-2).

Depozito-geri ödeme sistemini Pigouvian vergilerden daha avantajlı kılan özellikleri olduğu gibi, bu sistemi diğer çevre politikası araçlarından ayıran bazı özellikler de mevcuttur. İlk olarak, depozito-geri ödeme sisteminde depozito ile geri ödeme arasındaki bağlantı gösterilebilir. Depozito ve geri ödeme arasındaki ilişki, bazen arada başka aktörler olsa da, satıcı ve alıcı arasındaki ilişki gibi açıktır. Depozito ödemesi, geri ödeme için bir mülkiyet hakkı oluşturur ve ürün iade edildiğinde ve depozito geri alındığında bu ilişki sona erer. Depozito ile geri ödeme arasında nominal eşitlik sağlanır. Örneğin marketten 2,5 liraya aldığımız meşrubatın 1 lirası depozito ise geri ödemenin de 1 lira olması gerekir. Bilindiği gibi vergileme yetkisi sadece devlete ait olan bir yetkidir, dolayısıyla çevre vergilerini de sadece devlet koyabilir ve geliri de yine devlet toplayabilir. Fakat depozito-geri ödeme sistemi devlet/hükümet ile oluşturulabileceği gibi onsuz da oluşturulabilir (Georgakellos, 2007:512-513).

Yukarıdaki açıklamalardan da anlaşılacağı gibi, depozito-geri ödeme sisteminin amacı çevreye zararlı maddelerin yasal olmayan yollardan çevreye bırakılmasını engellemektir.

Depozito-geri ödeme sistemi üç yönden çekiciliği olan bir sistemdir. İlk olarak, depozito-geri ödeme sistemi ile başta içecek ambalajları olmak üzere, geri getirme oranları yükseltilerek toplam atık miktarı önemli oranlarda azaltılabilmektedir. İkinci olarak, sistem yeniden kullanım ya da geri dönüşüm oranlarını artırarak, yeni hammadde ya da enerji kullanımını azaltır. Üçüncü olarak, depozito-geri ödeme sistemi, firmaların ürün dizayn kararlarını değiştirerek, yeniden kullanılabilir ya da kolayca geriye dönüştürülebilir ambalaj üretimlerini teşvik etmektedir (Stavins, 1998: 15).

2.5.1. Depozito-Geri Ödeme Sistemi Uygulamaları

Depozito-geri ödeme sistemi, birçok ülkede çeşitli maddelerin geri kazanımı için uygulanmaktadır. Depozito-geri ödeme sistemi, içecek kutularından araba akülerine, araç enkazlarından tehlikeli maddelere kadar geniş bir alanı kapsamaktadır (Panayotou, 1994: 21). Böylesine geniş bir alanı kapsayan sistemin bütün uygulamalarına yer vermek güçtür. Dolayısıyla çalışmanın bu bölümünde sistemin bazı uygulamalarına yer verilecektir.

Depozito-geri ödeme sistemini uygulayan ülkelerden bir tanesi Kanada'dır. Kanada'daki çok sayıda eyalette, alkolsüz ve alkollü içecekler için kullanılan cam, plastik ve tetrapak şişe ve kaplarda depozito uygulanmakta ve depozito değerleri 5 ile 40 sent arasında değişmektedir. Ontario'da bira şişeleri için uygulanan sistemle %98'lik bir geri getirme oranına erişildiği eyalet yönetimi tarafından ifade edilmiştir (Borat, 2011: 31).

Depozito-geri ödeme sisteminin uygulandığı bir diğer ülke Norveç'tir. Norveç sistemi geri dönüşüm arttıkça tüketim vergisinin azalmasına dayanan bir şekilde çalışmaktadır. Örneğin kutularda %90'lık bir geri dönüşüm, tüketim vergisinde %90'lık bir azalmaya sebep olmakta, bu da içeceklerin daha düşük fiyattan satılmasını sağlamaktadır. 2005'de Norveç'te geri dönüşebilir bütün şişelerin %93'ünün ve bütün içecek kutularının %80'inin depozito ve geri dönüşüm sistemine geri döndüğü, aynı yıl 194 milyon kutu ile 49 milyon şişenin geri dönüşümü için 280 milyon NK (Norveç Kronu) ödendiği bildirilmektedir (Borat, 2011: 32).

Amerika Birleşik Devletlerinde 44 eyalette piller depozito-geri ödeme sistemine konu olan atıklardandır. Pillere 10 dolar depozito ödenmekte ve satın aldıkları tarihten

itibaren 30-45 arasında geri dönüşüme verildikleri takdirde depozito tüketicilere geri ödenmektedir. Bu yöntemle pillerin %97'lik bir oranla geri dönüşüme kazandırıldığı bildirilmektedir. Aşınmış otomobil lastiklerinin illegal yollardan depolanması önemli bir çevre sorunu arz etmektedir. ABD'de bütün eyaletlerde, binek araç lastikleri için 0,5 dolardan 2 dolara kadar, ağır vasıta lastiklerinde ise 5 dolar depozito ücreti alınmaktadır (Walls, 2011:3).

Yukarıda uygulamalarına ana hatları ile yer verilmeye çalışılan depozito-geri ödeme sisteminin bazı avantaj ve dezavantajları da söz konusudur.

2.5.2. Depozito-Geri Ödeme Sisteminin Avantajları

Depozito-geri ödeme sistemleri çevre açısından olumlu bir davranışı ekonomik bir fayda yaratarak ödüllendirirken, arzu edilmeyen davranış karşılığında da bir maliyet yüklemektedir. Bu yönüyle depozito-geri ödeme sistemleri tüketicilerin gönüllü olarak atık biriktirme, ayrıştırma ve iade etmesine dayalı uygulamadan daha etkin sonuçlar vermektedir (Dağdemir, 2003:179). Özetle, depozito-geri ödeme sistemi, atıkların çevreye zarar vermeyecek biçimde ortadan kaldırılmasını teşvik etmesi açısından faydalı bir araçtır (Ekeman, 1998: 49).

Depozito-geri ödeme sisteminin bir başka avantajı, gelişmekte olan ülkelerde atık toplama sektörü oluşturarak istihdam yaratma potansiyeli taşımasıdır (Panayotou, 1994: 21). Böyle bir sistem, depozito ücretlerinin peşinde koşan insanlara kazanç sağlama olanağı sunmakta, meşrubat ambalajlarını çevreye atan duyarsız tüketiciler karşısında bu atıkları bulup toplayarak geri getirmeyi geçim kaynağı olarak gören gönüllü kişileri harekete geçirmektedir (Dağdemir, 2003:179).

Depozito-geri ödeme sisteminin bir diğer avantajı, uygulama ve izleme maliyetinin çok düşük olması ve çok fazla denetim gerektirmemesidir. Çevreyi kirletme potansiyeli olan bir ürün için bir kere depozito ücreti ödendi mi, bunun dışında kamu otoritelerinin bir yönlendirme ve denetim sistemi kurmalarına gerek yoktur (Dağdemir, 2003:179).

2.5.3. Depozit-Geri Ödeme Sisteminin Dezavantajları

Depozito-geri ödeme sisteminin ilk dezavantajı, geri ödeme ücretlerinin düşük olması durumunda, halkın bu sisteme katılmalarının teşvik edilemeyeceğidir (Kekeç, 2005:141).

Depozito-geri ödeme sisteminin bir diğer dezavantajı, sistemin öğeleri arasında işbirliğinin olmaması durumunda ortaya çıkar. Sistemin etkin çalışması endüstriler, firmalar ve tüketiciler arasında işbirliğinin kurulmuş olmasına bağlıdır. Sistemin işletilmesi endüstri, firma ve tüketicilerin benimsememeleri durumunda zora girmektedir (Dağdemir, 2003:179).

Depozito-geri ödeme sisteminin bir başka dezavantajı, yüksek depozito ücretlerinin üreticileri daha ucuz ve çevreye duyarlı üretim biçimlerine yönlendirebilmesidir.

2.6. Eko-Etiketleme: Çevre Dostu Ürünlere Çevre Etiketini Kullanma İzni Verilmesi

Çevre dostu ürünlere çevre etiketi kullanma izni verilmesi ya da eko-etiketleme olarak adlandırılan bu sistem çevre politikalarında uygulanan ekonomik ve mali araçlardandır. Çevre etiketi uygulaması; üretimden, tüketilip tamamen yok edilmesine kadar geçen süre içinde, çevre üzerindeki zararlı etkisi azaltılmış ürünlerin bir “Çevre etiketi” ile ödüllendirilmesi esasına dayanır (Değirmediçeli, 2004:506). Eko-etiket; belirli ürün veya hizmetlere ilişkin olarak, öncü çevresel kriterlere ulaşmak üzere bağımsız biçimde ortaya konulan ve (tarafsız) üçüncü şahıslarca yapılan bir ödüllendirmedir (Yücel ve Ekmekçiler, 2008:330). Bu bağlamda, diğer ürünlerle kıyaslandığı zaman eko-etiketleme çevreye daha az zarar veren ürünleri ödüllendirmek amacıyla uygulanan bir çevre politikası aracıdır.

Eko-etiketleme, tüketicilerin kolay ve güvenilir yoldan ürünlerin çevresel özelliklerini öğrenmelerini sağlar (Sonderskov ve Dougbjerg, 2011:508).

Eko-etiketlemenin amacı, çevreye olumlu katkıları olan ürünler hakkında basit ve kolay şekilde bilgi vermek ve çevreye olumlu etkisi olan ürün talebini ortaya çıkarmaktır (Delmas ve Grant, 2008:2). Eko-etiketleme ile tüketicilerin sağlık ve çevreye olan duyarlılığını arttırmak ve bu yönde zararlı olmayan ürünleri tercih etmelerini sağlamak amaçlanmaktadır (Alagöz, 2007:6). Özetle eko-etiketleme, tercih ettikleri ürünlerin, çevre üzerindeki etkileri hakkında tüketicilere bilgi vermeyi amaçlamaktadır.

Eko-etiketleme zorunlu değil gönüllülük esasına dayanan bir uygulamadır. Gönüllü bir uygulama olan eko-etiketlemeye katılıp katılmayacakları konusunda üreticiler serbesttirler. Ancak çevre bilincinin gelişmesiyle, bu etikete sahip malların belirgin bir pazar avantajına sahip olacakları açıktır. Bu nedenle, gönüllü bir uygulama olan çevre etiketi, oluşturduğu ekonomik avantaj nedeniyle giderek daha fazla önem kazanmaktadır (Değirmendereli, 2004:506).

Çevre etiketi ile ödüllendirilecek olan ürünlerin özellikleri ürün gruplarına göre belirlenen standartlar dikkate alınarak değerlendirilir ve buna göre belirli ürünler çevre etiketi kullanmaya hak kazanır. Buna rağmen, çevre etiketi uygulamasında üç temel kriterin bütün ürün grupları için ortak olduğu söylenebilir. Çevre etiketi verilecek ürünlerin tümü, doğal kaynaklar; toprak su ve havaya bırakılan emisyonlar ile atık ve gürültüyü mümkün olduğu ölçüde azaltacak biçimde üretilmelidir (Ekeman, 1998: 52).

Eko-etiketleme sisteminde, üreticiler, tüketiciler ve devlet (politika yapıcı) olmak üzere üç paydaştan söz edilebilir. Üreticiler açısından eko-etiketleme, ürün ve hizmetlerin çevresel ve/veya sosyal performansını işaretlerle gösteren ve bu suretle ilerleme ve rekabet sağlayan bir araçtır. Üreticiler, eko-etiketten etik olduğu kadar ekonomik bir yarar da elde etmek isterler, yani satın alma kararlarının etikete sahip olan ürünler lehine kullanılmasını beklerler. Eko-etiketleme tüketicilerin, ürün veya hizmetlerin çevresel ve/veya sosyal performansları konusunda, kısıtlı zaman, bilgi birikimi eksikliği gibi nedenlerle öğrenemeyecekleri özelliklerini yansıtan etiketlerdir. Bir başka ifadeyle eko-etiketler, tüketicilere hangi ürünün çevreye daha az zararlı olduğunu gösteren araçlardır. Devlet (politika yapıcılar) açısından eko etiketleme, ürün inovasyonlarını teşvik eden, çevreye daha az etkisi olan ürünlerin diğer ürünlere tercih edilmesini sağlayan tamamlayıcı bir araçtır (Bratt ve diğerleri, 2011:1632).

Uygulamaya bakıldığında, üç çeşit etiket kullanıldığı söylenebilir. Yaşam döngüsü etiketleri, ürünün hayat döngüsü analizinde kullanılan etiketler olup en geniş eko-etiket uygulamasını oluştururlar. Etiketlin analizinin üretimin bütün yönlerini gösterdiği varsayılır, ürünün kullanılıp atılması çevreye mümkün olan en az zarar vermesi açısından belli bir düzen ile yapılır (Alagöz, 2007:6; Yücel ve Ekmekçiler, 2008:330-331).

Tek kullanımlık etiketler, ürünün belirli bir özelliği hakkında bilgi veren etiketlerdir. Örneğin, “bu ürün ozon tabakasına zarar vermez” gibi bir etiket tek kullanımlık etiket uygulamasını yansıtır. Tek kullanımlık etiketlerin, önemli bir eksikliği, tüketicilerde bütün yönleriyle çevre dostu bir ürün satın aldığı hissini uyandırabilmeleridir (Alagöz, 2007:7; Yücel ve Ekmekçiler, 2008:331). Uygulamada kullanılan son etiket türü olan, negatif etiketleme, tüketicilere herhangi bir ürünün risklerini göstermek amacıyla kullanılırlar. Negatif etiketleme gönüllülük değil zorunluluk esasına dayanır.

Çevre etiketlemesinin başarılı bir şekilde gerçekleştirilmesi çevreyi iki şekilde korur. Birincisi, etiketli ürünlerin etiketsiz ürünlerden daha fazla çevre dostu olduğunu garanti eder (Alagöz, 2007:7; Yücel ve Ekmekçiler, 2008:331). Çevreyi düşünen tüketicilere, çevreye olumsuz etki yapan ürünleri kullanmaktan kaçınma şansı verir, bu da bu ürünlere olan talebin azalması sonucunu doğurur (Alagöz 2007:7). Dolayısıyla, bu tür ürünlerin üretim miktarı azalır.

Eko-etiketleme, Almanya’da Blue Angel, İskandinav ülkelerinde Nordic Swan, Fransa’da NF, İspanya’da AENOR Medio Ambiente, Japonya’da Eco-Mark, Kanada’da Environmental Choice şeklinde uygulanmaktadır.

Yukarıda ana hatlarıyla ele alınmaya çalışılan eko-etiketleme sisteminin uygulamada bir takım avantajlar ve dezavantajlarının olduğu söylenebilir.

2.6.1. Eko-Etiketlemenin Avantajları

Eko-etiketler, kritik (tehlikeli) çevresel konularda turizm sektörüne yardım edebilir, eko-verimli çözümlerin uygulamasını hızlandırabilir, çevresel performansın izlenmesi ve raporlanması sürecinde etkin metotlara yönlendirebilir (Yücel ve Ekmekçiler, 2008:331).

Eko-etiketler tüketicilere hangi ürünün daha çevre dostu olduğunu göstererek, tüketicilerin tercihlerinde onlara yol gösterici bir yöntem olarak kabul edilebilir.

Eko-etiketlerin, sosyo-ekonomik sorunlar ile çevre korunması arasındaki bağlantıda doğrudan bir rol oynamaktadır. Bu bağlamda daha bölgesel ürünlerin kullanılmasını cesaretlendirerek, yerel ekonomi için kazançlar sağlayacak ve nakliye gereksinimini azaltacaktır (Yücel ve Ekmekçiler, 2008:331-332).

Dünya Ticaret Örgütü ürünlerin karakteristikleri aynı olmak kaydıyla, ürünleri ayırma tabi tutmaya izin vermemektedir. Eko-etiketleme, Dünya Ticaret Örgütünün kurallarını çiğnemenin ürünü ayırtmamızı mümkün kılar. Eko-etiketlemeyi başarmak, AR-GE çalışmalarında önceliği çevresel gelişmeler olan firmalar için teşvik edici bir unsur olabilir (Alagöz, 2007:8).

Eko-etiketler firmaların tüketicilerin gözündeki değerini yükseltici bir rol oynayabilir. Örneğin, A firması eko-etikete sahip bir firma ise tüketiciler bunun farkına vardığı zaman firmayı bu etiketinden dolayı takdir edebilir. Dahası bu firmanın ürünlerini daha çok tercih edebilirler.

2.6.2. Eko-Etiketlemenin Dezavantajları

Eko-etiketleme sistemi bütün maddeleri kapsamaz, bunun yerine ödül olarak etiket almış ürünlerin çevresel açıdan daha iyi olduğunu gösterir (Ball, 2002:425). Bu bağlamda, eko-etikete sahip ürünlerin de çevreyi kirlettiği, ancak etikete sahip olmayan ürünlere nazaran bunu daha az gerçekleştirdiği söylenebilir. Yani eko-etiketler çevreye zararsız ürünleri değil, daha az zararlı ürünleri göstermektedir.

Eko-etiketleme, aynı amaca hizmet eden, farklı kategorilere ait mallar arasında bir seçim yapmaya rehberlik için etkili bir araç değildir. Örneğin, tek kullanımlık çocuk bezleri ile tekrar kullanılabilen çocuk bezleri, şarj edilebilen piller ile şarj edilemeyen piller, geri dönüşebilen kağıt bardaklar ile plastik bardaklar arasındaki karşılaştırmada hangi ürünün çevre açısından tercih edilmesi gerektiği tartışmalı bir konudur (Alagöz, 2007:8).

Eko-etiket kullanma kriterlerini başarmak çevre açısından daha kötü bir durumun oluşmasına neden olabilir. Örneğin eko-etiket alabilmek için geri dönüştürülmüş plastik kullanımı şartı varsa bu durum geri dönüştürülmüş plastik ithaline neden olabilir. Bu açıdan bakıldığında, ithalat için yapılacak ek taşıma geri dönüştürülmüş plastik kullanımından daha çok çevresel hasara neden olabilir. Etiketli ürünün tanıtımından önceki talebi arzından az ise, bu pazarı bölmek anlamına gelir ki çevre dostu olmayan ürünler için bir pazar payı her zaman vardır (Alagöz, 2007:9).

Eko-etiketleme bazı engeller oluşturarak kötüye kullanılabilir. Örneğin, kriter ulusal ürünün yararına göre dizayn edilebilir, etiketleme yapmak için başvuru prosedürleri yabancılar için zorlaştırılabilir, ürün kategorisi seçimi ulusal üreticiler tarafından etkilenebilir, böylece onlara haksız bir avantaj verilmiş olur (Alagöz 2007:9).

Eko-etikete sahip ürünlerin diğer ürünlere tercih edilmesinde, çevre bilincinin olması ve alım gücünün de yüksek olması gerekmektedir. Dolayısıyla eko-etiketleme sisteminin alım gücünün az ve çevre bilincinin yeterince oluşmadığı bölgelerde etkin bir araç olacağı savunulamaz.

Eko-etiketlemenin bir başka dezavantajı, uzun vadede enflasyona yol açabilme potansiyelini içinde barındırmasıdır. Çevreye dost ürünler genellikle aynı türden olan diğer ürünlere göre daha pahalıdır. Eko-etikete sahip ürünlerin piyasada artması fiyatlar genel düzeyini yükseltecek bir etki yaratırsa bunun sonucunda enflasyon oranı da artabilir.

2.7. Çevre Yönetim ve Denetim Sistemi

Çevre yönetim ve denetim sistemi, basit bir şekilde, bir ürünün başlangıcından sonuna kadar her aşamasında çevreye etkileri düşünülerek üretim yapılması anlayışına dayanan çevre politikası aracı şeklinde ifade edilebilir. Çevre yönetim ve denetim sisteminde, belirli kriterlere göre belirlenen standartlara uygun üretim yapan ve çevreye yönelik performanslarını iyileştirmek için çaba gösteren firmalara ödüllendirmek amacıyla sertifika verilir. Eko-etiketlemede olduğu gibi, bu sistem de gönüllülük esasına dayanmakta, ancak eko-etiketleme bizzat ürün üzerine, EMAS ise üretim süreci üzerine odaklanmaktadır. Çevre yönetim ve denetim sisteminin temel amacı, işletmelerin çevre

koruma konusundaki bilinçlerinin ve sorumluluklarının kendi istekleriyle gelişmesini sağlamaktır (Değirmendereli, 2004:8507).

Çevre yönetim ve denetim sistemi uygulamasına bakıldığı zaman Avrupa Birliği tarafından uygulanan EMAS (ECO-management and audit scheme) ve Uluslararası Standardizasyon Örgütü(ISO) tarafından uygulanan ISO 14001 Çevre yönetim sisteminin hâkim uygulamalara sahip olduğu görülür. Çalışmanın bu bölümünde ilk önce EMAS sonra da ISO 14001 uygulamalarına yer vermeye çalışılacak ardından iki sistem birbiriyle karşılaştırılacaktır.

2.7.1. Avrupa Birliği Çevre Yönetim ve Denetim Sistemi (EMAS)

EMAS Avrupa Birliği eko-etiketleme sistemine olanak veren tüzük ile kabul edilmiş ve üye ülkelerde uygulanan çevre yönetim ve denetim sistemidir. EMAS eko-etiketlemede olduğu gibi ödül ve gönüllük esasına dayanır. Daha önce de belirtildiği gibi, eko-etiket ürüne verilen bir ödül iken, EMAS üretim sürecine verilen bir ödül niteliğindedir.

EMAS uygulamasında, ilgili tüzük çerçevesinde belirlenen standartlara uygun üretim yapan ve Çevreye Performanslarını iyileştirmek için çaba gösteren işletmeler bir sertifika ile ödüllendirilir (Ekeman, 1998: 54). Bu bağlamda, EMAS'ın temel amacı üretimin çevreye daha duyarlı gerçekleştirilmesi yani üretimin çevreye verdiği zararın engellenmesidir.

Uygulamada EMAS'ın temel iki hedefi bulunmaktadır. Bunlardan ilki, işletmelerin faaliyette buldukları tesis kapsamında çevre politikaları, program ve yönetim sistemleri oluşturarak, bu sistemlerin uygulanması ve denetlenmesidir. İkinci hedef ise söz konusu işletmelerin, çevrenin korunmasına ilişkin performansları hakkında kamuoyunun bilgilendirilmesidir (Ekeman, 1998: 54).

EMAS'a dâhil olmak isteyen işletmelerin yerine getirilmesi gereken beş şarta uymaları gerekir. Bu şartlar (Değirmendereli, 2004:507; Ekeman, 1998: 54);

1. İşletmenin kendi yapısına özgü bir çevre politikası oluşturması,
2. Faaliyette bulunan üretim tesisinin çevre üzerindeki mevcut etkilerinin gözden geçirilmesi,
3. Benimsenen çevre politikasına uygun hedef ve ilkelerin belirlenerek bu amaca uygun bir program oluşturulması,
4. Oluşturulan programın uygulanması için yönetim sisteminin belirlenmesi,
5. Uygulamanın başarılı olup olmadığının belirlenmesi amacıyla düzenli denetimlerin yapılması ve sonuçların yayınlanmasıdır.

Yukarıdaki şartları yerine getiren işletmeler EMAS kapsamına alınır ve kaydedilir. EMAS'ın temel ögesini çevre yönetim sistemi teşkil eder. Çevre yönetim sistemi, hem işletmenin sorumlulukları hem de işletmenin çevreye olan etkileri konusundaki bilgilerin elde edilebilmesidir. Ayrıca işletme EMAS konusunda çalışanlarını da bilgilendirir. EMAS'ın tamamlayıcı unsuru çevresel işletme sınavıdır. Sınama bağımsız çevre işletme denetçileri tarafından gerçekleştirilir. Sınama işleminde işletmenin çevreye ilişkin olarak verdiği taahhütleri gerçekleştirme durumu incelenir ve sonuçlar kamuoyuna duyurulur. EMAS ile ödüllendirilme sonsuza kadar geçerli olan bir ödüllendirilme değildir. Kurallara uyulmamasının yaptırımı işletmenin adının kayıt listesinden çıkarılmasıdır (Değirmendereli, 2004:508).

EMAS'ın işletmelere sağladığı avantajlardan bir tanesi, işletmelerin tercih önceliği kazanmalarıdır. Bunun yanında sigortalama ve kredi almada da bir avantaj sağlayabileceği bildirilmektedir (Değirmendereli, 2004:508). EMAS çevresel performansın sürekliliğini sağlar. Bu çerçevede EMAS'ın bir öğrenme süreci olduğu söylenebilir. Ayrıca EMAS diğer çevre politikası araçlarının uygulanmasını kolaylaştıran bir etkiye de sahiptir.

EMAS'ın bir takım uygulama zorlukları da söz konusudur. Bir kere, ihtiyaç duyulan verilerin bulunması zor olabilir. İkinci olarak, yaşam boyunca performans analizinin yapılması hem zaman gerektirir hem de pahalı bir süreçtir (Honkasalo, 1998:122). EMAS bütün ekonomik faaliyetleri kapsamamakta sadece sanayi sektörünü kapsamaktadır (Honkasalo, 1998:120).

2.7.2. ISO 14001

ISO 14001 Çevre Yönetim Sistemi Uluslararası Standardizasyon Örgütü'nün (ISO) çevre yönetim ve denetim sistemi modelidir. Çevre yönetim sistemi standartları, organizasyonlara hedefleri ve amaçları doğrultusunda kendi politikalarının oluşturulmasında, yönetim kontrollerinde ve organizasyonun yapılanmasında yardımcı olur. ISO 14001 eko-etiketleme ve EMAS uygulamasında olduğu gibi gönüllülük esasına dayanır. Bu çerçevede, Çevre Yönetim Sistemi standartları çevresel uygunluk için zorunluluklar koymadığı gibi kirlilik önlenmesi amacıyla sınır değerler empoze etmez (Durmaz, 2006: 12).

ISO 14001'in beş ana başlık altında toplanabilecek yaptırımları söz konusudur. Bu yaptırımlar şu şekilde sıralanabilir (Durmaz, 2006: 14):

1. Çevre Politikası; Yürürlükteki çevre mevzuatı ile uyumlu ve sürekli gelişmeyi amaçlayan kuruluş üst yönetimi tarafından oluşturulur.
2. Planlama; Planlamada, kuruluşun faaliyetlerinin, servisinin çevreye etkisi belirlenmeli, çevre yasa ve yönetmelikleri ile uyumlu amaç ve hedefler saptanmalı ve çevre yönetim programı oluşturulmalıdır.
3. Uygulama ve İşlem; Çevre yönetim sisteminin kurulabilmesi için gerekli kaynak; teknoloji, finans ve insan gücü sağlanmalı, uygulamayı sürekli kontrol altında tutabilmek için bir yönetim temsilcisi seçilmelidir.
4. Kontrol ve Düzeltici Faaliyetler; Belirlenen çevre yönetim sistemi sürekli denetim altında tutulmalı, ortaya çıkan aksaklıkların düzeltilmesi sağlanmalıdır.
5. Yönetimce yürütülen gözden geçirme; kuruluşun üst yönetimi, çevre yönetim sisteminin uygunluğunu, yeterliliğini ve etkinliğini sürdürebilmek için belirli aralıklarla sistemi gözden geçirmelidir.

ISO 14001'in amaçları, çevre mevzuatına uygunluğu sağlamak, çevre ile ilgili gelişmeleri planlamak, uygulamak ve uygulamalarda güven sağlamak, kaynak kullanımında etkinlik sağlamak olarak sıralanabilir. ISO 14001'de yukarıda ele alınan yaptırımları gerçekleştiren firmalara sertifika verilerek ödüllendirilir.

ISO 14001'in avantajlarına bakılacak olursa, ISO 14001 sertifikasına sahip firmaların tercih önceliği sağlayacağı söylenebilir. ISO 14001 sertifikasına sahip olan firmaların çevresel açıdan daha az risk taşıdığı düşünülürse firmalar daha rahat kredi bulabilecek ve kendilerini daha ucuza sigortalatabileceklerdir. ISO 14001 süreklilik arz eden bir uygulama olduğu için çevrenin sürekli olarak iyileştirilmesine ve geliştirilmesine katkıda bulunur.

Bütün bunlara karşılık, ISO 14001'in, sürekli denetim anlayışına dayanması idari maliyetlerin yüksek olması sonucunu doğurur ve durum sistemin önemli bir dezavantajını oluşturur.

2.7.3. EMAS ve ISO 14001'in Karşılaştırılması

Çevre yönetim ve denetim sistemleri olarak EMAS ve ISO 14001 arasındaki benzerlikler; her iki sistemin de gönüllülük esasına dayanması ve her iki sistemin de ödüllendirme anlayışını benimsemesidir. Ayrıca her iki sistem de sürekli olarak çevrenin iyileştirilmesi ve geliştirilmesi amacına hizmet etmektedir.

EMAS ve ISO 14001 arasındaki farklara bakılacak olursa, EMAS sadece Avrupa Birliği üye devletlerinde uygulanırken ISO 14001 ISO'ya üye olan 146 üye devlette uygulanabilme olanağına sahiptir.

ISO 14001 sadece yönetim sisteminin sertifikalandırılmasıdır, fakat EMAS'ta atıklar ve bunların çevreye olan etkileri de sertifikalandırmaya konu olmaktadır (Honkasalo,1998:120). Ayrıca EMAS sadece sanayi sektörünü sertifikalandırmakta, oysa ISO 14001 bütün sektörleri sertifikalandırabilmektedir.

Sonuç olarak her iki sistemin de birbirine göre üstünlükleri olduğu söylenebilir. Ayrıca firmalar sadece EMAS'ı veya sadece ISO 14001'i seçebilecekleri gibi her ikisini de seçmelerinin önünde bir engel yoktur. Burada önemli olan firmaların çevreye verecekleri zararı minimize edecek sistemin seçilmesidir.

2.8. Gönüllü Anlaşmalar

“Gönüllü çevre anlaşmaları” olarak da bilinen bu araç, hükümetlerle firmaların bir araya gelerek çevresel açıdan neler yapabileceklerinin karara bağlanmasını esas alır. Gönüllü anlaşmalarda, firmalar daha sağlıklı bir çevre adına neler yapabileceklerini, devlet ise bu politikaları izlemeleri karşılığında firmalara hangi kolaylıkları sağlayacağını müzakere eder ve taraflar bu konuda bir anlaşmaya varırlar.

Gönüllü anlaşmaların diğer çevre politikası araçlarından ayrılan dört önemli özelliği olduğu söylenebilir. Birincisi, katılımın yasal bir gerekliliğe dayanmaması ve gönüllü olmasıdır. İkincisi, başat amacı, kirliliğin azaltılması, enerji verimliliğinin sağlanması, biyo-çeşitliliğin korunması gibi eylem alanlarını kuşatarak çevresel koşulların iyileştirilmesidir. Üçüncüsü, görüşme, işbirliği ya da ortak hedeflerin belirlenmesi gibi yöntemleri içeren bir sürece dayalı olarak, üzerinde uzlaşma sağlanmış bir belgenin ya da niyet mektubunun oluşturulmuş ya da genellikle biçimsel bir anlaşmanın yapılmış olmasıdır. Son olarak da, tek taraflı öz-düzenlemeden farklı olarak, anlaşmanın taraflarının olmasıdır (Keleş ve diğerleri, 2008:410). Gönüllü anlaşmalarda anlaşmanın tarafları, hükümet firmalar ve çevre örgütlenmeleri (sivil toplum kuruluşları) şeklinde olabilmektedir. Bu açıklamalardan yola çıkarak, gönüllü anlaşmalar, tarafları hükümet, firmalar ve çevre örgütlenmeleri olan, çevresel hedeflerin taraflar arasındaki müzakereler sonucu oluşturulduğu ve gönüllü katılımı (uygulamayı) esas alan çevre politikası aracıdır şeklinde tanımlanabilir.

Gönüllü çevre anlaşmaları uygulamasının üç amaca hizmet ettiği söylenebilir. İlk olarak, gönüllü anlaşmalar mevzuat araçlarının bir alternatifi olma amacını taşır. İkinci olarak, genellikle bir sektör tarafından oluşturulan çevre politikalarının uygulanmasında, gönüllü çevre anlaşmaları, başkaları tarafından oluşturulan politikalara alternatif olabilirler (Mortensen, 2001:156). Üçüncü olarak, gönüllü anlaşmalar, çevre kirliliğinin azaltılması ya da önlenmesinde bir çözüm oluşturabilirler. Gönüllü anlaşmaları çekici kılan üç nedenden söz edilebilir (Segerson ve Miceli, 1998:110):

- Sektördeki firmalar tarafından oluşturulan gönüllü anlaşmalar, hükümet ve sektör arasındaki uyuşmazlıkları azaltabilir,

- Gönüllü anlaşmalar maliyet etkin çözümlerin bulunmasında esneklik ve özgürlüğe olanak tanırırlar,
- Müzakerelerin azaltılması ve taahhütlerin yerine getirilmesinde gecikmelerin olmasına bağlı olarak, gönüllü anlaşmalar çevresel hedeflere daha hızlı ulaşılmasını sağlar.

Sağladığı teşvike göre gönüllü çevre anlaşmaları, maliyetin azaltılması veya sübvansiyonlardan pay alınmasını sağlayan pozitif teşvikler içeren anlaşmalar ve bir anlaşma oluşturulamaması durumunda sert yaptırımları içeren anlaşmalar olarak ikiye ayrılabilir (Segerson ve Miceli, 1998:110).

Anlaşmayı oluşturan tarafa göre gönüllü çevre anlaşmaları; firmanın öncü olarak tek yanlı hazırladığı anlaşmalar, hükümet tarafından oluşturulan ve firmanın katılıma davet edildiği anlaşmalar ve firma ve hükümet arasında müzakere edilen gönüllü çevre anlaşmaları şeklinde sınıflandırılabilir (Koehler, 2007:691).

2.8.1. Gönüllü Anlaşmaların Avantajları

Gönüllü anlaşmaların birinci avantajı diğer ekonomik ve mali araçlarda olduğu gibi, firmalara esneklik tanınması ve yenilikleri teşvik edebilme potansiyeline sahip olmasıdır.

Gönüllü anlaşmaların ikinci avantajı, bu tür anlaşmaların firmalar açısından bir güvence oluşturmasıdır. Geleceğe yönelik pek çok tahmin edilemeyen durumla karşılaşan firmalar için geleceğin tahmin edilebilmesi önemli bir durumu oluşturmaktadır. Tahmin edilemeyen durumların içerisinde hükümetlerin çevresel talepleri de söz konusudur. Gönüllü çevre anlaşmaları uygulamasında, çevresel taleplerin anlaşma süresi boyunca sabitlendiği kabul edilir (Mortensen, 2001:158).

Gönüllü anlaşmaların üçüncü avantajı, çevresel hedeflerde özel sektörün de sorumluluk almasını sağlamasıdır. Çevresel hedefler konusunda hükümetle veya çevre örgütlenmeleriyle anlaşmalar oluşturan firmalar, doğal olarak anlaşmanın bir tarafı olmakta

ve anlaşmaya aykırı davranmayacağını taahhüt ederek çevresel konularda sorumluluk yüklenmektedir.

Gönüllü anlaşmaların dördüncü avantajı idari maliyetlerin bilinebilir olmasını sağlamasıdır. Hükümetler gönüllü çevre anlaşmalarına taraf oldukları zaman firmaları anlaşmada uzlaşılan konularda denetlemekte dolayısıyla bu da hem denetimi kolaylaştırmakta hem de firmanın denetim maliyetini önceden bilmesine olanak tanımaktadır.

Gönüllü anlaşmaların beşinci avantajı, firmaların gönüllü anlaşmalara taraf olarak belirlenen çevresel hedeflere ulaşmak konusunda firmanın kendisini zorunlu hissetmesidir. Bir başka anlatımla, gönüllü anlaşmalar firmaları anlaşma şartlarına uymak için psikolojik olarak baskı altına alabilme potansiyeline sahiptir.

2.8.2. Gönüllü Anlaşmaların Dezavantajları

Gönüllü anlaşmaların birinci dezavantajı, firmalar, hükümet ve/veya çevre örgütlenmeleri arasında müzakere sonucu oluşturulan anlaşmaların toplumun ortak çıkarını yansıtamama potansiyeline sahip olmasıdır. Gönüllü anlaşmalar müzakere sürecindeyken taraflardan birinin, genellikle daha güçlü olan tarafın, çıkarlarının daha fazla ön planda olacağı söylenebilir. Bir başka ifadeyle, gönüllü anlaşmalar her zaman toplumun ortak çıkarına göre değil, anlaşmanın güçlü tarafının çıkarlarına göre şekillendirilebilir.

Gönüllü anlaşmaların ikinci dezavantajı, katılımın yasal bir gerekliliğe dayanmamasıdır. Bu bağlamda bazı firmalar gönüllü anlaşmalara taraf olmayarak çevreyi kirletmeye devam edebileceklerdir. Anlaşmada, şartları yerine getirmeyen firmalar için yaptırımlar söz konusu değilse o zaman da anlaşmadan beklenen yarar sağlanamayabilir. Bu çerçevede, belirli bir teşvik veya ceza olmadan gönüllü anlaşmaların çevre koruma amacına hizmet edebileceğini söylemek güç gibi görünmektedir. Şirketler, bağlayıcı kurallar ya da yaptırım içeren düzenlemelerin önünü kesmek için, esnek gönüllü uygulamaları sağlayabilir. Gönüllü olarak benimsenen kurallar yaşama geçirilmediğinde, gönüllü uygulamalar başarısızlıkla sonuçlanmış olmakla kalmaz, aynı zamanda çevrenin

korunması bakımından da geri döndürülemez zararlar içeren bir gecikme ortaya çıkar (Keleş ve diğerleri, 2009:411).

Gönüllü anlaşmaların üçüncü dezavantajı olarak, hükümetlerin anlaşmalara müdahale etme ve/veya anlaşmayı yönlendirme potansiyeline sahip olmalarıdır. Hükümet gönüllü çevre anlaşmalarına taraf olduğu zaman, bu anlaşma hükümetin otoritesi altında işlemektedir (Mortensen, 2001:161).

Gönüllü anlaşmaların dördüncü dezavantajı, bu anlaşmaların uluslararası hukuk normları tarafından sınırlandırılabilmesidir. Hükümet, firmalar ve/veya çevre örgütlenmeleri arasında yapılması planlanan bir anlaşmayla ilgili olarak devlet eğer daha önce anlaşma konusuna giren bir uluslararası hukuk normuna taraf olmuşsa bu uluslararası norma göre hareket edecek, anlaşmayı bazı konularda sınırlandıracaktır. Bir başka ifadeyle, hükümet daha önceden taraf olunan uluslararası hukuk normlarıyla çelişen bir konuyu gönüllü anlaşmalara dâhil edemeyecektir.

2.8.3. Gönüllü Anlaşmaların Uygulaması

Gönüllü anlaşmalar daha çok gelişmiş ülkelerde uygulanmakta olmasına rağmen gelişmekte olan ülkelerde de uygulanabilirliği konusunda tartışmalar vardır. Çalışmanın bu bölümünde ilk olarak gönüllü anlaşmaların Avrupa Birliği'ndeki uygulamalarına yer verilecek daha sonra ise gelişmekte olan ülkelerde uygulanabilirliği üzerinde kısaca durulmaya çalışılacaktır.

Avrupa Birliği'nin üç önemli organından biri olan Avrupa Birliği Komisyonu, gönüllü anlaşmaları esnek yapıları nedeniyle mevzuat araçlarının bir alternatifi olarak göstermekte ve mali yükümlülüğün bulunmaması ve toplumsal katılıma olanak vermeleri nedeniyle desteklemektedir. Avrupa Birliği Komisyonu gönüllü anlaşmaların uygulanmasına yönelik bir takım yönlendirici ilkeler belirlemiştir. Bu ilkeler, kamu hukuku ya da medeni hukuk kapsamında bağlayıcılığı olan bir sözleşme oluşturulması, hedeflerin sayısal değerinin ve ortalama uygulama sürelerinin saptanması, anlaşmanın kamuoyunun bilgisine açık olması ve ülkenin Resmi Gazetesinde yayınlanması, sonuçların

denetlenmesi ve kamuoyunun sonuçlar hakkında bilgilendirilmesi ve anlaşmanın tüm ilgili tarafların katılımına açık olması şeklindedir (Ekeman, 1998: 55).

Almanya, Hollanda, Fransa, Belçika, İngiltere, Portekiz ve Avusturya Çevre Politikalarında gönüllü anlaşmalara olanak tanıyan ve gönüllü anlaşmalar imzalayan Avrupa Birliği üyesi devletlerdir. Avrupa Birliği Komisyonu gönüllü çevre anlaşmalarının yasal olarak bağlayıcı olması gerektiğine vurgu yaparken, üye ülkelerin çoğunun yasal açıdan bağlayıcı olmayan anlaşmaları tercih ettiği görülmektedir (Ekeman, 1998: 55). Burada altı çizilmesi gereken bir nokta, gönüllü çevre anlaşmalarının başarısının, yasal bağlayıcılığın yanı sıra, anlaşmaya taraf olan sektörün homojen yapısına, anlaşmanın yapıldığı ülkede toplumsal diyalog ve birlikte çözüm geleneğinin var olmasına ve anlaşma hedeflerinin kesin olarak belirlenmesine bağlı olduğudur. Bu bağlamda toplumsal diyalog ve birlikte çözüm geleneğinin görece az olduğu gelişmekte olan ülkelere gönüllü çevre anlaşmalarının uygulanabilirliği tartışılabilir. Gelişmekte olan ülkelere gönüllü anlaşmaların uygulanabilirliği dört açıdan ele alınarak incelenebilir.

İlk olarak, araştırmalar zorunlu düzenlemelerin arkasında yer alan yaptırımların firmalar açısından önemli bir motivasyon unsuru olduğunu ve bu yaptırımların zayıf olduğu ülkelere gönüllü anlaşma uygulamasının zor olduğunu göstermektedir (Blackman, 2008:120). Bu açıdan bakıldığında düzenlemelerin yetersiz olduğu gelişmekte olan ülkelere gönüllü anlaşmaların uygulanma şansının az olduğu söylenebilir.

İkinci olarak, tüketiciler ve sivil toplum kuruluşlarından gelen baskılar gibi düzenleyici olmayan pek çok faktör, firmaları gönüllü anlaşmalara taraf olma ve uygulama konusunda motive etmektedir. Bu durum gelişmekte olan ülkeler için ciddi bir sorun teşkil etmektedir. Çünkü gelişmekte olan ülkelere sivil toplum kuruluşları çok aktif değildir. Ayrıca söz konusu ülkelere çevre bilincinin gelişmiş ülkelere göre yeterli olmadığı söylenebilir (Blackman, 2008:120-121). Dolayısıyla gelişmekte olan ülkelere gönüllü anlaşmaların uygulanmasının zor olacağı ifade edilebilir.

Üçüncü olarak, gelişmekte olan ülkelere karar alma ve uygulama mekanizmaları ağır işlemektedir. Bu durumun bir sonucu olarak, çevre anlaşmalarının oluşturulma, uygulanma ve denetim sürecinin uzun sürmesi gibi bir problemle karşılaşacaktır

(Blackman, 2008:121). Bu çerçevede, ağır işleyen idari yapının gelişmekte olan ülkelerde gönüllü anlaşmaların uygulanmasını zorlaştıracağı söylenebilir.

Dördüncü ve son olarak, gelişmekte olan ülkelerde kayıt dışı ekonomi ve küçük ölçekli firma sayısı fazladır. Konuya bu açıdan yaklaşıldığında, gelişmekte olan ülkelerdeki firma ve ekonomi yapısından dolayı gönüllü anlaşmaların uygulanmasının ve denetiminin ciddi bir problem oluşturacağı söylenebilir.

Sonuç olarak, yukarıda ele alınan nedenlerden dolayı gelişmekte olan ülkelerde gönüllü anlaşmaların uygulanamayacağı, uygulansa bile istenilen sonucu ortaya çıkaramayacağı söylenilebilir.

2.9. Sübvansiyonlar (Mali Yardımlar)

Mali yardım politikası, çevrenin korunması ve kalitesinin artırılması amacıyla önlemler alan işletmelerin olumlu dışsallık yarattıkları ve katlandıkları ek maliyetin devlet tarafından kendilerine transfer edilmesi gerektiği düşüncesi üzerine kurulmuştur (Dağdemir, 2003:176). Vergi koymak suretiyle firmanın marjinal maliyetini yükselterek üretimi (ve kirlilik üretimini) düşürmenin alternatifi, kirlilik yaratan firmalara bundan vazgeçmeleri için sübvansiyon verilmesidir (Balın, 2011: 57). Firmalara yapılacak yardımlar, faiz indirimi, yatırımın bir kısmının kamu otoritesi tarafından karşılanması ve vergi indirimi gibi parasal bir miktarı esas alır. Bu açıklamalar ışığında sübvansiyonlar, firmalara çevreye verdiği negatif dışsallığı azaltması veya çevreye verdiği pozitif dışsallığı arttırması için parasal bir değer ifade eden yardımların yapılması esasına dayanan çevre politikası aracıdır denilebilir. Sübvansiyonlarla ilgili olarak belirtilmesi gereken önemli bir unsur, kaynak dağılımı açısından, kirlilik yaratan firmanın vergilendirilmesiyle, firmaya kirlilik üretmemesi için ödeme yapmak arasında fark yoktur (Oates ve Baumol, 1975:105).

Çevre politikalarında uygulanan sübvansiyonların amacı, firmalara, özellikle küçük ölçekli firmalara, yeni düzenlemelere uymaları için karşılaşacakları finansal zorluklar karşısında nakit girişi sağlanmak ve kirlilik kontrolü sağlayan temiz üretim teknolojilerinin araştırılması ve geliştirilmesi konusunda finansal destek vermektir (Panayotou, 1994: 25). Bir başka ifadeyle, mali yardımlar daha çok çevre programlarının uygulanmasından

etkilenen endüstrilere mali destek verilmesi gibi temel bir ekonomik amacı gerçekleştirmektir (Dağdemir, 2003:177).

Çevre Politikalarında mevzuat araçlarını (direkt kontroller) uygulamaktansa sübvansiyon uygulamasına gidilmesinin iki nedeni olduğu söylenebilir. İlk olarak, sübvansiyonlar maliyet minimizasyonunu kaynak dağılımında etkinlik yaratarak sağlayabilirler. Ancak direkt kontroller, kirlenmenin maliyetlerinin kirleticiler arasındaki dağılımında bazı keyfilikler taşırlar. İkinci olarak, direkt kontroller kirleticileri belirli bir fayda-maliyet analizine yönlendirmediğinden, sübvansiyonlar bu özellikleri nedeniyle tercih edilebilir. Maliyet minimizasyonu sağlama ve fayda maliyet analizine olanak vermeleriyle mevzuat araçlarından ayrılan sübvansiyonlar, işlevsel açıdan çevre vergilerinden de ayrılırlar. Şöyle ki; sübvansiyonlar uzun dönemde karlılığı artırarak başka firmaların endüstriye girişini teşvik edebilirler (Ertürk, 2009:213). Dolayısıyla, uzun dönemde yeni firmaların piyasaya girmesi kirlilik düzeyinin artması sonucunu doğurabilir. Yukarıda ana hatlarıyla ele alınan sübvansiyonların dört türünün olduğu söylenebilir.

Sübvansiyonların ilk türünü yatırıma yönelik olarak yapılan yardımlar oluşturmaktadır. Burada firmaların, belirlenen çevresel standartlara uyum sağlayabilmeleri için gerekli olan yatırımların yapılabilmesi amacıyla yapılan desteklemeler karşımıza çıkar.

Sübvansiyonların ikinci türünü yatay destek mekanizmalarının geliştirilmesine yönelik yapılan yardımlar oluşturmaktadır. Bu yardımlar, çevre kirliliğinin engellenmesi için gerekli AR-GE harcamaları, danışmanlık ve eğitim hizmetleri için kullanılan yardımlardır (Ekeman, 1998: 50).

Sübvansiyonların üçüncü türünü, çevresel vergiler ve harçlar gibi mali yükümlülöklere uyum sağlamada zorluk çeken firmalara verilen ve geçici nitelikte olan yardımlar oluşturmaktadır.

Sübvansiyonların dördüncü ve son türünü çevre dostu ürünlerin kullanılmasına yönelik olarak yapılan yardımlar oluşturmaktadır. Yenilenebilir enerji kaynakları ve çevreye zarar vermeyen ürünlerin kullanımının teşvik edilmesi için verilen yardımlardır (Ekeman, 1998: 50). Bir çevre politikası aracı olarak sübvansiyon uygulamasında dikkat

edilmesi gereken iki önemli unsur bulunmaktadır. Sübvansiyonların uygulama alanının belirlenmesi ve bu sınırlar dışına çıkılmaması ve sübvansiyon uygulamasının geçici olması dikkat edilmesi gereken unsurlardır. Bu unsurların yanında sübvansiyonların rekabete olumsuz etkide bulunmaması ve miktarının belirlenmesi de dikkat edilecek unsurlar arasında sayılabilir. Gelişmekte olan ülkelerde bu unsurlara ek olarak sübvansiyonların uygulanmasında dikkat edilecek iki unsur daha bulunmaktadır. Bunlar, sübvansiyonların kirleten öder prensibiyle çelişmemesine ve sübvansiyonların sadece çevreye etkide bulunan faaliyetleri kapsamasına dikkat edilmelidir (Panayotou, 1994: 26).

2.9.1. Sübvansiyonların Avantajları

Çevre politikalarında sübvansiyon uygulamalarının bir avantajı, firmaların sübvansiyonlara, vergilere oranla, daha olumlu yaklaşımlarıdır. Özellikle firmaların mali yardımlara, vergilere göre daha olumlu tepki verdiği, dolayısıyla kendilerinden istenen davranış değişikliklerine daha kolay uyum sağladıkları belirtilmektedir (Değirmendereli, 2004:504).

Sübvansiyonların bir diğer avantajı firmaları fayda-maliyet analizine yönlendirmesidir. Bu bağlamda, çevreye verilen zararları azaltmak veya olumlu etkileri arttırmak için mali yardımda bulunulması, firmaları fayda-maliyet analizine yönlendirerek kaynakların daha etkin kullanılmasını sağlayacaktır.

Sübvansiyonların bir diğer avantajı firmaları yenilenebilir enerji kaynaklarının kullanımına teşvik etmesidir. Avustralya’da küçük işletmelere yenilenebilir enerji kullanmaları için teşvikler verilmektedir. Benzer bir uygulama Yeni Zelanda’da da mevcuttur. Hong Kong çevre dostu ticari araç satın alanlara vergi indirimi uygularken, Çin’de enerji verimliliğinin artırılması için çeşitli oranlarda sübvansiyonlar verilmektedir (Hayenga, 2011:194). Sonuç olarak, sübvansiyonların, firmaları daha temiz üretime yönlendirmek için bir teşvik yarattığı söylenebilir.

2.9.2. Sübvansiyonların Dezavantajları

Sübvansiyonların ilk dezavantajı, kirleten öder ilkesi ile çatışabilme potansiyeline sahip olabilmeleridir. Çünkü çevreyi kirletmeyi değil, aksine kirleteni (üretim faaliyetinde bulunan diğer firmalara göre daha az kirleteni) mali olarak ödüllendirmektedir. Oysa bu durum, çevre politikalarının temel unsuru olan “kirleten öder” ilkesine ters düşmekte ve neredeyse bu ilkenin aksine, kirletmeyen, kirletenin zararını ödemesi sonucunu doğurmaktadır (Değirmendereli, 2004:504).

Sübvansiyonların ikinci dezavantajı, devlet bütçesi üzerinde ek bir yük olabilmeleridir. Firmalara yapılacak mali yardımlar, vergi indirimleri, yatırım ve faiz indirimleri sonuç olarak devlet bütçesine ek bir yük anlamına gelmektedir.

Sübvansiyonların üçüncü ve en önemli dezavantajı, uzun dönemde toplam kirlilik miktarını arttırıcı etkide bulunabilmesidir. Kirletme potansiyeli olan endüstrilere, çevre standartlarına uygun üretim yapmaları ve gereken yatırımları gerçekleştirmeleri amacıyla yardımda bulunulması sonucu saptırılan fiyatlar, sosyal maliyetleri yansıtmaktan uzaklaşmakta ve piyasa mekanizmasının kaynak dağılımında etkinliği sağlama fonksiyonunu yerine getirmesine engel olmaktadır (Dağdemir, 2003:176-177). Bu durumun uzun dönemdeki sonucu, sektöre daha fazla firmanın girmesi ve çıktı düzeyinin artmasına bağlı olarak çevrenin daha fazla tahrip edilmesidir.

Sübvansiyonların dördüncü dezavantajı, firmalar tarafından istismara açık bir uygulama olmasıdır. Örneğin, firmalar daha temiz üretim yöntemlerine geçeceklerini belirterek kendilerine çeşitli parasal avantajlar sağlayabilirler ve bu sağladıkları avantajları çevresel açıdan fayda sağlamayacak eylemlerde kullanabilirler. Dolayısıyla sübvansiyon uygulaması firmalar açısından suistimal edilebilecek bir çevre politikası aracıdır ve bundan dolayı sübvansiyonlar verildikten sonra denetimlerinin de sağlanması gerekmektedir. Ayrıca belirtelim ki sübvansiyonlar sadece firmaların değil, devletin de istismarına açık olan bir çevre politikası aracıdır. Örneğin devlet üretimin arttırılmasını istediği bir alanı çevreyi koruma, geliştirme iyileştirme adı altında daha çok sübvansiyon edebilir.

Sonuç olarak, sübvansiyonlar çevreye olumlu katkıda bulunanların ödüllendirilmesi ve çevreye zarar veren firmaların bu faaliyetlerini azaltmaları sonucunda uğradıkları zararın telafi edilmesi amacıyla kullanıldığında çevreye olumlu katkılarda bulunan bir çevre politikası aracıdır. Buna karşılık, bu araç uzun vadede telafi edilemeyecek zararlara neden olabilmesi, firmaların ve devletin istismarına açık olması ve devlet bütçesi üzerinde ek baskılar yaratmasından dolayı da çevreye olumsuz etkileri olabilecek bir çevre politikası aracıdır. Dolayısıyla, politika dizaynında bu tür avantaj ya da dezavantajlar hesaba katılmalı ve uygulama buna göre yönlendirilmelidir.

2.10. Çevresel Fonlar

Üretim ve tüketim faaliyetleri sonucu ortaya çıkan kirliliğin temizlenmesi ve çevrenin iyileştirilmesi için devletlerin hem idari hem de mali bir takım külfetlere katlanmaları gerekmektedir. Bir başka ifadeyle, çevre politikalarında belirlenen çevresel amaçlara ulaşılabilmesi için devletler bir takım idari ve mali zorluklarla karşılaşmaktadırlar. Bu amaçla devletler belirli kaynaklardan elde ettikleri gelirlerle çevresel fonlar oluşturmaktadırlar. Çeşitli gelir kaynaklarından yararlanılarak elde edilen akçal (mali) kaynaklar/fonlar çevresel kalitenin geliştirilmesi amacıyla kullanıcıların ve bu konuda gereksinimi olanların emrine verilmektedir (Yaşamış, 1995:170).

Çevre politikalarında çevresel fonlara yer verilmesinin amacı, çevresel amaçlar/projeler için yetersiz olan fonların finansmanını sağlamaktır (World Bank Group, 1998:157). Başka bir anlatımla fonların temel amacı belli kaynakların çevresel hedeflere harcanmasını sağlamaktır (Değirmendereli, 2004:510).

Çevresel fonların gelir kaynakları, vergi, harç ve bağışlar gibi çeşitli kaynaklardır. Ancak kirleten öder ilkesine sadık kalmak için fonların gelirleri çoğunlukla kirletenlerden alınan paralarla oluşturulmaya çalışılır (Değirmendereli, 2004:510).

Çevresel fonların tipik örneğini Rio Konferansında kurulan Küresel Çevre Fonu (Global Environmental Facility, GEF) oluşturmaktadır. Rio Konferansı'nda, Küresel Çevre Fonu, kalkınmakta olan ülkelerin iklim değişikliği, ozon tabakasının incilmesi, biyolojik çeşitliliğin kaybı, uluslararası sulardaki kirlilik gibi küresel çevre sorunları ve toprak

kalitesinin azalması-bozulması, ormansızlaşma gibi konuların çözüme kavuşturulması için temel bir mekanizma olarak ihdas edilmiş ve onaylanmıştır (Orhan, 2004:315-316). Küresel Çevre Fonu (GEF), çevreye kirlenmeye yol açan gelişmiş ülkelere alınacak parasal katkıların, çevre sorunları ile baş etmekte finansal sorunlarla karşılaşmakta olan ülkelere aktarılmasını öngörmekte, dolayısıyla uluslararası çevre yönetimi açısından oldukça önem taşımaktadır (Yaşamış, 1995:170). Küresel çevre fonu ile birlikte kirlenme öder ilkesinin küresel ölçekte uygulamasının yolu açılmıştır denilebilir. Küresel Çevre Fonu (GEF), su, toprak kirliliği gibi birikimli sorunlardan çok küresel iklim değişikliği, ozon tabakalarının incinmesi gibi yapısal sorun alanları ile ilgili projeleri desteklemek üzere kurulsa da, krediler daha çok, küresel ısınmanın önlenmesi amacıyla taşıyan projelere verilmektedir. Küresel Çevre Fonu (GEF)'un önemli bir özelliği, desteklenen projelerin yönetimine doğrudan doğruya katılmamasıdır; kaynakların, kredi veren kurum dışında yönlendirilmesinin daha etkili olacağı düşünülmüştür (Duru, 2003: 84). Genel Kurul, Konsey ve Sekreterlik Küresel Çevre fonunun üç ana organıdır. Günümüzde küresel çevre fonu Dünya Bankası, Birleşmiş Milletler Çevre Programı (UNEP) tarafından yönetildiği söylenebilir.

Uluslararası ölçekte çevresel fonların tipik örneği Küresel Çevre Fonu iken ulusal ölçekte tek bir çevre fonu uygulamasından söz etmek mümkün değildir. Her devlet kendisine has bir çevre fonu sistemi geliştirmektedir. Çalışmanın bu bölümünde ayrıntılarına pek fazla girilmeden bazı çevresel fon sınıflandırmalarına ve türlerine yer verilecektir.

Çevresel fonlar devlet bütçesi içindeki konumuna göre, bütçe içinde yer alan çevresel fonlar, bütçe dışında yer alan çevresel fonlar ve uluslararası bağışçılar tarafından finanse edilen çevresel fonlar şeklinde üçe ayrılabilir. Bütçe içinde yer alan fonlar devlet bütçesi içinde düzenlenen, gelir ve giderleri genellikle sabit olan ve her yıl yeniden düzenlenen çevresel fonlardır. Bütçe dışında yer alan fonlar ise devlet bütçesinden ayrı bir kurum/kuruluş oluşturularak çevresel amaçlar için fon sağlayan çevresel fonlardır. Uluslararası bağışçılar tarafından finanse edilen fonlarda para uluslararası bir kuruluşun bütçesinde toplanır (Federal Ministry of Agriculture, Forestry, Environment and Water Management in Austria and Regional Environmental Center for Central and Eastern Europe, 2006:9).

Genel bir sınıflandırma yapıldığında, çevresel fonlar özel ve genel amaçlı çevresel fonlar olarak da ayrılabilir. Genel amaçlı çevresel fonlar, ulusal çevre plan ve stratejilerindeki bütün çevresel faaliyetlerin finansman kaynağı olacak şekilde oluşturulurlar. Özel amaçlı fonlar ise sadece koruma altına alınan özel alanların (milli parklar gibi) finansmanını sağlamak amacıyla da oluşturulurlar, ayrıca sivil toplum kuruluşları ve toplumsal örgütler tarafından “doğayı koruma” ve/veya “sürdürülebilir kalkınma” amacıyla da çevresel projelere yönelik fonlar oluşturulabilir (Bayon ve diğerleri, 1999:3).

2.10.1. Çevresel Fonların Avantajları

Çevresel fonların birinci avantajı olarak, yeni milli parkların oluşturulması ve var olan özel koruma alanlarının daha iyi korunması için finansman sağlamalarıdır (Bayon ve diğerleri, 1999:6). Bu bağlamda çevresel fonların doğal hayatı korumak için sürdürülebilir finansman kaynakları oluşturduğu ileri sürülebilir.

Çevresel fonların ikinci avantajı, çevre politikalarını yapan organlar ile çevresel amaçlar için kaynakları kullanan organlar arasında bir bağlantı kurmasıdır (World Bank Group, 1998:158).

Çevresel fonların üçüncü avantajı, çevresel sorumluluk ve karar alma mekanizmalarının yerel düzeye aktarılmasını sağlamaktadır. Şöyle ki;. Milli parkların ve/veya özel koruma alanlarının korunması ve iyileştirilmesi sürecinde yerel yöneticiler fonların kullanılması konusunda yerel halkla, yerel toplumsal örgütlerle neler yapabilecekleri konusunda işbirliğine gidebilirler. Bu durumun örneklerine Meksika, Peru ve Uganda da rastlamak mümkündür (Bayon ve diğerleri, 1999:7).

Ayrıca, kaynakların envanteri, bölge ve haritalama ve biyolojik çeşitlilikteki değişimler gibi bilimsel veriler çevresel fonlar aracılığıyla ortaya çıkarılır (Bayon ve diğerleri, 1997:7). Çevresel fonlar sayesinde istenilenden daha geniş bilgilere ulaşabilmek mümkündür. Bir başka ifadeyle, çevresel fonlar özgülendikleri alana ilişkin bilgilerin yanı sıra, çevresel başka değerlerle ilgili de bilgiler sunabilmektedirler. Örneğin, bir yerin özel

koruma alanı olması için yapılacak çalışmalar aynı zamanda o yörenin biyolojik çeşitliliğinin ortaya çıkarılması ve korunması konusunda da yol gösterici olabilir.

2.10.2. Çevresel Fonların Dezavantajları

Çevresel fonların birinci dezavantajı, bu tür fonlarla istenilen amaçlara ulaşma ve fonların yönetim maliyeti konusunda ortaya çıkmaktadır. Şöyle ki; oluşturulan fonların pek çok amaca tahsis edilmesi hem çevresel amaçlara ulaşamaması hem de yönetimin denetim masraflarının artması sonucunu doğurabilmektedir. Örneğin bir ülkede çevresel fon hava kirliliği, su kirliliği, toprak kirliliği gibi alanların yanı sıra, biyolojik çeşitliliğin korunması, iklim değişikliği ve ozon tabakasının incilmesi gibi alanlara da yönlendirilirse çevresel fonun yetersiz kalması ve dolayısıyla çevresel amaçlara istenilen düzeyde ulaşamaması durumu ortaya çıkabilir. Ayrıca pek çok amaca bölünen fonun hangi amaçlara ulaşmada etkin olduğunun belirlenmesi de zorlaşabilir.

Çevresel fonların ikinci dezavantajı, fonların hacminin arttırılamaması durumunda ortaya çıkar. Çevresel bir fonun ilk oluşturulduğu dönemdeki bütçesinin zamanla güncellenememesi ve fon kaynaklarının arttırılamaması durumunda fonun çevresel amaçları gerçekleştirmekte zorluk çekeceği söylenebilir. Günümüzde sürekli olarak artan kirlilik düzeyi de göz önüne alındığında hacmini arttıramayan fonların başta kirlenme olmak üzere pek çok çevre sorununu çözmede ve engellemede başarısız olacağı idda edilebilir.

Çevresel fonların üçüncü dezavantajı, bütün çevresel fonların eşit şanslara sahip olmamasıdır (Bayon ve diğerleri, 1999:9). Çevre bilincinin gelişmiş olduğu ve milli gelirin daha yüksek olduğu ülkelerde çevresel fonların hem gelirlerinin daha yüksek olacağı hem de çevresel amaçları daha hızlı yerine getirebileceği; tam tersi durumda ise işlevsizleşebilecekleri düşünülebilir.

Çevresel fonların dördüncü dezavantajı, fona gelir sağlanması ve fonun yönetilmesinden kaynaklanmaktadır. Çevresel fonların gelirlerinin vergi ve harçlardan mı oluşacağı, genel bütçe içinden mi kaynak tahsis edileceği, uluslararası örgütlerden mi bu fonlar için kredi alınacağı ve bu fonların merkezi hükümet ya da yerel birimler tarafından

mı yönetileceği veya yönetimleri için ayrı birimlerin mi oluşturulacağı birer problemdir. Ayrıca çevresel fonların hükümetlerle birlikte değişebilmesi de önemli bir sorundur. Örneğin çevresel değerlere duyarlı bir hükümet çevresel fonların geliştirilmesi için çalışacakken, çevresel duyarlılığı olmayan bir hükümet çevresel fonlara hiç önem vermeyecek hatta bu fonların uygulamasını sonlandırabilecektir.

Sonuç olarak, çevre politikalarında fonlara yer verilirken, fonların finansman kaynaklarının, amaçlarının iyi belirlenmiş olması gerekir. Ayrıca çevresel fonların bütçelerinin nasıl arttırılacağı yani değişen koşullara nasıl uyum sağlanacağı da belirtilmelidir. Dahası çevresel fonların sürekliliği olan bir devlet politikası haline getirilmesi de gereklidir.

2.11. Çevresel Değerler Üzerinde Özel Mülkiyet Yaratma

Çevresel değerler üzerinde özel mülkiyet yaratma fikri, çevresel değerlerin mülkiyetinin iyi belirlenmemiş olması ve bu nedenle çevre sorunlarının ortaya çıktığı anlayışına dayandırılmaktadır. Bu anlayışa göre çevresel değerler üzerinde mülkiyet hakları iyi bir şekilde tanımlanırsa başta çevre kirliliği olmak üzere çevre sorunlarının ortaya çıkmayacağı veya sorunların önleneceği savunulmaktadır. Bu bağlamda, birey ya da şirket, mülkü olan çevre değerinin başkaları tarafından kullanılmasını engelleyebilir, kullanımı ücretlendirerek sınırlandırabilir, buradan elde ettiği gelire söz konusu çevre değerinin sürdürülebilirliği için gerekli giderleri karşılayabilir, zarar verenden verdiği zararı durdurmasını ve gidermesini isteyebilir, onların yargı kararıyla cezalandırılmasını isteyebilir (Keleş ve diğerleri, 2009:413). Bir başka ifadeyle, eğer bir birey, başkasının mülkiyetinde olan bir doğal kaynağı kullanırsa veya kirletirse, “güvenli ve ticarete konu olan” mülkiyet hakları karşılıklı pazarlık yoluyla bu dışsallığı içselleştirecek bir çözüm bulmayı garanti etmektedir (Balın, 2011: 58-59). Bu açıklamalar ışığında, iyi tanımlanmış mülkiyet haklarının çevresel değerlerin fiyatlandırılmasını ve bu değerleri kullananların kullanımdan kaynaklanan maliyetleri (fiyatları) o mülkün sahibine aktararak çevresel değerlerin korunmayı amaçladığı söylenilebilir.

Yukarıdaki açıklamalardan da anlaşılacağı üzere bir çevre politikası aracı olarak çevresel değerler üzerinde özel mülkiyet yaratma, piyasa ekonomisi taraftarlarının önerdiği

yaklaşımlarla daha uyumludur. Bir başka ifadeyle çevresel değerler üzerinde özel mülkiyet yaratma, çevresel dışsallıkların içselleştirilmesi konusunda kamu ekonomisi çözümlerinden çok piyasa ekonomisi çözümleriyle daha uyumludur.

Bir çevre politikası aracı olarak çevresel değerler üzerinde özel mülkiyet yaratmanın amacının, çevresel değerlerin (ortak alanların/malların) toplumu oluşturan birey ya da firmalar tarafından serbestçe kullanılmasını engellemek suretiyle çevre sorunların engellenmesi/çözümlemesi ve çevresel değerlerin korunması olduğu söylenebilir.

Serbest piyasa çevreciliğini savunan yazarlar, özel mülkiyet ilişkisinin yaygınlaştırılabileceği alanlar bakımından neredeyse hiçbir sınır görmezler (Keleş ve diğerleri, 2009:413). Bu yazarlar, denizler, göller ve akarsular, toprak vb bütün çevresel değerlerin üzerinde hatta bu değerler üzerindeki canlıların (balinalar, ağaçlar, balıklar gibi) dahi özel mülkiyete konu olabileceğini savunmaktadırlar.

Çevresel değerler üzerinde özel mülkiyet yaratma sisteminin nasıl işleyeceğini basit bir örnekle açıklamaya çalışalım. X akarsuyunun kenarında faaliyet gösteren A firması akarsudan üretim faaliyetinde kullanılacak temiz su kullandığını ve B firmasının da üretim faaliyetleri sonucu oluşan atıklarını akarsuya bıraktığını varsayalım. Burada öncelikle akarsuyun mülkiyetinin kime verileceği belirlenmelidir. Daha sonra akarsudan yararlanacak olanın mülkiyeti elinde bulunduranla pazarlık yapıp akarsudan yararlanma hakkını satın alması gereklidir. Akarsuyun mülkiyetinin A firmasına veya B firmasına verilmesi ihtimallerini sırasıyla açıklayalım. Örnekten de anlaşılacağı üzere B firması akarsuyu kirleten A firması ise kirlilikten zarar gören firmadır. Eğer akarsuyun mülkiyeti A firmasına verilirse B firması A firmasına verdiği zarar kadar bir tazminat ödeyerek kirliliktan hakkı satın almalıdır. B firması kirliliği azaltmanın marjinal maliyetinin her bir kirlilik birimi için ödeyeceği marjinal maliyete eşit olduğu noktaya kadar kirliliktan hakkı satın almaya devam edecektir. Mülkiyet hakkının B firmasına verilmesi durumunda ise A firması B firmasına akarsuya bıraktığı kirlilik miktarını azaltması için bir bedel ödemesi gereklidir. A firmasının ödeyeceği bedel B firmasının kirliliği azaltacak önlemleri oluşturmasının maliyetinden daha yüksekse B firması kirliliği azaltacak önlemler almaya razı olabilecektir. Sonuç olarak, çevresel değerler üzerinde özel mülkiyet yaratmanın

“mülkiyet haklarının iyi tanımlanması” ve “özel mülkiyete konu olan çevresel değerlerden yararlananların mülk sahibiyle pazarlık etmeleri” gibi iki unsur üzerine inşa edildiği söylenebilir. Ayrıca, her iki durumda da (mülkiyetin A firmasına veya B firmasına verilmesi durumu) piyasanın öngördüğü optimal kirlilik düzeyi, kirliliği önlemenin marjinal maliyetinin marjinal kirlilik zararına eşit olduğu noktada belirlenmektedir (Dağdemir, 2003:193).

2.11.1. Çevresel Değerler Üzerinde Özel Mülkiyet Yaratmanın Avantajları

Çevresel değerler üzerinde özel mülkiyet yaratmanın birinci avantajı, sistemin işlem ve idari maliyetlerinin düşük olmasıdır. Sistem bir kez belirlenip güvence altına alındıktan sonra dışsallıkların sürekli olarak içselleştirilmesi müdahale gerektirmeden sağlanmaktadır (Balın, 2011: 59). Sistemin bu avantajı bireylerin/firmaların rasyonel bir şekilde düşünerek mülkiyetlerinde bulunan çevresel değerlerle ilgili en iyi kararı alacağı anlayışında temellenmektedir.

Çevresel değerler üzerinde özel mülkiyet yaratmanın ikinci avantajı, çevre sorunlarının temeline/kökenine inmesidir. Sistem, toplumun üyeleri tarafından bir bedel ödenmeden yararlanılan çevresel değerleri mülkiyet haklarının tanımlanması yoluyla fiyatlandırarak bu değerlerin korunmasını sağlar.

Çevresel değerler üzerinde özel mülkiyet yaratmanın üçüncü avantajı, vergi ve harçlardan farklı olarak değişen şartlara kendini adapte etmesidir (Panayotou, 1994:8). Vergi ve harçların değişen şartlara göre uyarlanması için kamu kesiminin müdahalesi gereklidir. Dolayısıyla vergi ve harçlar kamu kesimi tarafından değişen şartlara göre uyumlaştırılır. Fakat çevresel değerler üzerinde özel mülkiyet yaratıldığında birey/firmalar değişen şartlara göre mülkiyetlerinde bulunan çevresel değerler üzerindeki tasarruflarını herhangi bir müdahaleye gerek kalmaksızın gerçekleştireceklerdir.

2.11.2. Çevresel Değerler Üzerinde Özel Mülkiyet Yaratmanın Dezavantajları

Çevresel değerler üzerinde özel mülkiyet yaratmanın birinci dezavantajı, çevre değerleri üzerinde mülkiyet hakkı olanlar, piyasa ekonomisi mantığı doğruysa, ekonomik

bir kazanç elde edilmesi söz konusu olmadığında bu değerleri korumazlar. Bu çerçevede, çevresel değerler üzerinde özel mülkiyet yaratılması çevrenin korunması açısından yeterli bir araç değildir. Bu sorunu görenler, çözüm olarak devletin mülk sahibine ayrıca bir gelir yaratmasını isterler. Denilebilir ki, devlet, elindeki çevre değerlerini, daha iyi korunur gerekçesiyle özelleştirmekte, sonra da mülk sahibi onları yeterince korumadığı için üste para ödemek gibi yollarla mülk sahibine gelir yaratmak arayışına girmektedir (Keleş ve diğerleri, 2009: 414).

Çevresel değerler üzerinde özel mülkiyet yaratmanın ikinci dezavantajı, çevresel değerlerin tamamının özel mülkiyete konu olmaya elvermemesidir. Örneğin birer çevresel değer olarak havayla suyun sınırları net olarak belli olmadığı gibi bu değerlerin çeşitli yöntemlerle sınırlara ayrılıp özel mülkiyete dâhil edilmesi mümkün değildir.

Çevresel değerler üzerinde özel mülkiyet yaratmanın üçüncü dezavantajı, sistemin günümüz ekonomik yapısında uygulanmasının çok zor hatta imkânsız olmasıdır. Günümüzde bir çevresel değerden yararlanan ve bu çevresel değere zarar veren pek çok firma vardır. Dolayısıyla mülkiyetin hangi firmaya verileceği, diğer firmaların mülkiyeti elinde bulunduran firma ile pazarlığa girmesi sonucu işlem maliyetlerinin artması, mülkiyeti elinde bulunduran firmanın diğer firmalara çevresel değerden yararlanma hakkını vermek istememesi, mülkiyete konu olan çevresel değerden yararlanmak isteyenler mülkiyeti elinde bulunduran firmanın rakibi ise mülkiyeti elinde bulunduran firmanın muhtemelen diğer firmalara çevresel değerden yararlanma hakkını tanımaması gibi olası sorunlarla karşılaşılabilir. Mülkiyet haklarının tanımlanmasının bir şekilde başarıldığını düşünecek olsak bile kime nasıl dağıtılacağı/satılacağı da ayrı bir sorun teşkil eder. Çevresel değerler üzerindeki mülkiyet hakları serbest piyasa da satışa çıkarmak gelir düzeyi nispeten düşük kişileri piyasa dışına itebilir (Balın, 2011: 59). Bu bağlamda çevresel değerler üzerinde özel mülkiyet yaratılmasının hem ekonomik hem de politik zorluklara neden olacağı söylenebilir.

Çevresel değerler üzerinde özel mülkiyet yaratmanın dördüncü dezavantajı, sistemin çevresel korumaya değil çevresel bozulmaya neden olabileceğidir. Bu durumu bir karayolunun özelleştirilmesi örneği ile açıklamaya çalışalım. Karayolu sahibi, salım düzeyi yüksek taşıtlardan yüksek geçiş bedeli isterse ekonomik güdüye uygun olarak bu taşıt

sahiplerinin, yo o karayolunu kullanmaması, ya da taşıtlarını düşük salımlı olanlarla değiştirme yönünde davranması beklenir. Her iki durumda kirlilik azalır, ama karayolu sahibinin geliri de düşer. Karayolu sahibi, gelir kaybını göze alırsa liberalizmin ekonomik güdüsüne aykırı davranmış olacaktır; gelir kaybını göze almayıp salım düzeyi bakımından farklılaştırılmış geçiş bedelleri istemediğinde ise yüksek salımı olan taşıt sahipleri bakımından ekonomik bir güdü oluşmayacağı için bu kez karayolunun özelleştirmesinden beklenen ekonomik güdü ve bu nedenle de kirliliğin azaltılması hedefi gerçekleşmeyecektir. Denilebilir ki, karayolu sahibi yüksek salımlı taşıtlar bakımından uğradığı gelir kaybını, düşük salımlı taşıtlar için düşük geçiş ücreti olarak, sürümden kazanarak karşılayabilir. Düşük salımlı araçlar, dar ve bakımsız kasaba yollarından gitmektense, bu düşük fiyatı ödemeyi kabul edip bakımlı ve hızlı akan karayolunu yeğleyebilir. Bu durumda da, karayolundan geçen toplam taşıt sayısı artacağı için, özelleştirme ile amaçlanan kirliliğin azaltılması hedefi yine gerçekleşmemiş olur (Keleş ve diğerleri, 2009:415-416).

Sonuç olarak, mülkiyet haklarının tanımlanmış olmasına yönelik yaklaşımın teoride iyi işleyen, fakat uygulamada gerçek yaşamın karmaşık düzeni içinde nasıl işletileceği konusunda sorunlar içeren bir araç olduğunu belirtmek gerekir (Değirmendereli, 2003:193).

2.12. Mevzuata Uygunluğu Teşvik

Mevzuata uymanın çeşitli yollarla cezalandırıldığı bu yöntemin amacı, çevreyi kirleterek üretim yapmayı ekonomik açıdan verimsiz kılmak ve üretimin çevre faktörünün dikkate alınarak yapılmasını teşvik etmektir (Ekeman, 1998: 51).

Mevzuata uygunluğu teşvik yöntemi çerçevesinde en yaygın olarak kullanılan araç, mevzuata uymama vergileridir. Çevre mevzuatına uymayarak, izin verilen oranlardan fazla emisyon veya atık üreten üreticilerden vergi alınmaktadır (Değirmendereli, 2004:506).

Bu sistem, mevzuata uymayanların cezalandırılması yoluyla kişilerin/firmaların çevre mevzuatına uyum göstermelerini sağlamak için ekonomik bir teşvik oluşturmaktadır.

Mevzuata uygunluğu teşvik aracının, mevzuata uymama cezaları/ücretleri ve performans vergileri/ tahvilleri/ bonoları olmak üzere iki uygulamasından söz edilebilir. Ücret/cezalar, mevzuata uymayan kirleticilerin ödemek zorunda oldukları paralardır (Değirmendereli, 2004: 506). Performans vergileri/tahvilleri ise mevzuata uyum sağlayana dek yetkili makamlara ödenen, uyum sağlayıp çevre kirliliğine yol açmayacak biçimde üretime başladıktan sonra geri alınan paralardır (Ekeman, 1998: 52).

Çevre mevzuatı ile doğrudan bağlantılı ve ekonomik yönü olan bu aracın uygulanmasında dikkate alınması gereken nokta ücret/cezalar ve performans vergilerinin oranlarının düşük seviyede olmamasıdır.

2.13. Dış Yardım Kredisi-Borç Silme

Dış yardımlar, gelişmekte olan ülkelerin çevre politikalarını uygulamaya yardımcı olmak, gelişmekte olan ülkeleri çevresel değerleri korumak yönünde özendirmek ve çevre için uluslararası işbirliğini sağlamak amacıyla oluşturulan çevre politikası aracıdır.

Bu çevre politikası aracının temel mantığı, çevresel amaçlı faaliyetlere düşük faizli kredi verilmesidir. IMF, Dünya Bankası, İslam Kalkınma Bankası ve benzeri uluslararası finansman kuruluşlarından çevresel amaçla kullanılmak üzere düşük faizli faizsiz ve hatta bağış alabilmek yolları açık bulunmaktadır (Yaşamış, 1995:170).

Gelişmekte olan ülkeler bütçelerinin büyük bir bölümünü dış borçlarını ödemek için harcamakta bu nedenle de doğal kaynaklara yüklenmektedirler. Bir başka ifadeyle gelişmekte olan ülkeler gelir yaratabilme adına doğal kaynakları kullanmaktadırlar. Borçların silinmesi stratejisinin uygulanması, bu ülkelerde mali durumun iyileşmesine ve politik istikrarın gelmesi ile hükümetin dış borçların baskıyla uygulamaya koyduğu çevre açısından zararlı projeleri rafa kaldırmasına neden olabilir. Doğa için borç takası uygulaması, sürdürülemez ekonomik faaliyetlerin zorlayıcısı durumundaki dış borcu, doğal kaynakların ve çevrenin korunması ve iyileştirilmesi için bir zorlayıcıya dönüştürmek gibi somut bir amaca hizmet etmektedir (Dağdemir, 2003:212-213). Borç silme uygulamasının güzel bir örneğini Brezilya'nın dış borçlarının bir kısmının silinmesi için Hollanda'nın yaptığı katkı oluşturmaktadır.

2.14. Yoksulluk Giderme ve Aile Planlaması

Hızlı nüfus artışı bu buna bağlı olarak artan yoksulluk ile çevre sorunlarının artması arasında doğru yönlü bir bağlantı vardır. Yani nüfus ve yoksulluk arttıkça çevre sorunları da artar. Nüfusun artması alanların daha yoğun kullanımına yol açar, artan beslenme ihtiyacı yüzünden daha sık aralıklarla ekim yapılması düşük toprak verimliliğine yol açar. Dahası başta barınma ihtiyacı olmak üzere diğer ihtiyaçların karşılanması amacıyla daha çok doğal kaynağın kullanılması doğanın daha çok tahrip edilmesi anlamına gelir. Bu etkilerin net sonucu çevresel bozulma (toprak erozyonu gibi) toprak verimliliğinin azalması ve böylece düşük ürün miktarıdır (Kekeç, 2005:128). Ürün miktarının düşmesi demek kişi başına düşen gelirin azalması ve yoksulluğun artması demektir. Böyle bir durumla karşılaşılması için bir çevre politikası aracı olarak yoksulluğun giderilmesi ve aile planlamasına çevre politikalarında yer verilmesi gerekir.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. TÜRK ÇEVRE POLİTİKASINA YÖN VEREN KANUN VE YÖNETMELİKLERDE ÖNGÖRÜLEN ÇEVRE POLİTİKASI ARAÇLARI

Çalışmanın bu bölümünde Türk çevre politikasına yön veren kanun ve yönetmeliklerde hangi çevre politikası araçlarının öngörüldüğü ele alınmaya çalışılacaktır.

3.1. Türk Çevre Politikasına Yön Veren Kanun ve Yönetmeliklerde Öngörülen Çevre Politikası Araçları

Çalışmanın bu bölümünde Türk Çevre Politikasına yön veren kanunlarda ve 2872 sayılı Çevre Kanununa dayanılarak çıkarılan yönetmeliklerde ve çevre ile ilgili diğer yönetmeliklerde hangi çevre politikası araçlarının öngörüldüğü tespit edilmeye çalışılacaktır.

3.1.1. 2872 Sayılı Çevre Kanunu

Türk çevre politikasına yönlendiren temel kanun olan 2872 sayılı Çevre Kanunu incelendiği zaman bu kanunun, mevzuat araçları, ekonomik ve mali araçlar, katılım, çevre eğitimi araçlarını öngördüğü söylenebilir.

2872 sayılı Çevre Kanununda mevzuat araçlarının bir türü olan emir ve yasaklarla ilgili birçok hüküm bulmak mümkündür. Bu hükümlerden bazıları;

“Her türlü atık ve artığı, çevreye zarar verecek şekilde, ilgili yönetmeliklerde belirlenen standartlara ve yöntemlere aykırı olarak doğrudan ve dolaylı biçimde alıcı ortama vermek, depolamak, taşımak, uzaklaştırmak ve benzeri faaliyetlerde bulunmak

yasaktır. Kirlenme ihtimalinin bulunduğu durumlarda ilgililer kirlenmeyi önlemekle; kirlenmenin meydana geldiği hallerde kirleten, kirlenmeyi durdurmak, kirlenmenin etkilerini gidermek veya azaltmak için gerekli tedbirleri almakla *yükümlüdürler* (Md.8)”.

“Sulak alanların doğal yapılarının ve ekolojik dengelerinin korunması esastır. Sulak alanların doldurulması ve kurutulması yolu ile arazi *kazanılamaz* (Md. 9/e).”

“Biyolojik çeşitliliğin sürdürülebilirliğinin sağlanması bakımından nesli tehdit veya tehlike altında olanlar ile nadir bitki ve hayvan türlerinin korunması esas olup, mevzuata aykırı biçimde ticarete konu edilmeleri *yasaktır* (Md. 9/f).”

“Üretim, tüketim ve hizmet faaliyetleri sonucunda oluşan atıklarını alıcı ortamlara doğrudan veya dolaylı vermeleri uygun görülmeyen tesis ve işletmeler ile yerleşim birimleri atıklarını yönetmeliklerde belirlenen standart ve yöntemlere uygun olarak arıtmak ve bertaraf etmekle veya ettirmekle ve öngörülen izinleri almakla *yükümlüdürler*(Md. 11).”

“Anız yakılması, çayır ve mer'aların tahribi ve erozyona sebebiyet verecek her türlü faaliyet *yasaktır* (Ek Madde 1/ c).”

“Motorlu taşıt sahipleri, egzoz emisyonlarının yönetmelikle belirlenen standartlara uygunluğunu belgelemek üzere egzoz emisyon ölçümü yaptırmak *zorundadırlar* (Ek Madde 4).” şeklindeki düzenlemelerdir.

2872 sayılı Çevre Kanununda mevzuat araçları kapsamında izin alma, işaretleme, denetim araçlarının da öngörüldüğü maddeler mevcuttur. Kanununun 11. Maddesi izin alma ile ilgili hükümler içermektedir. Bu maddeye göre; “Üretim, tüketim ve hizmet faaliyetleri sonucunda oluşan atıklarını alıcı ortamlara doğrudan veya dolaylı vermeleri uygun görülmeyen tesis ve işletmeler ile yerleşim birimleri atıklarını yönetmeliklerde belirlenen standart ve yöntemlere uygun olarak arıtmak ve bertaraf etmekle veya ettirmekle ve öngörülen *izinleri almakla* yükümlüdürler.” Çevre kanununun 12. maddesi çevre politikası araçlarından denetime ilişkin düzenlemeler getirmektedir. Bu maddeye göre; “Bu Kanun hükümlerine uyulup uyulmadığını *denetleme* yetkisi Bakanlığa aittir. Gerektiğinde bu yetki, Bakanlıkça; il özel idarelerine, çevre denetim birimlerini kuran belediye başkanlıklarına, Denizcilik Müsteşarlığına, Sahil Güvenlik Komutanlığına, 13/10/1983 tarihli ve 2918 sayılı Karayolları Trafik Kanununa göre belirlenen denetleme görevlilerine (...)devredilir. Denetimler, Bakanlığın belirlediği denetim usûl ve esasları çerçevesinde yapılır.” Kanununun 13. maddesi çevre politikası araçlarından işaretlemeye ilişkin hükümler ihtiva etmektedir. Bu maddeye göre; “Tehlikeli kimyasalların belirlenmesi, üretimi,

ithalatı, atık konumuna gelinceye kadar geçen süreçte kullanım alanları ve miktarları, *etiketlenmesi*, ambalajlanması, sınıflandırılması, depolanması, risk değerlendirilmesi, taşınması ile ihracatına ilişkin usûl ve esaslar ilgili kurum ve kuruluşların görüşleri alınarak Bakanlıkça çıkarılacak yönetmelikle belirlenir.” 2872 sayılı Çevre Kanunu ayrıca bazı durumlarda faaliyetlerin durdurulacağına ilişkin düzenlemelere de sahiptir. Kanununun 15. maddesine göre; “Bu Kanun ve bu Kanun uyarınca yayımlanan yönetmeliklere aykırı davranışlara söz konusu aykırı faaliyeti düzeltmek üzere Bakanlıkça ya da 12 nci maddenin birinci fıkrası uyarınca denetim yetkisinin devredildiği kurum ve merciler tarafından bir defaya mahsus olmak üzere esasları yönetmelikle belirlenen ve bir yılı aşmamak üzere süre verilebilir. *Faaliyet; süre verilmemesi halinde derhal, süre verilmesi durumunda, bu süre sonunda aykırılık düzeltilmez ise Bakanlıkça ya da 12 nci maddenin birinci fıkrası uyarınca denetim yetkisinin devredildiği kurum ve merciler tarafından kısmen veya tamamen, süreli veya süresiz olarak durdurulur. Çevre ve insan sağlığı yönünden tehlike yaratan faaliyetler süre verilmeksizin durdurulur. Çevresel Etki Değerlendirmesi incelemesi yapılmaksızın başlanan faaliyetler Bakanlıkça, proje tanıtım dosyası hazırlanmaksızın başlanan faaliyetler ise mahallin en büyük mülkî amiri tarafından süre verilmeksizin durdurulur.*”

2872 sayılı Çevre Kanunu mevzuat araçları içerisinde yer alan çevresel etki değerlendirmesine ilişkin düzenlemelere sahiptir. Kanununun 10. maddesine göre; “Gerçekleştirmeyi plânladıkları faaliyetleri sonucu çevre sorunlarına yol açabilecek kurum, kuruluş ve işletmeler, *Çevresel Etki Değerlendirmesi Raporu* veya proje tanıtım dosyası hazırlamakla yükümlüdürler.”

2872 sayılı Çevre Kanunu kanuna aykırı hareket edenlerin idari para cezaları, hapis cezaları ve eski haline getirme cezası ile ilgili düzenlemelere de yer vermektedir. Bu düzenlemelerden bazıları;

“Hava kirliliği yönünden önemli etkileri nedeniyle kurulması ve işletilmesi yönetmelikle izne tâbi tutulan tesisleri, yetkili makamlardan izin almadan kuran ve işleten veya iznin iptal edilmesine rağmen kurmaya ve işletmeye devam eden veya bu tesislerde izin almaksızın sonradan değişiklik yapan veya yetkili makamların gerekli gördükleri değişiklikleri tanınan sürede yapmayanlara *24.000 Türk Lirası idarî para cezası* verilir. Bu

tesislerde emisyon miktarları yönetmelikle belirlenen sınırları aşıyorsa 48.000 Türk Lirası idarî para cezası verilir (Md. 20/b).”

“Çevresel Etki Değerlendirmesi sürecine başlamadan veya bu süreci tamamlamadan inşaata başlayan ya da faaliyete geçene yapılan *proje bedelinin yüzde ikisi oranında idarî para cezası* verilir. Cezaya konu olan durumlarda yatırımcı *faaliyet alanını eski hale getirmekle yükümlüdür* (Md. 20/ e).”

“Kanunda ve yönetmelikte öngörülen yasaklara veya standartlara aykırı olarak veya önlemleri almadan atıkları toprağa verenlere *24.000 Türk Lirası idarî para cezası* verilir (Md. 20/ j).”

“Bu Kanunda ve yönetmeliklerde öngörülen usûl ve esaslara, yasaklara veya sınırlamalara aykırı olarak atık toplayan, taşıyan, geçici ve ara depolama yapan, geri kazanan, geri dönüşüm sağlayan, tekrar kullanan veya bertaraf edenlere *24.000 Türk Lirası*, ithal edenlere *60.000 Türk Lirası idarî para cezası* verilir (Md. 20/ r).”

“Bu Kanunun 12 nci maddesinde öngörülen bildirim ve bilgi verme yükümlülüğüne aykırı olarak yanlış ve yanıltıcı bilgi verenler, altı aydan bir yıla kadar *hapis cezası* ile cezalandırılır (Md. 26).”

Ayrıca Çevre Kanununun 23. maddesi fiillerin tekrarında cezaların arttırılacağına dair hükümler de içermektedir. Bu maddeye göre; “Bu Kanunda belirtilen idarî para cezaları, bu cezaların verilmesini gerektiren fiillerin işlenmesinden itibaren üç yıl içinde birinci tekrarında bir kat, ikinci ve müteakip *tekrarında iki kat artırılarak* verilir.”

2872 sayılı Çevre Kanunu ekonomik ve mali araçların da uygulanmasına olanak sağlayan hükümlere sahiptir.

“Çevrenin korunması, çevre kirliliğinin önlenmesi ve giderilmesi için uyulması zorunlu standartlar ile *vergi, harç, katılma payı, yenilenebilir enerji kaynaklarının ve temiz teknolojilerin teşviki, emisyon ücreti ve kirletme bedeli alınması, karbon ticareti* gibi piyasaya dayalı mekanizmalar ile *ekonomik araçlar ve teşvikler* kullanılır (Md. 3/ h).”

“Bölgesel ve küresel çevre sorunlarının çözümüne yönelik olarak taraf olduğumuz uluslararası anlaşmalar sonucu ortaya çıkan ulusal hak ve yükümlülüklerin yerine getirilmesi için gerekli teknik, idarî, malî ve hukukî düzenlemeler Bakanlığın

koordinasyonunda yapılır. Gerçek ve tüzel kişiler, bu düzenlemeler sonucu ortaya çıkabilecek *maliyetleri karşılamakla* yükümlüdür (Md. 3/1).”

“Atıksu altyapı sistemlerini kullanan ve/veya kullanacaklar, bağlantı sistemlerinin olup olmadığına bakılmaksızın, arıtma sistemlerinden sorumlu yönetimlerin yapacağı her türlü yatırım, işletme, bakım, onarım, ıslah ve temizleme harcamalarının tamamına kirlilik yükü ve atıksu miktarı oranında katılmak zorundadırlar. Bu hizmetlerden yararlananlardan, belediye meclisince ve bu maddede sorumluluk verilen diğer idarelerce belirlenecek tarifeye göre *atıksu toplama, arıtma ve bertaraf ücreti* alınır (Md. 11).”

“Atıkların üretiminin ve zararlarının önlenmesi veya azaltılması ile atıkların *geri kazanılması* ve geri kazanılabilen atıkların kaynağında ayrı toplanması esastır (Md. 11).”

“Çevre kirliliğinin önlenmesi, çevrenin iyileştirilmesi ve çevre ile ilgili yatırımların desteklenmesi amacıyla; ithaline izin verilen kontrole tâbi yakıt ve atıkların CIF bedelinin yüzde biri ile hurdaların CIF bedelinin binde beşi oranında alınacak miktar, büyükşehir belediyeleri su ve kanalizasyon idarelerince tahsil edilen su ve kullanılmış suları uzaklaştırma bedelinin yüzde biri, *çevre katkı payı olarak tahsil edilir* (Md. 18).”

“Çevre kirliliğinin önlenmesi ve giderilmesine ilişkin faaliyetler *teşvik tedbirlerinden* yararlandırılır (Md. 29).”

Yukarıdaki kanun hükümlerinden yola çıkarak, Türk çevre politikasında; vergi, harç, teşvik, emisyon ticareti, geri dönüşüm ve katkı payı alınmasının önünde yasal olarak bir engel olmadığı belirtilebilir.

2872 sayılı Çevre Kanunu, planlama, katılım, çevre eğitimi ve sorumluluk yaptırımları araçlarına da olanak vermektedir. Kanunun planlama ile ilgili hükümleri olarak; Ülke fizikî mekânında, sürdürülebilir kalkınma ilkesi doğrultusunda, koruma-kullanma dengesi gözetilerek kentsel ve kırsal nüfusun barınma, çalışma, dinlenme, ulaşım gibi ihtiyaçların karşılanması sonucu oluşabilecek çevre kirliliğini önlemek amacıyla nazım ve uygulama imar plânlarına esas teşkil etmek üzere bölge ve havza bazında 1/50.000-1/100.000 ölçekli *çevre düzeni plânları* Bakanlıkça yapılır, yaptırılır ve onaylanır (Md. 9/ b)” ve “Faaliyetleri nedeniyle çevreye olumsuz etkileri olabilecek kurum, kuruluş ve işletmeler tarafından, faaliyetlerine ilişkin olası bir kaza durumunda, kazanın çevreye olumsuz etkilerini kontrol altına almak ve azaltmak üzere uygulanacak *acil durum plânları* hazırlanması zorunludur (Md. 11) gösterilebilir.

Kanunun katılım ile ilgili düzenlemelerine örnek olarak; “çevre politikalarının oluşmasında *katılım hakkı* esastır. Bakanlık ve yerel yönetimler; meslek odaları, birlikler, sivil toplum kuruluşları ve vatandaşların çevre hakkını kullanacakları katılım ortamını yaratmakla yükümlüdür (Md. 3/e)” ve “doğal çevreyi oluşturan biyolojik çeşitlilik ile bu çeşitliliği barındıran ekosistemin korunması esastır. Biyolojik çeşitliliği koruma ve kullanım esasları, yerel yönetimlerin, üniversitelerin, sivil toplum kuruluşlarının ve ilgili diğer *kuruluşların görüşleri* alınarak belirlenir (Md. 9/ a) hükümleri gösterilebilir.

Kanunun çevre eğitime olanak tanıyan düzenlemesine örnek olarak, “çevrenin korunması ve kamuoyunda çevre bilincinin geliştirilmesi amacıyla, okul öncesi eğitimden başlanarak Millî Eğitim Bakanlığına bağlı örgün eğitim kurumlarının öğretim programlarında *çevre ile ilgili konulara yer verilmesi* esastır (Md. 9/1)” hükmü gösterilebilir.

Kanunun sorumluluk yaptırımlarına ilişkin düzenlemesi, “Çevreyi kirletenler ve çevreye zarar verenler sebep oldukları kirlenme ve bozulmadan doğan zararlardan dolayı kusur şartı aranmaksızın *sorumludurlar*. Kirletenin, meydana gelen zararlardan ötürü genel hükümlere göre de *tazminat sorumluluğu* saklıdır (Md. 28)” şeklindedir.

3.1.2. 2873 Sayılı Milli Parklar Kanunu

2873 sayılı Milli Parklar Kanunu incelendiği zaman bu kanunda öngörülen çevre politikası araçlarının mevzuat araçları kapsamındaki yasak, izin alma, denetim, cezalar ve diğer araçlar başlığı altında ele alınan planlamanın olduğu görülmektedir.

2873 sayılı kanunun yasaklamalara ilişkin bazı düzenlemeleri arasında;

“Tabiat anıtları ve tabiatı koruma alanlarında 2863 sayılı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanununun ilgili hükümleri saklı kalmak kaydıyla kullanma izni verilemez veya irtifak hakkı tesis *edilemez* (Md.10).”

“Bu Kanun kapsamına giren yerlerde; a) Tabii ve ekolojik denge ve tabii ekosistem değeri *bozulamaz*, b) Yaban hayatı tahrip *edilemez*, c) Bu sahaların özelliklerinin kaybolmasına veya değiştirilmesine sebep olan veya olabilecek her türlü müdahaleler ile

toprak, su ve hava kirlenmesi ve benzeri çevre sorunları yaratacak iş ve işlemler *yapılamaz*, d) Tabii dengeyi bozacak her türlü orman ürünleri üretimi, avlanma ve otlatma yapılamaz, e) Onaylanmış planlarda belirtilen yapı ve tesisler ve Genelkurmay Başkanlığınca ihtiyaç duyulacak savunma sistemi için gerekli tesisler dışında kamu yararı açısından vazgeçilmez ve kesin bir zorunluluk bulunmadıkça her ne suretle olursa olsun hiçbir yapı ve tesis kurulamaz ve işletilemez veya bu alanlarda var olan yerleşim sahaları dışında iskan *yapılamaz* (Md. 14).”

“Bu Kanun kapsamına giren yerlerdeki kamu idareleri, kamu kurum ve kuruluşları ve Hazineye ait taşınmaz mallar ile Devletin hüküm ve tasarrufu altında bulunan yerlerdeki mevcut açıklıkların ve var olan ağaçların, bitki örtüsünün yanması, her ne sebeple olursa olsun kesilmesi, sökülmesi, boğulması, budanması sonunda oluşacak açıklıkların ve arazinin çeşitli şekillerde düzeltilmesi suretiyle elde edilecek sahaların işgali, kullanılması, bu yerlere her türlü yapı ve tesis yapılması, bu yapı ve tesislerin tapuya tescili *yasaktır* (Md. 15)” hükümleri gösterilebilir.

2872 sayılı kanunun izin almaya ve denetime ilişkin düzenlemelerine örnek olarak aşağıdaki maddeler gösterilebilir.

“Milli park veya tabiat parklarında, planlarına uygun olması şartıyla, kamu kurum ve kuruluşları tarafından yapılacak her türlü plan, proje ve yatırımlara Orman ve Su İşleri Bakanlığınca *izin verilebilir* ve uygulamalar bu Kanun hükümlerine göre *denetlenir* (Md. 7).” Bu madde aynı zamanda denetim aracının da öngörüldüğü bir maddedir.

“Turizm bölge, alan ve merkezleri dışında kalan milli parklar ve tabiat parklarında kamu yararı olmak şartıyla ve plan dahilinde, turistik amaçlı bina ve tesisler yapmak üzere gerçek ve özel hukuk tüzelkişileri lehine Maliye Bakanlığının görüşü alınarak Orman ve Su İşleri Bakanlığınca *izin verilebilir* (Md. 8).”

2873 sayılı kanunun cezalara ilişkin düzenlemeleri aşağıdaki şekilde ele alınmıştır.

“6831 sayılı Orman Kanunu ile 4915 sayılı Kara Avcılığı Kanunu ve 1380 sayılı Su ürünleri Kanununda yasaklanan fiillerin bu Kanunun uygulandığı yerlerde işlenmesi halinde, *cezalar* bir misli artırılarak hükmolunur (Md. 20).”

“Bu Kanunda yazılı yasaklamalara ve mecburiyetlere aykırı hareket edenler hakkında, fiilleri daha ağır bir cezayı gerektirmediği takdirde, *altı aya kadar hapis veya adli para cezasına hükmolunur* (Md.21).”

2873 sayılı kanun ayrıca planlamanın da bir araç olarak kullanılmasına olanak tanımaktadır. Kanunun bu konu ile ilgili düzenlemesi; “bu Kanun hükümlerine göre milli park olarak belirlenen yerlerin özellik ve nitelikleri gözönünde tutularak, koruma ve kullanma amaçlarını gerçekleştirmek üzere, kuruluş, geliştirme ve işletilmelerini kapsayan *gelişme planı*, ilgili bakanlıkların olumlu görüşleri ve gerektiğinde fiili katkılarıyla, Orman ve Su İşleri Bakanlığınca hazırlanır ve yürürlüğe konur (Md. 4)” şeklindedir.

3.1.3. 2863 Sayılı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu

2863 sayılı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu incelendiği zaman bu kanunun mevzuat araçları, ekonomik ve mali araçlar ve planlamaya yer verdiği görülmektedir.

Kanunun mevzuat araçları kapsamında ele alınan emir ve yasaklamalara ilişkin örneklerinden bazıları olarak;

“Koruma Yüksek Kurulunun ilke kararları çerçevesinde koruma bölge kurullarınca alınan kararlara aykırı olarak, korunması gerekli taşınmaz kültür ve tabiat varlıkları ve koruma alanları ile sit alanlarında inşâ ve fizikî müdahalede *bulunulamaz*, bunlar yeniden kullanıma açılmaz veya kullanımları *değiştirilemez* (Md. 9).”

“Korunması gerekli taşınmaz kültür ve tabiat varlıkları ile bunların korunma alanlarında ruhsatsız olarak inşaat yapmak *yasaktır* (Md. 16).”

“Korunması gerekli taşınmaz kültür varlıklarının gruplandırılması, maliklerinin müracaat tarihinden itibaren üç ay içinde koruma bölge kurulunca yapılır. Gruplandırılan taşınmaz kültür varlıkları, tapu kütüğünün beyanlar hanesine kaydedilir. Gruplandırma yapılmadıkça, onarım ve yapı esasları *belirlenemez* (Md. 18)” gösterilebilir.

Kanunda ayrıca izin alma, bildirimde bulunma ve ruhsat iptalin/ faaliyet durdurma ilişkin düzenlemelerde bulunmaktadır. Kanunun izin alma ile ilgili düzenlemelerine örnek olarak;

“Bakanlıklar, kamu kurum ve kuruluşları, gerçek ve tüzelkişilerle vakıflar, Kültür ve Turizm Bakanlığından izin almak şartıyla, kendi hizmet konularının veya amaçlarının gerçekleştirilmesi için her çeşit kültür varlığından oluşan koleksiyonlar meydana getirebilir ve müzeler kurabilirler. Ancak, gerçek ve tüzelkişilerle vakıflar tarafından kurulacak müzelerin faaliyet konuları ve alanları, yapılacak başvuruda beyan olunan istekleri değerlendirilerek, Kültür ve Turizm Bakanlığınca verilecek *izin* belgesinde belirlenir (Md. 26).”

“Kültür ve Turizm Bakanlığına bağlı ören yerleri ve müzelerdeki taşınır ve taşınmaz kültür varlıklarının öğretim, eğitim, bilimsel araştırma ve tanıtma amacı ile fotoğraflarının ve filmlerinin çekilmesi, mulaj ve kopyalarının çıkartılması Kültür ve Turizm Bakanlığının *iznine* bağlıdır (Md. 34).”

“Bilimsel ve mali yeterliği Kültür ve Turizm Bakanlığınca takdir ve kabul olunan Türk ve yabancı heyet ve kurumlara araştırma izni, Kültür ve Turizm Bakanlığı tarafından; sondaj ve kazı yapma izni Kültür ve Turizm Bakanlığının teklifi üzerine, Bakanlar Kurulu kararı ile verilir, Kültür ve Turizm Bakanlığı elemanları veya bu Bakanlıkça görevlendirilecek Türk bilim adamları tarafından yapılacak araştırma, sondaj ve kazılar, Kültür ve Turizm Bakanlığının *iznine* bağlıdır (Md. 35)” gösterilebilir.

Kanunun bildirimde bulunma ile ilgili düzenlemelerine ilişkin bazı örnekler olarak;

“Taşınır ve taşınmaz kültür ve tabiat varlıklarını bulanlar, malik oldukları veya kullandıkları arazinin içinde kültür ve tabiat varlığı bulunduğunu bilenler veya yeni haberdar olan malik ve zilyetler, bunu en geç üç gün içinde, en yakın müze müdürlüğüne veya köyde muhtara veya diğer yerlerde mülki idare amirlerine *bildirmeye mecburdurlar* (Md. 4).

“Kamu kurumu ve kuruluşları (Belediyeler ve il özel idareleri dahil, vakıflar, gerçek ve tüzelkişiler satacakları eşya ve terekeler arasında bulunan veya yapacakları müzayedelerdeki satışlara konu olan taşınır kültür ve tabiat varlıkları ile koleksiyonları, önce Devlet müzelerine *haber vermeye* ve göstermeye mecburdurlar (Md. 30).”

“Kazı, sondaj ve araştırmalarda, meydana çıkacak olan varlıkların yayım hakkı, 5846 sayılı Fikir ve Sanat Eserleri Kanunu hükümleri gereğince, kazı, sondaj ve araştırma izni alan heyet ve kurumlar adına, kazı, sondaj ve araştırmayı fiilen idare edenlere aittir. Kazı başkanları, her kazı dönemi sonunda, Kültür ve Turizm Bakanlığına *bilimsel bir rapor vermekle* yükümlüdürler (Md. 30)” şeklindeki düzenlemeler gösterilebilir.

Kanunun ruhsat iptali/ faaliyet durdurma ile ilgili düzenlemelerine örnek olarak aşağıdaki düzenlemeler gösterilebilir.

“Yirmibeşinci madde gereğince tasnif ve tescil dışı bırakılan ve Devlet müzelerine alınması gerekli görülmeyen taşınır kültür varlıklarının ticareti, Kültür ve Turizm Bakanlığının izni ile yapılır. Bu ticareti yapmak isteyenler, Kültür ve Turizm Bakanlığından ruhsatname almak zorundadırlar. Bu ruhsatnameler üç yıl için geçerlidir. Bu sürenin bitiminden bir ay önce ruhsatname yenilenebilir. Bu Kanun hükümlerine aykırı hareket edenlerin *ruhsatnameleri*, süresine bakılmaksızın *iptal edilir* (Md. 27)”.

“Bu Kanun hükümlerine aykırı olarak yapılan kazı, sondaj ve araştırmalar, Kültür ve Turizm Bakanlığınca geçici olarak veya tamamen *durdurulur* (Md. 46).”

2873 sayılı kanunda bir evre politikası aracı olarak denetimin kullanılmasına ilişkin düzenlemelere örnek olarak aşağıdaki düzenlemeler gösterilebilir.

“Koruma amaçlı imar planları ve evre düzenleme projelerinin hazırlanması, gösterimi, uygulanması, *denetimi*, koruma amaçlı imar planı değişiklikleri, plan müellifleri ile planlama ekibinin niteliği ve yeterliliği ile görev, yetki ve sorumluluklarına ilişkin usul ve esaslar, Bakanlıkça hazırlanan yönetmelikle belirlenir (Md. 17).”

“Kültür varlığı ticareti yapanların işyerleri ve depoları yönetmelikte belirlenen esaslar dahilinde Kültür ve Turizm Bakanlığı yetkililerince *denetlenir* (Md. 29).”

2873 sayılı kanunda bu kanuna aykırı faaliyetlerde bulunanların cezalandırılacağına ilişkin düzenlemelerde yer almaktadır. Bu cezalara örnek olarak aşağıdaki hükümler gösterilebilir.

“Korunması gerekli taşınmaz kültür ve tabiat varlıklarının yıkılmasına, bozulmasına, tahribine, yok olmasına veya her ne suretle olursa olsun zarara uğramalarına kasten sebebiyet verenler iki yıldan beş yıla kadar hapis ve beşbin güne kadar adlı para cezasıyla cezalandırılır (Md. 65/ a).”

“Sit alanlarında geçiş dönemi koruma esasları ve kullanma şartlarına, koruma amaçlı imar plânlarına ve koruma bölge kurullarınca belirlenen koruma alanlarında öngörülen şartlara aykırı izinsiz inşâ ve fizikî müdahale yapanlar veya yaptırımlar, iki yıldan beş yıla kadar hapis ve beşbin güne kadar adli para cezasıyla cezalandırılır (Md. 65/ b).”

2873 sayılı kanunda ekonomik ve mali araçlar içerisinde ele alınabilecek araçlar olarak katkı payı ve teşvik ile ilgili hükümler gösterilebilir. Kanunun katkı payına ilişkin hükmü; “belediyelerin ve il özel idarelerinin görev alanlarında kalan kültür varlıklarının korunması ve değerlendirilmesi amacıyla kullanılmak üzere 29/7/1970 tarihli ve 1319 sayılı Emlak Vergisi Kanununun 8 inci ve 18 inci maddeleri uyarınca mükellef hakkında tahakkuk eden emlak vergisinin % 10'u nispetinde Taşınmaz Kültür Varlıklarının Korunmasına *Katkı Payı* tahakkuk ettirilir ve ilgili belediyesince emlak vergisi ile birlikte tahsil edilir (Md. 12) şeklindedir.” Kanunun teşvik ile ilgili düzenlemesi ise, “Türkiye Cumhuriyeti sınırları içinde yer üstünde, yer altında ve su altında bulunan taşınır kültür varlıklarını 4 üncü maddede yazılı makam ve mercilere, aynı maddede yazılı süreler içerisinde haber verenlere: Bulunan varlık başkasının mülkü içinde ise Kültür ve Turizm Bakanlığınca varlığın değeri dikkate alınarak, takdir olunacak bedelin % 80'i ikramiye olarak bulan ile mülk sahibi arasında yarı yarıya paylaşılır, (Md. 64/ b), Kültür varlığı Devlete ait arazide bulunmuş ise, takdir olunacak bedelin % 40'ı bulana ikramiye olarak verilir (Md. 64/ c) “şeklinde 64. maddede ayrıntılı olarak düzenlenmiştir.

2873 sayılı kanun mevzuat araçları ve ekonomik ve mali araçlar dışında planlamaya da olanak tanıyan bazı düzenlemeler getirmektedir. Planlamayla ilgili düzenlemelere örnek olarak;

“Bir alanın koruma bölge kurulunca sit olarak ilanı, bu alanda her ölçekteki plân uygulamasını durdurur. Sit alanının etkileşim-geçiş sahası varsa 1/25.000 ölçekli *plân* kararları ve notları alanın sit statüsü dikkate alınarak yeniden gözden geçirilerek ilgili idarelerce onaylanır (Md. 17/ a).”

“Koruma amaçlı imar planı yapılıncaya kadar, koruma bölge kurulu tarafından üç ay içinde geçiş dönemi koruma esasları ve kullanma şartları belirlenir. Belediyeler, valilikler ve ilgili kurumlar söz konusu alanda üç yıl içinde *koruma amaçlı imar planı*

hazırlatıp incelenmek ve sonuçlandırılmak üzere koruma bölge kuruluna vermek zorundadır (Md. 17 değişik ikinci paragraf).”

“Yönetim alanları ile bunların bağlantı noktalarının korunması, değerlendirilmesi ve geliştirilmesi amacıyla kentsel sitlerde birden fazla belediyeyi ilgilendirmesi halinde büyükşehir belediyesi eşgüdümünde ilgili belediyeler, tek bir belediyenin görevi alanına girmesi halinde ilgili belediye, diğer yerlerde ise Bakanlıkça *yönetim plânı* taslağı hazırlanır veya hazırlattırılır (Ek Madde 2/ a).”

3.1.4. 2960 Sayılı Boğaziçi Kanunu

2960 sayılı Boğaziçi Kanunu incelendiği zaman bu kanunun emir ve yasaklar, denetimler, cezalar, harçlar ve planlama araçlarına olanak tanıdığı görülmektedir.

Kanunda öngörülen emir ve yasaklara örnek olarak; “Boğaziçi Alanında kıyılar *ancak kamu yararına kullanılır* (Md. 3/ i), Boğaziçi Alanında kömür ve akaryakıt depoları, tersaneler ve sanayi tesisleri *kurulamaz* (Md. 3/ l), Boğaziçi su yolunda hurda gemi ve benzeri araçlar *bırakılamaz* (Md. 3/ m), “Boğaziçi Alanında orman sayılmayan kamu kurum ve kuruluşlarına veya özel mülkiyete ait kuru, koruya katılacak alan, çayır, mesire yeri, bostan ve benzeri alanlar yeşil alan sayılır ve bitki varlıkları geliştirilerek muhafaza edilir. Bu alanlardaki ağaç varlıklarının yok edilmesi veya tahrip edilmesi *yasaktır* (Md. 5)” şeklindeki hükümler gösterilebilir.

Kanunun 11. ve 12. maddesi bir çevre politikası aracı olarak denetimlerin uygulanabilmesine yönelik düzenlemeler içeren maddelere örnek teşkil etmektedir.

“Boğaziçi Alanındaki yapılar, kazı izni verildiği günden itibaren Boğaziçi İmar Müdürlüğüne inşaat ruhsatına ve eklerine ve bu Kanunla belirlenen esaslara göre *denetlenir* (Md. 11).”

“Kullanma izni verilen yapıların, Boğaziçi İmar Müdürlüğüne tespit edilecek önceliklere göre ve bir program dahilinde, projelerine ve imar mevzuatına uygunluğu *denetlenir* (Md. 12).”

Kanun ayrıca kanuna aykırı hareket edenlerin cezalandırılmasına ilişkin düzenlemeler de getirmektedir.

“Boğaziçi Alanında inşaat ruhsatı alınmadan yapılan yapıların tamamı, inşaat ruhsatı ve eklerine ve imar mevzuatına aykırı yapılan yapıların aykırı kısım ve bölümleri, bu Kanunun 13 üncü maddesine göre yıktırılmakla beraber, yapı sahipleri, fenni mesulleri ve müteahhitleri bir aydan altı aya kadar hapis ve 200.000 liradan 500.000 liraya kadar *ağır para cezası ile cezalandırılır* (Md. 18).” “İmar mevzuatına ve bu Kanuna aykırı ruhsat verenler, verilmesine müsaade edenler, bu Kanunla verilen görevleri ve bu görevleri belirtilen süre içinde yapmayanlar veya görevini kötüye kullananlar fiilleri daha ağır bir cezayı gerektirmediği takdirde *bir yıldan üç yıla kadar hapis cezası ile cezalandırılır* (Md.18).”

Kanun Boğaziçi İmar Müdürlüğüne gelir sağlamak amacıyla harçların kullanılabilmesine dair düzenlemelere sahiptir.

“Boğaziçi Alanında plan ilkelerine uygun olarak yapılacak inşaat veya tadilat projelerinin uygulanmasında 2464 sayılı Belediye Gelirleri Kanununda yer alan imar ile ilgili harçlar ve harcamalara katılma paylarının bir misli oranında alınacak *harç ve harcamalara katılma payları* (Md. 15/ d).”

Kanun çevre politikası araçlarından planlamanın da kullanılabilmesine ilişkin hükümler getirmektedir.

“Gerekli görüldüğü takdirde "Boğaziçi Alanı" için yapılan *planların* revize edilmesi "gerigörünüm" ve "etkilenme" bölgelerinde 3030 sayılı Kanuna göre, "sahil şeridi" ve "öngörünüm" bölgelerinde İstanbul Büyük Şehir Belediyesince hazırlanarak Belediye Meclisinin kararı ve Belediye Başkanının onayından sonra "Boğaziçi İmar Yüksek Koordinasyon Kurulu" onayı ile yürürlüğe girer (Md. 10).”

Boğaziçi İmar Yüksek Koordinasyon Kurulu'nun görevlerini belirleyen kanunun 7. maddesine göre; Boğaziçi *imar planlarının* yapılmasını kararlaştırmak, *imar planlarını ve diğer ilgili planları* görüşmek ve kabul etmek (Md. 7/ a).”

3.1.5. 3621 Sayılı Kıyı Kanunu

3621 sayılı Kıyı Kanunu incelendiği zaman bu kanunda çevre politikası araçları olarak, mevzuat araçları kapsamındaki emir ve yasaklar, izin alma ve ceza araçlarının ve diğer araçlar başlığı altında ele alınan planlamanın öngörülen araçlar olduğu söylenebilir.

Kanunda öngörülen emir ve yasaklara örnek olarak aşağıda ele alınan hükümler gösterilebilir.

“Sahil şeritlerinde yapılacak yapılar kıyı kenar çizgisine *en fazla* 50 metre *yaklaşabilir* (Md. 5/ Ek!/ 7/ 1992).”

“Kıyı, herkesin eşitlik ve serbestlikle yararlanmasına açık olup, buralarda hiçbir yapı yapılamaz; duvar, çit, parmaklık, telörgü, hendek, kazık ve benzeri engeller *oluşturulamaz*. Kıyılarda, kıyıyı değiştirecek boyutta kazı yapılamaz; kum, çakıl vesaire *alınamaz* veya *çekilemez*. Kıyılara moloz, toprak, curuf, çöp gibi kirletici etkisi olan atık ve artıklar *dökülemez* (Md. 6).”

“Sahil şeridinde, bu Kanunun 8 inci maddesinde belirtilen hükümlere uygun olarak yapılan yapıların bu niteliklerinin, tapu kütüğünün beyanlar hanesine işlenmesi *zorunludur* (Md. 12).”

3621 sayılı kanun ayrıca bazı durumlarda izin almanın da bir araç olarak kullanılabilmesine olanak tanımaktadır. Kanunda yer alan izin alma işlemine tabi örnek faaliyetlerden bir tanesi aşağıdaki gibidir.

“Bu Kanun hükümlerine göre, kıyıda ve doldurma ve kurutma yoluyla kazanılan araziler üzerinde yapılması mümkün olan yapı ve tesislerin yapılabilmesi için, Maliye ve Gümrük Bakanlığından gerekli *izin alınması* zorunludur (Md. 11).”

Kanuna aykırı hareket edenlerin cezalandırılacağına ilişkin hükümler kanunun 15. maddesinde düzenlenmiştir. Cezai yaptırımlardan bazıları aşağıdaki gibidir.

“Kıyıda ve uygulama imar planı bulunan sahil şeritlerinde duvar, çit, parmaklık, tel örgü, hendek, kazık ve benzeri engelleri oluşturanlara ikibin Türk Lirasından onbin Türk Lirasına kadar *idarî para cezası* verilir (Md. 15).”

“Birinci fıkrada sayılan yerlere(Kıyıda ve uygulama imar planı bulunan sahil şeritlerinde) moloz, toprak, cüruf, çöp gibi atık ve artıkları dökenler, atılan veya dökülen maddenin niteliğine, çevreyi kirletici ve bozucu etkisine göre Türk Ceza Kanunu, Kabahatler Kanunu veya Çevre Kanunu hükümlerine göre *cezalandırılır* (Md. 15).”

3621 sayılı Kıyı Kanunu kıyıların kullanımına ilişkin olarak planlamanın da bir araç olarak kullanılabileceğini düzenlemektedir. Planlamanın öngörüldüğü hükümler olarak aşağıdaki örnekler gösterilebilir.

“Özelleştirme kapsam ve programına alınan ve sahil şeridi belirlenen veya belirlenecek olan alanlar ile kıyı ve dolgu alanlarında yapılacak yat ve kruvaziyer limanlarının ihtiyacı olan yönetim birimleri, destek birimleri, bakım ve onarım birimleri, teknik ve sosyal altyapı ve konaklama birimleri ile ilgili kullanım kararları ve yapılanma şartları *imar plânı* ile belirlenir (Md. 6/ Ek Fıkra 3/ 7/ 2005).”

“Kıyıda ve sahil şeridindeki *planlar* bu Kanunun ve buna dayanılarak çıkarılacak yönetmeliğin hükümlerine aykırı olamaz (Md. 10).”

3.1.6. 2634 Sayılı Turizmi Teşvik Kanunu

2634 sayılı Turizmi Teşvik Kanunu mevzuat araçları kapsamındaki e3mir ve yasaklar, izin alma ve çevresel etki değerlendirmesi araçları ve ekonomik ve araçlardan harçlar ile planlama aracını öngörmektedir.

Kanunun bir çevre politikası aracı olarak yasakları öngören hükümlerinden bazıları aşağıdaki gibidir.

“Kültür ve turizm koruma ve gelişim bölgelerinde ve turizm merkezlerinde Devletin hüküm ve tasarrufu altındaki yerlerde, bölgenin doğal ve kültürel özelliklerini *bozmamak*, turizm işletmelerine zarar vermemek ve imar planlarına uygun olmak ve

Bakanlıktan *izin almak* kaydıyla kamuya yararlı diğer yapı ve tesisler yapılabilir ve işletilebilir (Md. 6).” Bu madde ayrıca izin alma aracına da örnek olarak gösterilebilir.

“Bu Kanuna göre tahsis edilecek orman sayılan yerlerde; a) Turizme tahsis edilecek alan, il genelindeki toplam orman sayılan yerlerin binde 5’ini *geçemez*. b) Yapılaşmaya esas inşaat hakkı, emsal (E) 0.30’u *geçemez*. c) Turizm yatırımı için tahsis edilen orman alanının üç katı kadar alanın *ağaçlandırma bedeli* ve ağaçlandırılan bu alanın *üç yıllık bakım bedeli*, yatırımcı tarafından Orman Genel Müdürlüğü hesabına, doğrudan belirtilen ağaçlandırma ve bakım işlerinde kullanılmak şartıyla gelir olarak kaydedilir ve kaydedilen tutar karşılığı ödenek öngörülür. Belirtilen bedelin yatırılmadığının tespiti halinde, yatırımcıya turizm yatırımı veya işletmesi belgesi *verilmez* (Md. 8).” Bu madde kanunun emir ve yasaklarını gösterdiği gibi aynı zamanda harç alınmasına(belirli bir alanın tahsisi için yapılacak ağaçlandırma bedeli) da olanak tanımaktadır.

Kanun ayrıca çevresel etki değerlendirmesi ile ilgili düzenlemeler de getirmektedir.

“Kültür ve turizm koruma ve gelişim bölgelerinde yatırım yapmak isteyen ana yatırımcı, alt yatırımcı veya yatırımcılar, 2872 sayılı Çevre Kanununun 10 uncu maddesi uyarınca yükümlülüklerini yerine getirmekle mükelleftirler. Ancak, bu yatırımlar yer tetkiki kararından muaftır. *ÇED* raporunun sunulması üzerine Çevre ve Orman Bakanlığınca, yatırımın niteliğine bağlı olarak, *ÇED* mevzuatında belirtilen kuruluşların temsilcilerinden oluşan inceleme ve değerlendirme komisyonu kurulur. Raporun Çevre ve Orman Bakanlığına intikali tarihinden itibaren inceleme, değerlendirme ve nihai karar verme süreci en geç iki aydır(Md. 8/ Ek fıkra, 28/ 12/ 2006).” “Kültür ve turizm koruma ve gelişim bölgelerinde; *ÇED olumlu* kararı veya *ÇED gerekli değildir* kararı verilen yatırımlar hakkında, yukarıda sayılan işlemlerin tamamlanmasının ardından, yatırımın gerçekleşmesi için alınması gereken tüm izin, onay ve ruhsatlar, ilgili kurumlarca başkaca hiçbir işleme gerek kalmaksızın on beş gün içinde verilir (Md. 8/ Ek fıkra, 28/ 12/ 2006).”

2634 sayılı Turizmi Teşvik Kanununda öngörülen bir başka çevre politikası aracı da planlamadır. Planlama ile ilgili olarak aşağıdaki düzenleme gösterilebilir.

“Bölgenin tamamı veya alt bölgeleri için *imar plânları* Bakanlıkça yapılır/yaptırılır ve onaylanır (Md. 8).”

3.1.7. 3194 Sayılı İmar Kanunu

3194 sayılı İmar Kanunu, mevzuat araçları, katkı payı alınması ve planlama araçlarının uygulanmasını öngörmektedir.

Kanun kapsamındaki emir ve yasaklara ilişkin bazı örnekler aşağıda verildiği gibidir.

“Tarım arazileri, Toprak Koruma ve Arazi Kullanımı Kanununda belirtilen izinler alınmadan *tarımsal amaç dışında kullanılmak üzere plânlanamaz* (Md. 8/ c).”

“Belediye hudutları ve mücavir alanlar içerisinde bulunan ve özelleştirme programına alınmış kuruluşlara ait arsa ve arazilerin, ilgili kuruluşlardan gerekli görüş, (Belediye) alınarak Çevre İmar bütünlüğünü bozmayacak (Ek ibare: 3/4/1997 - 4232/4 md.) imar tadilatları ve mevzi imar planlarının ve buna uygun imar durumlarının Başbakanlık Özelleştirme İdaresi Başkanlığınca hazırlanarak Özelleştirme Yüksek Kurulunca onaylanmak suretiyle yürürlüğe girer ve ilgili Belediyeler bu arsa ve arazilerin imar fonksiyonlarını 5 yıl *değiştiremezler* (Md. 9).”

“İmar planlarında; meydan, yol, park, yeşil saha, otopark, toplu taşıma istasyonu ve terminal gibi umumi hizmetlere ayrılmış yerlere rastlayan Vakıflar Genel Müdürlüğüne ait gayrimenkuller ile askeri yasak bölgeler, güvenlik bölgeleri ile ülke güvenliği ile doğrudan doğruya ilgili Türk Silahlı Kuvvetlerine ait hareket ve savunma amaçlı yerler hariç Hazine ve özel idareye ait arazi ve arsalar belediye veya valiliğin teklifi, Maliye ve Gümrük Bakanlığının onayı ile belediye ve mücavir alan sınırları içinde belediyeye; belediye ve mücavir alan hudutları dışında özel idareye bedelsiz terk edilir ve tapu kaydı terkin edilir. Ancak, bu yerlerin üzerinde bina bulunduğu takdirde, arsası hariç yalnız binanın halihazır kıymeti için takdir edilecek bedel ödenir. Bedeli ve ödeme şekli taraflarca tespit olunur. Bu suretle maledilen arazi ve arsalar belediye veya özel idare tarafından satılamaz ve başka bir maksat için *kullanılamaz* (Md. 11).”

“İnşaat ve tamiratın devamı ve bahçelerin tanzim ve ağaçlandırılması sırasında yolun ve yaya kaldırımlarının, belediye veya valiliklere ve komşulara ait yerlerin işgal

edilmemesi ve buralardaki yeraltı ve yerüstü tesislerinin tahrip olunmaması ve bunlara zarar verilmemesi, taşıt ve yayaların gidiş ve gelişinin zorlaştırılmaması, yapı, yol sınırına üç metre ve daha az mesafede yapıldığı takdirde her türlü tehlikeyi önleyecek şekilde yapı önünün tahta perde veya münasip malzeme ile kapatılması ve geceleri aydınlatılması, *mecburidir* (Md. 34).”

Kanun mevzuat araçları kapsamındaki izin alma aracını da öngören düzenlemelere sahiptir. Bu araca ilişkin örnek hükümlerden bazıları aşağıdaki gibidir.

“İskan hudutları içinde olup da, imar planında beldenin inkişafına ayrılmış bulunan sahalarda her ne şekilde olursa olsun, *yapı izni verilebilmesi* için; a) Bu sahaların imar planı esaslarına ve yönetmelik hükümlerine uygun olarak parselasyon planlarının belediye encümeni veya il idare kurulunca tasdik edilmiş bulunması, b) Plana ve bulunduğu bölgenin şartlarına göre yollarının, pis ve içme suyu şebekeleri gibi teknik alt yapısının yapılmış olması, şarttır (Md. 23)”.

“Belediye ve mücavir alanlar dışında köylerin köy yerleşik alanlarında, civarında ve mezralarda yapılacak konut, entegre tesis niteliğinde olmayan ve imar planı gerektirmeyen tarım ve hayvancılık amaçlı yapılar ile köyde oturanların ihtiyaçlarını karşılayacak bakkal, manav, berber, köy fırını, köy kahvesi, köy lokantası, tanıtım ve teşhir büfeleri ve köy halkı tarafından kurulan ve işletilen kooperatiflerin işletme binası gibi yapılar için yapı ruhsatı aranmaz. Ancak etüt ve projelerinin valilikçe incelenmesi, muhtarlıktan *yazılı izin alınması* ve bu yapıların yöresel doku ve mimari özelliklere, fen, sanat ve sağlık kurallarına uygun olması zorunludur (Md. 27).”

3194 sayılı İmar Kanuna aykırı davrananların karşılaştıkları müeyyideler aynı kanunun 42. maddesinde düzenlenmiştir.

“Ruhsat alınmaksızın veya ruhsata, ruhsat eki etüt ve projelere veya imar mevzuatına aykırı olarak yapılan yapının sahibine, yapı müteahhidine veya aykırılığı altı iş günü içinde idareye bildirmeyen ilgili fenni mesullere yapının mülkiyet durumuna, bulunduğu alanın özelliğine, durumuna, niteliğine ve sınıfına, yerleşmeye ve çevreye etkisine, can ve mal emniyetini tehdit edip etmediğine ve aykırılığın büyüklüğüne göre,

beşyüz Türk Lirasından az olmamak üzere, (...) hesaplanan *idari para cezaları* uygulanır (Md. 42).”

“Mevzuata aykırılığı yapı inşaat alanı üzerinden hesaplanması mümkün olmayan, yapının cephelerini ve diğer yapı elemanlarını değiştiren veya yapı malzemesi için öngörülen gereklere aykırı bulunan uygulamalar için, Bakanlıkça yayımlanan ve aykırılığa konu imalatın tespiti tarihinde yürürlükte bulunan birim fiyat listesine göre ilgili idarece belirlenen bedelin % 20’si kadar *idari para cezası* verilir (Md. 42/ b).”

Kanun bazı hallerde verilen izinlerin iptaline ilişkin de düzenlemeler de getirmektedir. “Yapı müteahhidinin yetki belgesi; a) Yapım işinin ruhsata ve ruhsat eki etüt ve projelere aykırı olarak gerçekleştirilmesi ve 32 nci maddeye göre *verilen süre içinde aykırılığın giderilmemesi* halinde beş yıl, b) Yapım işinde *ruhsat eki etüt ve projelere aykırı olarak gerçekleştirilen imalatın can ve mal güvenliğini tehdit etmesi* halinde on yıl, c) Bakanlıkça *olumsuz kayıt değerlendirmesi yapılan hallerde* bir yıl, süreyle Bakanlıkça *iptal edilir* (Md. 42).”

3194 sayılı İmar Kanununun 23. maddesinde bazı durumlarda arsa, yapı ya da bina sahiplerinden katkı payı alınmasına olanak sağlamaktadır.

İmar planları ilke kararları ile yoğunluk ve yapı düzeninde düzeltme ve yenileme getirilen yerleşik alanlardaki uygulamada mevcut şehirsal teknik ve sosyal altyapının tevsii ya da yenilenmesi gereken durumlarda, şehirsal hizmetlerin yerine getirilmesi ile ilgili olarak kanunlarda belirtilen *katılma payları* bu hizmetlerden yararlanacak arsa, yapı ya da bina sahiplerinden usulünce alınır (Md. 23).”

3194 sayılı kanunun 5. maddesinde kanunda geçen kavramlar tanımlanmaktadır. Bu kavramlardan “nazım imar planı”, “uygulama imar planı” ve “çevre düzeni planı” kanunda tanımlanmaktadır. Kanunun 8. maddesi ise bu planların hazırlanması ve yürürlüğe konulmasını düzenlemektedir. Kanunun 5. maddesinde çevre düzeni planı; “Ülke ve bölge plan kararlarına uygun olarak konut, sanayi, tarım, turizm, ulaşım gibi yerleşme ve arazi kullanılması kararlarını belirleyen plandır” şeklinde tanımlanmıştır. Kanunun 8. maddesine göre; “İmar Planları; Nazım İmar Planı ve Uygulama İmar Planından meydana gelir. Mevcut ise bölge planı ve *çevre düzeni plan* kararlarına uygunluğu sağlanarak, belediye

sınırları içinde kalan yerlerin nazım ve uygulama imar *planları* ilgili belediyelerce yapılır veya yaptırılır. Belediye meclisince onaylanarak yürürlüğe girer (Md. 8/ b).”

3.1.8. 1593 Sayılı Umumi Hıfzıssıhha Kanunu

1593 sayılı Umumi Hıfzıssıhha Kanunu incelendiği zaman bu kanunun mevzuat araçları ile ekonomik ve mali araçlardan katkı payı alınması ve geri dönüşümü öngördüğü söylenebilir.

Kanunda öngörülen emir ve yasaklamalara ilişkin örnekler olarak aşağıdaki düzenlemeler gösterilebilir.

“Kolera, veba (Bübon veya zatürree şekli), lekeli humma, karahumma (hummayi tiroidi) daimi surette basil çıkaran mikrop hamilleri dahi - paratifoit humması veya her nevi gıda maddeleri tesemmümatı, çiçek, difteri (Kuşpalazı) - bütün tevkiatı dahi sari beyin humması (İltihabı sahayai dimağii şevkii müstevli), uyku hastalığı (İltihabı dimağii sari), dizanteri (Basilli ve amipli), lohusa humması (Hummai nifası) ruam, kızıl, şarbon, felci tıfli (İltihabı nuhai kuddamii sincabii haddı tıfli), kızamık, cüzam (Miskin), hummai racia ve malta humması hastalıklarından biri zuhur eder veya bunların birinden şüphe edilir veyahut bu hastalıklardan vefiyat vuku bulur veya mevtin bu hastalıklardan biri sebebiyle husule geldiğinden şüphe olunursa aşağıdaki maddelerde zikredilen kimseler vak'ayı haber vermeğe *mecburdurlar*. Kudurmuş veya kuduz şüpheli bir hayvan tarafından ısırılmaları, kuduza müptela hastaların veya kuduzdan ölenlerin ihbarı da *mecburidir* (Md. 57).” Ayrıca bu madde haber verme/ bildirimde bulunma yükümlülüğüne de örnek olarak gösterilebilir.

“57 nci maddede yazılan hastalıklara uğrayan birisinin ikametgahı değiştiğini, hastalığı haber vermekle mükellef olanlar öğrendikleri takdirde bu nakli ihbara *mecburdurlar* (Md. 60).”

“Gıda maddelerini yanlış unvan ve vasıflarla veya halkın aldan masını mucip olabilecek alametlerle ticarete çıkarmak, satmak üzere nezdinde bulundurmak ve satmak *memnudur* (Md. 187).”

“Dere, nehir ve çayların ve çeşmelerin televvüsünü mucip tesisat yapılmasına veya eşhas tarafından bu tarzda telvisat ikâna mümanaat olunur. Fabrika sularının fenni

mahzurları tahakkuk eden yerlerde mazarratı izale edilmeden nehir ve derelere dökülmesi *memnudur* (Md. 242).”

1593 sayılı kanunda mevzuat araçları kapsamında değerlendirilebilecek işaretleme ve bildirimde bulunma yükümlülüğü de öngörülmektedir. Kanunun işaretleme ve bildirimde bulunma yükümlülüğü ile ilgili düzenlemelerine örnek olarak; “İçilmeğe mahsus olarak hususi kablur derununda ticarete çıkarılan maden suları derununa her nevi kimyevi maddeler veya suyun terkebine yabancı gazlar ilavesi memnudur. Maden suları derununda mevcut bazı gazların çoğaltılması için aynı cinsten sun'i gaz ilave etmek caiz isede bunun evvelce Sıhhat ve İctimai Muavenet Vekaletine *ihbar edilmesi* ve suyu havi kablur üzerine sun'i gaz ilave edildiğinin *aşıkâr surette yazılması* lazımdır (Md. 203)”, hükmü gösterilebilir.

1593 sayılı kanunun 202. maddesi denetimin bir araç olarak kullanılabilmesine olanak tanımaktadır. “Maden suları ve kaplıcalar sıhhi noktâ nazardan Sıhhat ve İctimai Muavenet Vekaletinin murakabesi altında olup bunlar her zaman *teftişe tabidirler* (Md. 202).”

1593 sayılı kanunda mevzuat araçları kapsamında ele alınan izin alma ve ruhsat iptali/ faaliyetin durdurulmasına ilişkin de düzenlemeler mevcuttur. Kanunun izin alma ile ilgili düzenlemelerine örnek olarak; “bu kanunun tarifi dahilinde *defin ruhsatiyesi* alınmadıkça ve ibraz olunmadıkça hiç bir cenazenin defni caiz değildir (Md. 215), “Yeni inşa edilerek sahibi oturacak veya kiraya verilecek binaların ilk defa iskanından evvel içinde oturacaklar için sıhhi ve fenni mahzurları olmadığı belediyelerce tasdik edilmeden iskan ve icari memnudur. Bu tasdik için binanın, aralarında bir sıhhat memuru da bulunduğu bir heyet tarafından *tetkiki ve rapor verilmesi* lazımdır (Md. 252)” hükümleri gösterilebilir. Kanunda öngörülen durdurma/ ruhsat iptaline ilişkin olarak; “sıhhi şartları haiz olmayan ve hastalıkların intikaline vasıta olduğu görülen, otel, han ve sair misafirhaneler her türlü mahzurdan salim bir surette ıslahı sabit oluncaya kadar *kapatılır* (Md. 259)” hükmü gösterilebilir.

1593 sayılı kanun 282- 302. maddeleri arasında kanuna aykırı hareket edenlerin karşılaşacağı yaptırımları düzenlemektedir. Bu cezalardan bazıları aşağıdaki gibidir.

“Bu Kanunda yazılı olan yasaklara aykırı hareket edenler veya zorunluluklara uymayanlara, fiilleri ayrıca suç oluşturmadığı takdirde, ikiyüzelli Türk Lirasından bin Türk Lirasına kadar *idarî para cezası* verilir (Md. 282).”

“Sıhhat ve İçtimai Muavenet Vekaletiyle İktisat Vekaleti tarafından 141 inci maddede gösterildiği veçhile müştereken tespit edilen nizamnamede mündemiç levazım ve saireyi bulundurmayan ve yolcuların selamet ve emniyetini temin eyleyecek tedbirlere riayet etmeyen gemi sahip veya süvarilerine dört yüz Türk Lirası *idarî para cezası* verilir ve bu levazım ikmal edilinceye kadar gemilerin seyrüseferlerine *mümanaat olunur* (Md. 294).”

“186 ve 187 nci maddelerdeki fiilleri işleyenler, üç aydan altı aya kadar *hapis cezası* ile cezalandırılır(Md. 297).”

1593 sayılı kanun ekonomik ve mali araçlar kapsamında değerlendirilen katkı payları ve geri dönüşüme olanak hükümler öngörmektedir. Kanunun 1930 yılında çıkarıldığı düşünüldüğünde bu araçlara yer verilmesinin son derece ilerici bir bakış açısına sahip olduğu söylenebilir. Kanunun katkı payı alınması ile ilgili hükümlerine örnek olarak; “Suları içilmeğe ve ev işlerinde kullanılmağa mahsus hususi ve umumi kuyuların ve sarnıçların televvüs eyledikleri veya televvüse maruz buldukları takdirde bunların ıslahını takibe belediyeler mecburdurlar. Sahipleri tarafından ıslah ve televvüs tehlikesi bertaraf edilmeyen kuyular *masarifi sahibinden* Devlet emvali gibi tahsil edilmek üzere belediye tarafından ıslah edilir (Md. 239)” hükmü gösterilebilir. Kanunun geri dönüşüm ile ilgili düzenlemelerine örnek olarak; “Belediyesi olan her şehir ve kasabada sokakların yıkanmak ve süpürülmek suretiyle temiz tutulması mecburidir. Toplanan süprüntüler bunların etrafa yayılmasına ve dökülmesine mani olacak vasıtalarla nakledilerek şehir ve kasabanın vaziyetine göre en münasip olarak kabul edilen şekilde imha veya ihrak edilir. Nüfusu elli binden fazla olan şehirlerde bu *süprüntüden istifade edilmek üzere lazımgelen tesisat yapılır*. Sokaklarda veya evler içinde süprüntü birikip kalmaması için belediyelerce tedabir ittihaz olunur (Md. 248)” hükmü gösterilebilir.

3.1.9. 6831 Sayılı Orman Kanunu

6831 sayılı Orman Kanunu incelendiği zaman bu kanunun mevzuat araçlarını, ekonomik ve mali araçlar ile sorumluluk yaptırımları ve çevre eğitimini öngördüğü söylenebilir.

Kanunda mevzuat araçları kapsamında ele alınan emir ve yasaklarla ilgili olarak aşağıdaki hükümler gösterilebilir.

“Devlet ormanlarında: A) Yetişmiş veya yetiştirilmiş fidanları kesmek, sökmek, ekim sahalalarını bozmak, yaş ağaçları boğmak, yaralamak, tepelerini veya dallarını kesmek veya koparmak veya ağaçlardan yalamuk, pedavra hartama çıkarmak; B) Dikili yaş veya kuru ağaçları kesmek veya bunları kökünden sökmek veya bunlardan kabuk veya çıra veya katran veya sakız çıkarmak, yatık veya devrik ağaçları kesmek veya götürmek, kök sökmek, kömür yapmak; C) Palamut, ıhlamur çiçeği, her çeşit orman örtüsü, mazı kozalağı tıbbi ve sinai nebatları veya orman tohumlarını toplayıp götürmek; D) göl, gölet, baraj ve derelerde dinamit atmak veya zehir bırakmak suretiyle avlanmak; E) Ticaret amacıyla olmaksızın kendi ihtiyacı için toprak, kum ve çakıl çıkarmak; *yasaktır* (Md. 14).”

“Devlet ormanları içinde bu ormanların korunması, istihsal ve imarı ile alakalı olarak yapılacak her nevi bina ve tesisler müstesna olmak üzere; otlatma planı yapılan alanlarda yıllık otlatma süresi dâhilinde hayvanların planlı otlatılmasını sağlayan, gecelemesini emniyet altına alan ve dağılmalarını engelleyen geçici çevirmeler şeklinde düzenlemeler dışında, her çeşit bina, ağıl ve hayvanların barınmasına mahsus yerler yapılması, tarla açılması, işlenmesi, ekilmesi ve orman içinde yerleşilmesi *yasaktır* (Md. 17).”

Kanunda mevzuat araçları kapsamında ele alınan izin alma ve işaretleme yükümlülüğü ile denetimlerin de yapılmasına olanak sağlayan hükümler mevcuttur. Kanunda izin alma kapsamında değerlendirilebilecek hükümlerinden birisi; “Devlet ormanları içinde maden aranması ve işletilmesi ile madencilik faaliyeti için zorunlu; tesis, yol, enerji, su, haberleşme ve altyapı tesislerine, fon bedelleri hariç, bedeli alınarak Çevre ve Orman Bakanlığınca *izin verilir* (Md. 16)” şeklindeki hükümdür. Kanunda işaretleme yükümlülüğünü düzenleyen hükümlerden birisi; “Hususi orman sahipleri, bu kanunun 7 nci maddesi hükümlerine göre tayin olunan orman hudutlarına Ziraat Vekaletince tesbit edilecek işaretleri koymaya mecburdurlar(Md. 50)” hükmüdür. Kanunda öngörülen denetim aracına ilişkin olarak “Hususi ormanlar, sahipleri tarafından yaptırılıp orman idaresince tasdik olunacak harita ve amenajman planlarına göre işletilir ve idare olunur. Bu plana riayeti orman idaresi *kontrol eder* (M d. 51)” hükmü örnek olarak gösterilebilir.

6831 sayılı kanun ayrıca bu kanuna aykırı davrananların karşılaşacakları cezaları da içermektedir.

“14 üncü maddenin (A) ve (B) bentleri ile yasak edilen fiillerden dikiliden ağaç kesenler, kökünden sökenler veya hayatini sona erdirecek şekilde boğanlar, ağaçlardan yalamuk, pedavra, hartama çıkarımlar üç aydan beş yıla kadar *hapis* ve bin güne kadar *adli para cezasıyla cezalandırılır* (Md. 91).”

“Bu Kanunun 19 uncu maddesi hükümlerine aykırı olarak ormanlara izinsiz hayvan sokanlarla, ormana başı boş hayvan girmesine sebep olanlara beher kıl keçi için altı Türk Lirası, büyükbaş hayvanların beheri için üç Türk Lirası, küçükbaş hayvanların beheri için bir Türk Lirası *idarî para cezası* verilir (Md. 95).”

6831 sayılı Orman Kanununda öngörülen ekonomik ve mali araçlar ise harç alınması ve teşviklerdir. Kanunda harç alınmasını öngören düzenleme; “Bu Kanunun 2, 7, 8, 9, 10, 11, 12, 15, 16, 17, 18, 19, 20, 21, 22, 23, 25, 26, 27, 31, 32, 33, 35, 40, 57, 63, 84, 112, 113, 114, 115, 116 ncı maddelerinin uygulanmasıyla ilgili şekil, şart ve esaslar ile orman alanlarından *her türlü yararlanma karşılığı alınacak bedel* miktarlarının tespiti ve tahsiline ilişkin hususlar için Tarım ve Orman Bakanlığınca hazırlanacak yönetmelikler, Resmi Gazete’de yayımlanarak yürürlüğe konulur (Ek Madde 5)”, şeklindedir. Kanunda teşvikler ise; “Orman veya ağaç yetiştireceklere ve kültür arazisi kenarlarında çit yapacaklara orman fidanlıklarından ambalajlı olarak Orman Umum Müdürlüğüne fidanların yaşına, cins ve nevine göre tesbit edilen bedeli mukabilinde fidan ve tohum *verilebilir*. Resmi daire ve müesseselerin fidan ihtiyaçları da ambalaj ve nakil masrafları kendilerine ait olmak üzere *bedelsiz sağlanabilir* (Md. 65)” şeklindedir.

Ayrıca 6831 sayılı Orman kanunu sorumluluk yaptırımları ve çevre eğitiminin de birer araç olarak kullanılabileceğini öngörmektedir. Kanundaki sorumluluk yaptırımlarına örnek olarak “Bu Kanunla yasaklanan; dikiliden ağaç kesilmesi dışındaki fiillerin işlenmesi nedeniyle meydana gelen zarar için ayrıca genel hükümlere göre hukuk mahkemesinde gerçek zarar üzerinden *tazminat talebinde bulunulabilir* (Md.112)” hükmü gösterilebilir. Kanunda çevre eğitimi ise; “Ağaç sevgisinin yayılmasını ve kökleşmesini teminen Orman genel Müdürlüğü gerekli *yayın ve propagandayı* yapar. Öğrencilerin ve askerlerin ağaç dikimi ve bakımında görevlendirilmesi ve ağaçların faydaları hakkında *dersler*

okutulmasıyla ilgili esaslar Tarım Orman ve Köyişleri Bakanlığı ile Milli Eğitim Gençlik ve Spor Bakanlığı ve Milli Savunma Bakanlığı tarafından müştereken hazırlanacak yönetmeliklerde düzenlenir (Md. 62)” şeklindedir.

3.1.10. 1380 Sayılı Su Ürünleri Kanunu

1380 sayılı Su Ürünleri Kanunu sadece mevzuat araçlarının uygulanmasını öngörmektedir. Bu kanun kapsamında ekonomik ve mali araçlara yer verilmediği gibi diğer araçlar olarak ele alınan çevre eğitimi, ahlaksal değerler oluşturulması gibi araçlara da yer verilmemiştir. Kanunda mevzuat araçları kapsamındaki emir ve yasaklar ile izin alma yükümlülüğünün düzenlendiği görülmektedir.

1380 sayılı kanunda yer alan emir ve yasaklara ilişkin bazı örnekler aşağıdaki gibidir.

“Bomba, torpil, dinamit, kapsül ve benzeri patlayıcı maddeler öldürücü veya uyuşturucu maddeler, sönmemiş kireç ve Tarım Orman ve Köyişleri Bakanlığının müsaadesi alınmaksızın elektrik cereyanı, elektroşok ve hava tazyiki ile su ürünleri avlanması *yasaktır* (Md. 19).”

“Tarım Orman ve Köyişleri Bakanlığının müsaadesi alınmadan akarsularda su ürünlerinin geçmesine veya yetişmesine engel olacak şekilde ağlar kurulması, bent, çit ve benzeri engeller yapılması *yasaktır* (Md. 22).”

Kanunda izin alma yükümlülüğü ile ilgili olarak aşağıdaki örnekler gösterilebilir.

“Genel, katma ve özel bütçeli idareler ile Devletin ve kamu iktisadi teşebbüslerinin hüküm ve tasarrufu altında bulunan su ürünleri üreme ve istihsal yerlerinin doldurulması, kurutulması, kısmen veya tamamen şeklinin değiştirilmesi veya buralardan kum, çakıl, taş çıkarılması, taş, toprak, moloz ve benzeri maddelerin dökülmesi gibi üreme ve istihsale olumsuz tesir edebilecek teşebbüslerde bulunulmadan önce Tarım Orman ve Köyişleri Bakanlığının mütalaasına dayalı olarak ilgili mercilerden *izin alınması* zorunludur(Md. 7).”

“Su ürünleri yetiştiricilik tesisleri kurmak isteyenler, Tarım ve Köyişleri Bakanlığından *izin almak zorundadır* (Md. 13).”

3.1.11. 5403 Sayılı Toprak Koruma ve Arazi Kullanma Kanunu

5403 sayılı Toprak koruma ve Arazi Kullanımı Kanunu incelendiği zaman bu kanunun mevzuat araçları, ekonomik ve mali araçlar ile planlama ve çevre eğitiminin birer araç olarak öngörüldüğü söylenebilir.

5403 sayılı kanunda öngörülen mevzuat araçları, emir ve yasaklar, izin alma yükümlülüğü, denetimler, ruhsat iptali/ faaliyeti durdurma ve cezalar olduğu görülmektedir.

Kanun hükümlerindeki emir ve yasaklamalara örnek olarak; “Devletin hüküm ve tasarrufu altında ve Hazinesinin özel mülkiyetinde olan araziler ile kamu kurumlarına, gerçek ve tüzel kişilere ait olan arazilerin mülkiyet hakkı kullanılırken toprağın; bitkisel üretim fonksiyonu, endüstriyel, sosyo-ekonomik ve ekolojik işlevlerinin tamamen, kısmen veya geçici olarak engellenmemesi amacıyla araziye kullananlar, bu Kanunun öngördüğü tedbirleri almakla *yükümlüdür* (Md. 4)” ve “Tarım arazileri, bu Kanunda belirtilen istisnalar hariç olmak üzere, arazi kullanım plânlarında belirtilen amaçları dışında *kullanılamaz* (Md. 10)” hükümleri gösterilebilir.

5403 sayılı kanundaki izin alma yükümlülüğüne örnek olarak; “Belirlenen parsel büyüklüğü; mutlak tarım arazileri ve özel ürün arazilerinde 2 hektar, dikili tarım arazilerinde 0,5 hektar, örtü altı tarımı yapılan arazilerde 0,3 hektar ve marjinal tarım arazilerinde 2 hektardan küçük olamaz. Tarım arazileri bu büyüklüklerin altında ifraz edilemez, bölünemez veya küçük parsellere ayrılamaz. Ancak çay, fındık, zeytin gibi özel iklim ve toprak istekleri olan bitkilerin yetiştiği yerler ile seraların bulunduğu alanlarda, yörenin arazi özellikleri daha küçük parsellerin oluşmasını gerekli kıldığı takdirde, Bakanlığın *uygun görüşü* ile daha küçük parseller oluşturulabilir (Md. 8)” ve “11/10/2004 tarihinden önce, gerekli izinler alınmadan tarım dışı amaçlı kullanıma açılmış bulunan arazilerin tarımsal bütünlüğü bozmuyor ise istenilen amaçla kullanımı için, bu Kanunun yayımı tarihinden itibaren bir yıl içerisinde Bakanlığa başvurulması, hazırlanacak toprak koruma projesine uyulması ve tarım dışı kullanılan tarım arazilerinin her metre karesi için beş Yeni Türk Lirası ödenmesi şartıyla *izin verilir* (Geçici Madde 4)” hükümleri gösterilebilir.

5403 sayılı kanundaki denetim aracına örnek olarak; “Bu Kanunun uygulamasında *denetim* görevini Bakanlık, valilikler veya kurullar yapar ya da yaptırır (Md. 19)” hükmü gösterilebilir.

5403 sayılı kanundaki faaliyeti durdurma/ ruhsat iptaline örnek olarak; “Tarımsal amaçlı arazi kullanımlarında, tarımsal amaçlı arazi kullanım plân ve projelerine uyulması zorunludur. Bu plân veya projelere aykırı hareket edilerek arazi tahrip edilmiş veya diğer koruma ve üretim yapılarına zarar verilmiş ise valilikçe tespit yaptırılarak sorumlular bir kez uyarılır ve projeye uygunluk sağlanması için azami üç ay süre verilir. Bu sürenin sonunda aykırı kullanımların devam etmesi durumunda *faaliyet durdurulur* (Md. 20)” hükmü gösterilebilir.

5403 sayılı kanunun 21. maddesi kanuna aykırı davrananların ne gibi cezalarla karşılaşacağını düzenlemektedir. Bu cezalara örnek olarak aşağıdaki hükümler gösterilebilir.

“Arazi kullanımı için izinsiz işe başlanılmış ve çalışmalar devam ediyorsa; valilik işi tamamen durdurur, yapılan iş tamamlanmış ise kullanımına izin verilmez. Kullanılan arazi tarım dışı amaçlı kullanıma uygun yerlerden ise kullanılan alanın her metre karesi için bir Yeni Türk Lirası *idarî para cezası verilir* ve bu Kanunda öngörülen tedbirlerle birlikte gerekli izinlerin alınması şartıyla işin tamamlanmasına veya iş bitmiş ise kullanımına izin verilir (Md. 21/ a).”

“Toprak koruma projelerine aykırı hareket ederek arazinin tahribine ve/veya diğer koruma ve üretim yapılarına zarar verilirse valilik tarafından sorumlular bir kez *uyarılır* ve projeye uygunluk sağlanması için azami üç ay süre verilir. Bu sürenin sonunda aykırı kullanımların devam etmesi durumunda yapılan işler valilikçe tamamen *durdurulur*, verilen kullanım izni *iptal edilir* ve zarar verilen mutlak tarım arazileri, özel ürün arazileri ve dikili tarım arazilerinin her metre karesi için iki Yeni Türk Lirası, marjinal tarım arazilerinin her metre karesi için bir Yeni Türk Lirası *idarî para cezası verilir*. Arazinin temizlenmesi ve eski haline dönüştürülmesi için yapılacak masraflar ve verilen bu cezalar sorumlulardan tahsil edilir (Md. 21/ b).”

5403 sayılı kanunda ekonomik ve mali araçlardan teşviklerin öngörüldüğü söylenebilir. Kanununun 18. maddesine göre; “Toprağın korunması, üretim gücünün geliştirilerek sürdürülmesi, arazinin iyileştirilmesine yönelik toprak ıslahı ve tarla içi geliştirme etkinlikleri, yeteneğe uygun arazi kullanımı konularında projeye dayalı yatırım yapan, toprak işleme, sulama ve yetiştirme tekniklerini uygulayan üreticilere, tarımsal desteklemelerde *öncelik verilir*, yatırımları Bakanlık imkânlarıyla *desteklenir*.”

5403 sayılı kanun ayrıca planlamanın da bir araç olarak kullanılmasını öngören düzenlemeler içermektedir. “Arazi kullanımını gerektiren her türlü girişim ve yatırım sürecinde toprakların korunması, doğal ve yapay olaylar sonucu meydana gelen toprak kayıplarının önlenmesi; *arazi kullanım plânları, tarımsal amaçlı arazi kullanım plân ve projeleri ile toprak koruma projelerinin* uygulamaya konulması ile sağlanır (Md. 9).”

5403 sayılı kanunda öngörülen bir başka çevre politikası aracı ise çevre eğitimidir. “Bakanlık, bu Kanunun uygulamasında ihtiyaç duyulacak her türlü *eğitim* faaliyetini düzenleyebilir ve eğitim sonrası sertifika verebilir (Ek Madde 1).”

3.1.12. 5199 Sayılı Hayvanları Koruma Kanunu

5199 sayılı Hayvanları Koruma Kanununda mevzuat araçları, ekonomik ve mali araçlar ile katılım ve çevre eğitiminin öngörüldüğü söylenebilir.

5199 sayılı kanunda mevzuat araçlarından, emir ve yasaklar, izin alma yükümlülüğü, denetimler ve cezalar öngörülmektedir. Kanunda öngörülen emir ve yasalara örnek olarak; “Bir hayvanı, bakımının gerektirdiği yaygın eğitim programına katılarak sahiplenen veya ona bakan kişi, hayvanı barındırmak, hayvanın türüne ve üreme yöntemine uygun olan etolojik ihtiyaçlarını temin etmek, sağlığına dikkat etmek, insan, hayvan ve çevre sağlığı açısından gerekli tüm önlemleri almakla *yükümlüdür* (Md. 5)” ve “Sahipsiz ya da güçten düşmüş hayvanların, 3285 sayılı Hayvan Sağlığı Zabıtası Kanununda öngörülen durumlar dışında öldürülmeleri *yasaktır* (Md. 6)” hükümleri gösterilebilir.

5199 sayılı kanunda öngörülen izin alma yükümlülüğüne örnek olarak; “Ev ve süs hayvanının dış görünüşünü değiştirmeye yönelik veya diğer tedavi edici olmayan kuyruk ve kulak kesilmesi, ses tellerinin alınması ve tırnak ve dişlerinin sökülmesine yönelik cerrahi müdahale yapılması yasaktır. Ancak bu yasaklamalara; bir veteriner hekimin, veteriner hekimliği uygulamaları ile ilgili tıbbî sebepler veya özel bir hayvanın yararı için gerektiğinde tedavi edici olmayan müdahaleyi gerekli görmesi veya üremenin önlenmesi durumlarında *izin verilebilir* (Md. 8)” hükmü gösterilebilir.

5199 sayılı kanunda öngörülen denetimlere örnek olarak; “Bu Kanun hükümlerine uyulup uyulmadığını *denetleme* yetkisi Bakanlığa aittir. Gerektiğinde bu yetki Bakanlıkça mahallin en büyük mülkî amirine yetki devri suretiyle devredilebilir (Md. 17)” hükmü gösterilebilir.

5199 sayılı kanunda öngörülen cezalara ise aşağıdaki örnekler verilebilir.

“4 üncü maddenin (k) bendinin ikinci cümlesi hükmüne aykırı davrananlara, hayvan başına üçyüz Türk Lirası *idarî para cezası* (Md. 28/ a)”,

“14 üncü maddenin (a), (b), (c), (d), (e), (g), (h), (ı), (j) ve (k) bentlerine aykırı davrananlara üçyüz Türk Lirası; (f) ve (l) bentlerine aykırı davrananlara hayvan başına üçbin Türk Lirası *idarî para cezası* verilir. Kesilmiş ve canlı hayvanlara *elkonulur* (Md. 28/ k)”,

“RTÜK’ün takibi sonucunda 20 nci maddeye aykırı hareket ettiği tespit edilen ulusal radyo ve televizyon kurum ve kuruluşlarına maddenin ihlal edildiği her ay için altıbin Türk Lirası *idarî para cezası* (Md. 28/ l)”, verilir.

5199 sayılı kanunda ekonomik ve araçlardan sadece teşviklerin öngörüldüğü söylenebilir. Ev ve süs hayvanlarının korunması amacıyla bakımevleri ve hastaneler kurmak; buralarda bakım, rehabilitasyon, aşılama ve kısırlaştırma gibi faaliyetleri yürütmek için, başta yerel yönetimler olmak üzere diğer ilgili kurum ve kuruluşlara Bakanlıkça *uygun görülen miktarlarda mali destek sağlanır*. Bu amaçla Bakanlık bütçesine gerekli ödenek konulur (Md. 19).”

Ayrıca 5199 sayılı kanunda katılım ve eğitim de birer araç olarak öngörülmektedir. Kanununun 18. maddesi katılımı öngörmektedir. Bu maddeye göre; “Özellikle kedi ve köpekler gibi sahihsiz hayvanların kendi mekânlarında, buldukları bölge ve mahallerde yaşamaları sorumluluğunu üstlenen gönüllü kişilere yerel hayvan koruma görevlisi adı verilir(...)Yerel hayvan koruma görevlileri; bölge ve mahallerindeki, öncelikle köpekler ve kediler olmak üzere, sahihsiz hayvanların bakımları, aşılarının yapılması, aşıları hayvanların markalanması ve kayıtlarının tutulmasının sağlanması, kısırlaştırılması, saldırgan olanların eğitilmesi ve sahiplendirilmelerinin yapılması için yerel yönetimler tarafından kurulan hayvan bakımevlerine gönderilmesi gibi yapılan tüm faaliyetleri yerel yönetimler ile eşgüdümlü olarak yaparlar.” Kanununun 20. maddesi hayvanların korunması ve refahı amacıyla eğitici yayınların yapılmasını öngörmektedir. Bu maddeye göre; “Hayvanların korunması ve refahı amacıyla; yaygın ve örgün eğitime yönelik programların yapılması, radyo ve televizyon programlarında bu konuya yer verilmesi esastır. Türkiye Radyo ve Televizyon Kurumu ile özel televizyon kanallarına ait televizyon programlarında ayda en az iki saat, özel radyo kanallarının programlarında ise ayda en az yarım saat eğitici yayınların yapılması zorunludur.”

3.1.13. 5237 Sayılı Türk Ceza Kanunu

5237 sayılı Türk Ceza Kanunu incelendiği zaman bu kanunda çevre politikası araçları olarak mevzuat araçlarından cezaların öngörüldüğü söylenebilir. Kanunda yer alan cezalardan bazıları aşağıdaki gibidir.

“İlgili kanunlarla belirlenen teknik usullere aykırı olarak ve çevreye zarar verecek şekilde, atık veya artıkları toprağa, suya veya havaya kasten veren kişi, altı aydan iki yıla kadar *hapis cezası* ile cezalandırılır (Md. 181/ 1).”

“Atık veya artıkları izinsiz olarak ülkeye sokan kişi, bir yıldan üç yıla kadar *hapis cezası* ile cezalandırılır (Md. 181/ 2).”

“İnsan veya hayvanlar açısından tedavisi zor hastalıkların ortaya çıkmasına, üreme yeteneğinin körelmesine, hayvanların veya bitkilerin doğal özelliklerini değiştirmeye neden olabilecek niteliklere sahip olan atık veya artıkların toprağa, suya veya havaya taksirle verilmesine neden olan kişi, bir yıldan beş yıla kadar *hapis cezası* ile cezalandırılır (Md. 182/ 2).”

3.1.14. 5236 Sayılı Kabahatler Kanunu

5236 sayılı Kabahatler Kanunu incelendiği zaman bu kanunun da 5237 sayılı Türk Ceza Kanunu gibi mevzuat araçlarından cezaları öngördüğü söylenebilir. Kanunda yer alan cezalardan bazıları aşağıdaki gibidir.

“Başkalarının huzur ve sükununu bozacak şekilde gürültüye neden olan kişiye, elli Türk Lirası *idarî para cezası* verilir (Md. 36/ 1).”

“Kamu hizmet binalarının kapalı alanlarında tütün mamulü tüketen kişiye, ilgili idarî birim amirinin yetkili kıldığı kamu görevlileri tarafından elli Türk Lirası *idarî para cezası* verilir (Md. 39/ 1).”

“Evsel atık ve artıkları, bunların toplanmasına veya depolanmasına özgü yerler dışına atan kişiye, yirmi Türk Lirası *idarî para cezası* verilir (Md. 41/ 1).”

“İnşaat atık ve artıklarını bunların toplanmasına veya depolanmasına özgü yerler dışına atan kişiye, yüz Türk Lirasından üçbin Türk Lirasına kadar *idarî para cezası* verilir (Md. 41/ 4).”

3.1.15. 5393 Sayılı Belediye Kanunu ve 5216 Sayılı Büyükşehir Belediyesi Kanunu

5393 sayılı Belediye Kanunu ve 5216 sayılı Büyükşehir Belediyesi Kanunu incelendiği zaman her iki kanununda ilgili belediyelere çevre ile ilgili pek çok görev verdiği görülmektedir. Ne var ki, bu kadar çok görev ve yetki vermekle birlikte her iki kanunda da çevre politikalarının uygulanmasını sağlayan çevre politikası araçlarına neredeyse hiç yer verilmemiştir.

5393 sayılı Belediye Kanununun 80. maddesi izin alma(ruhsata bağlama) yükümlülüğünü öngörmektedir. “Belediye sınırları ve mücavir alanları içinde, kara yolu ile yolcu taşıma hakkına sahip gerçek ve tüzel kişilerin şehirlerarası otobüs terminali kurmalarına ve işletmeleri ile her türlü akaryakıt ile sıvılaştırılmış petrol gazı (LPG) ve sıvılaştırılmış doğal gaz (LNG) istasyonlarına nazım imar ve uygulama imar plânına uygun olmak kaydıyla belediye tarafından *izin verilebilir*. Akaryakıt istasyonlarına izin verilmesi

için nazım imar plânında akaryakıt istasyonu olarak gösterilmesi şarttır. Bu istasyonlara *çalışma ruhsatı* büyükşehirlerde büyükşehir belediyesi tarafından verilir”

5393 sayılı Belediye Kanununda dikkat çeken çevre politikası aracı katılıma yer verilmiş olmasıdır. Kanununun 76. ve 77. maddeleri çevre ile ilgili hususlarda halkın katılımına olanak tanımaktadır. Kanununun 76. maddesine göre; “Kent konseyi, kent yaşamında; kent vizyonunun ve hemşehrilik bilincinin geliştirilmesi, kentin hak ve hukukunun korunması, *sürdürülebilir kalkınma, çevreye duyarlılık*, sosyal yardımlaşma ve dayanışma, saydamlık, hesap sorma ve hesap verme, katılım ve yerinden yönetim ilkelerini hayata geçirmeye çalışır.” Kanununun 77. maddesine göre; “Belediye; sağlık, eğitim, spor, *çevre*, sosyal hizmet ve yardım, kütüphane, park, trafik ve kültür hizmetleriyle yaşlılara, kadın ve çocuklara, özürlülere, yoksul ve düşkünlere yönelik hizmetlerin yapılmasında beldede dayanışma ve katılımı sağlamak, hizmetlerde etkinlik, tasarruf ve verimliliği artırmak amacıyla *gönüllü kişilerin katılımına* yönelik programlar uygular.”

3.1.16. 5302 Sayılı İl Özel İdaresi Kanunu

5302 sayılı İl Özel İdaresi Kanunu incelendiği zaman il özel idarelerinin çevre ile ilgili pek çok görev ve yetkisinin olduğu gözlenmektedir. 5302 sayılı kanun tıpkı 5393 sayılı Belediye Kanunu ve 5216 sayılı Büyükşehir Belediyesi Kanunu gibi çevre ile ilgili pek çok görev vermesine rağmen çevre politikası araçlarına pek fazla yer vermemektedir. Bu kanunda cezalara, faaliyeti durdurma/ruhsat iptali, planlama ve katılım araçlarına yer verildiği görülmektedir.

5302 sayılı kanununun 55. maddesi cezalara yer vermektedir. Bu maddeye göre; “İl özel idaresinin görev ve yetki alanına giren konularda, kanunların verdiği yetkiye dayanarak il genel meclisi tarafından alınan ve usulüne uygun olarak ilân edilen kararlara aykırı davranışlara; fiilleri suç oluşturmadığı takdirde, üçyüz Türk Lirası *idarî para cezası* verilir(...)Birinci fıkrada belirtilen fiillerin yeme, içme, eğlenme, dinlenme, yatma, bakım ve temizlenme gibi ihtiyaçlarla ilgili ticaret, sanat ve meslekleri yapanlar tarafından işlenmesi durumunda, ayrıca üç günden yedi güne kadar işyerinin *kapatılmasına* karar verilir.

5302 sayılı kanununun 65. maddesi katılım aracı ile ilgili hükümler öngörmektedir. Bu maddeye göre; “İl özel idaresi sağlık, eğitim, spor, çevre, trafik ve kültür hizmetleriyle yaşlılara, kadın ve çocuklara, özürlülere, yoksul ve düşkünlere yönelik hizmetlerin yapılmasında ilde dayanışma ve katılımı sağlamak, hizmetlerde etkinlik, tasarruf ve verimliliği artırmak amacıyla gönüllü kişilerin katılımına yönelik programlar uygular.”

5302 sayılı kanununun 6. maddesi ise planlama aracına ilişkin hükümler öngörmektedir. Bu maddeye göre; “İl çevre düzeni planı; valinin koordinasyonunda, büyükşehirlerde büyükşehir belediyeleri, diğer illerde il belediyesi ve il özel idaresi ile birlikte yapılır. İl çevre düzeni planı belediye meclisi ile il genel meclisi tarafından onaylanır. Belediye sınırları il sınırı olan Büyükşehir Belediyelerinde il çevre düzeni planı ilgili Büyükşehir Belediyeleri tarafından yapılır veya yaptırılır ve doğrudan Belediye Meclisi tarafından onaylanır.”

3.1.17. 2464 Sayılı Belediye Gelirleri Kanunu

2464 sayılı Belediye Gelirleri Kanununun mükerrer 44. maddesi çevre temizlik vergisinin yasal dayanağını oluşturmaktadır. Bu madde aynı zamanda ülkemizde çevre vergisi adı altında alınan tek vergi olduğunu da göstermektedir. “Belediye sınırları ve mücavir alanlar içinde bulunan ve belediyelerin çevre temizlik hizmetlerinden yararlanan konut, iş yeri ve diğer şekillerde kullanılan binalar çevre temizlik vergisine tabidir (Mükerrer Madde 44).” Bu hükümden yola çıkarak Türkiye’ de uygulanmakta olan çevre temizlik vergisinin belirli bir hizmetin sağlanması amacıyla yapılan maliyetlerin bu hizmetten yararlananlardan alınmasını öngördüğü söylenebilir. Çevre temizlik vergisi ile ilgili ayrıntılı bilgilere Türkiye’deki çevre politikalarının değerlendirilmesi başlığı altında yer verileceğinden çalışmanın bu bölümünde daha fazla bilgi verilmeyecektir.

3.1.18. Türk Çevre Politikasına Yön Veren Diğer Kanunlarda Öngörülen Çevre Politikası Araçları

Çalışmanın bu bölümünde Türk Çevre Politikasına yön veren diğer kanunlarda hangi çevre politikası araçlarının öngörüldüğü ele alınmaya çalışılacaktır. Söz konusu

kanunlarda hangi çevre politikası araçlarının öngörüldüğü ile ilgili ayrıntılara girilmeyerek tablo şeklinde ele alınmaya çalışılacaktır.

Tablo 1: Türk Çevre Politikasına Yön Veren Diğer Kanunlarda Çevre Politikası Araçları

Kanun No	Kanun Adı	Öngörülen Çevre Politikası Araçları
2690	Türkiye Atom Enerjisi Kurumu Kanunu	- İzin alma yükümlülüğü(Md. 4/ e) - Emir ve yasaklar(Md. 4/ f)
4915	Kara Avcılığı Kanunu	- Emir ve yasaklar(Md. 4, 6) - İzin alma yükümlülüğü(Md. 4, 12, 19) - Cezalar(Md. 21, 23) - Ruhsat iptali/ faaliyetin durdurulması(Md. 21) - Denetimler(Md. 22) - Katkı payı/ harç(Md. 8) - Sorumluluk yaptırımları(8 Md. 4) - Çevre eğitimi(Md. 5)
5346	Yenilenebilir Enerji Kaynaklarının Elektrik Enerjisi Üretimi Amaçlı Kullanımına İlişkin Kanun	- Emir ve yasaklar(Md. 4) - İzin alma yükümlülüğü(Md. 8) - Cezalar(Md. 10) - Teşvikler(Md. 7, 8)
5686	Jeotermal Kaynaklar Ve Doğal Mineralli Sular Kanunu	- Emir ve yasaklar(Md. 14/ 1, 14/ 4) - Bildirimde bulunma yükümlülüğü(Md. 5/ 4) - İzin alma yükümlülüğü(Md. 4) - Denetimler(Md. 9) - Harçlar(Md. 10/ ç, 11/ 5)
5977	Biyogüvenlik Kanunu	- Emir ve yasaklar(Md. 3/ 5, 3/ 8, 5) - İzin alma yükümlülüğü(Md. 3/ 1) - Bildirimde bulunma yükümlülüğü(Md. 11) - İşaretleme yükümlülüğü(Md. 7/ 3) - Cezalar(Md. 15) - Sorumluluk yaptırımları(Md. 14/ 1)
4122	Milli Ağaçlandırma Ve Erozyon Kontrolü Seferberlik Kanunu	- Emir ve yasaklar(Md. 4, 13) - İzin alma yükümlülüğü(Md. 3) - Teşvikler(Md. 12) - Çevre eğitimi(Md. 4/ i, 11)
5627	Enerji Verimliliği Kanunu	- Denetimler(Md. 10/ 1) - Cezalar(Md. 10) - Teşvikler(Md. 8) - Çevre eğitimi(Md. 6) - Planlama(Md. 4/ 3)
4628	Elektrik Piyasası Kanunu	- Gönüllü anlaşmalar(Md. 1/ 39, 1/40, 1/ 41)
5996	Veteriner Hizmetleri, Bitki Sağlığı, Gıda Ve Yem Kanunu	- Emir ve Yasaklar(Md. 7, 8, 9, 11, 32/ 1) - İzin alma yükümlülüğü(Md. 11/ 1) - İşaretleme yükümlülüğü(Md. 29/ 1) - Cezalar(Md. 36)

3.1.19. Çevre ile İlgili Yönetmeliklerde Öngörülen Çevre Politikası Araçları

Çalışmanın bu bölümünde Türk Çevre Politikasına yön veren temel kanun olan 2872 sayılı Çevre Kanunu'na dayanılarak çıkarılan yönetmelikler ve başka kanunlara dayanılarak çıkarılan fakat çevreye etkide bulunan yönetmeliklerde hangi çevre politikası araçlarının öngörüldüğü tablo şeklinde ele alınacaktır.

Tablo 2: Çevre ile İlgili Yönetmeliklerde Öngörülen Çevre Politikası Araçları

Resmi Gazete Sayı	Yönetmelik Adı	Öngörülen Çevre Politikası Araçları
26939	Çevresel Etki Değerlendirmesi Yönetmeliği	- Çevresel etki değerlendirmesi- İzin alma yükümlülüğü- Denetimler(Md. 18)- Emir ve yasaklar(Md. 6, 7/ c, 12/ 6)- Katılım(Md. 9)- Ruhsat iptali/ faaliyetin durdurulması(Md. 14/ 3, 19)- Çevre eğitimi(Md. 22/ 1)
27605	Toprak Kirliliğinin Kontrolü ve Noktasal Kaynaklı Kirlenmiş Sahalara Dair Yönetmelik	- Emir ve yasaklar(Md. 5/ 1, 5/ b, 6/ b, 6/ c)- Bildirimde bulunma yükümlülüğü(Md. 8/ 1, 9)- Denetimler(Md. 28, 32, 36)- Harç/ katkı payı(Md. 5/ b)- Planlama(Md. 13/ 1)- Sorumluluk yaptırımları(Md. 37)
26809	Çevresel Gürültünün Değerlendirilmesi Ve Yönetimi Yönetmeliği	- Emir ve yasaklar(Md. 9, 18, 19, 20, 21, 22, 23)- Standartlar(Md. 16/ a, 16/ b, 16/ c)- Denetimler(Md. 6/ f, 20/ c, 42)- İzin alma yükümlülüğü(Md. 7/ b, 28/ ç, 33)- Çevresel etki değerlendirmesi(Md. 38)- Ruhsat iptali/ faaliyetin durdurulması(Md. 7/ b, 35)- Cezalar(Md. 7/ 2, 44)- Sübvansiyonlar(Md. 45)- Planlama(Md. 5/ e, 27, 30)- Katılım(Md. 7/ ç)

Tablo 2'nin devamı

26562	Ambalaj Atıklarının Kontrolü Yönetmeliği	- Emir ve yasaklar(Md. 5/ c, 5/ ç, 5/ e, 5/ h, 8, 9, 10, 11, 12, 14/ 2, 14/ 3, 15/ 2)- İzin alma yükümlülüğü(Md. 5/ ğ)- Ruhsat iptali/ faaliyetin durdurulması(Md. 21/ 4)- İşaretleme yükümlülüğü(Md. 16/ 1, 22)- Bildirimde bulunma zorunluluğu(Md. 17, 23/ 1)- Denetimler(Md. 6/ a, 6/ b, 21/ 1, 38)- Cezalar(Md. 39)- Harçlar(Md. 5/ f, 5/ g)- Geri dönüşüm(Md. 1/ c, 5/ a, 18)- Gönüllü anlaşmalar(Md. 10/ e)- Çevre eğitimi(Md. 31)
26898	Hava Kalitesi Değerlendirme Ve Yönetimi Yönetmeliği	- Emir ve yasaklar(Md. 8/ b, 9/ 1, 12/ 4)- Standartlar(Md. 5)- Planlama(Md. 10, 11)
25353	Atık Yağların Kontrolü Yönetmeliği	- Emir ve yasaklar(Md. 5/ a, 5/ g, 16, 19, 20, 21/ d, 21/ ı)- Standartlar(Md. 12)- İzin alma yükümlülüğü(Md. 12, 18, 27)- Bildirimde bulunma yükümlülüğü(Md. 12)- İşaretleme yükümlülüğü(Md. 15, 20, 21/ ı)- Çevresel etki değerlendirmesi(Md. 24)- Denetimler(Md. 26)- Ruhsat iptali/ faaliyetin durdurulması(Md. 25)- Cezalar(Md. 28)- Harçlar(Md, 5/ f)- Geri dönüşüm(Md. 5/ c)- Sorumluluk yaptırımları(Md. 5/ d)- Planlama(Md. 6/ a, 22)
27092	Bazı Tehlikeli Maddelerin, Müstahzarların ve Eşyaların Üretimine, Piyasaya Arzına ve Kullanımına İlişkin Kısıtlamalar Hakkında Yönetmelik	- Emir ve yasaklar(Md. 5/ 2, 5/ 3)- İzin alma yükümlülüğü(Md. 6)- Denetimler(Md. 9)- İşaretleme yükümlülüğü(Ek- 2)
26236	Endüstri Tesislerinden Kaynaklanan Hava Kirliliğinin Kontrolü Yönetmeliği	- Emir ve yasaklar(Md. 7, 39, Geçici Madde-2)- Standartlar(Md. 41)- İzin alma yükümlülüğü(Md. 6, 9)- Çevresel etki değerlendirmesi(Md. 8 /a)- Bildirimde bulunma zorunluluğu(Md. 15, 39)- Denetimler(Md. 24, 38)- Ruhsat iptali7 faaliyetin durdurulması(Md. 19, 20)- Cezalar(Md. 40)- Harçlar(Md. 31)- Planlama(Md. 7/ h)- Sorumluluk yaptırımları(Md. 13)

Tablo 2'nin devamı

25755	Tehlikeli Atıkların Kontrolü Yönetmeliği	- Emir ve yasaklar(Md. 5/ a, 5/ c, 5/ f, 21, 24, 31, 33, 45/ a, 45/ b, 46)- Standartlar(Md. 20/ a)- İzin alma yükümlülüğü(Md. 9/ b, 13, 28)- İşaretleme yükümlülüğü(Md. 9/ d)- Ruhsat iptali/ faaliyetin durdurulması(Md. 13, 29, 40)- Bildirimde bulunma yükümlülüğü(Md. 6/ a, 43, 44, 46)- Denetimler(Md. 6/ a, 6/ b)- Cezalar(Md. 49)- Harçlar(5/ e)- Geri dönüşüm(Md. 16)- Sorumluluk yaptırımları(Md. 5/ d)- Planlama(Md. 36, 39)
25687	Su Kirliliği Kontrolü Yönetmeliği	- Emir ve yasaklar(Md. 16/ a, 16/ b, 16/ e, 16/ g, 17/ b, 19/ a, 19/ e, 19/ f, 21, 23/ a, 46, Geçici Madde- 4)- Standartlar(Md. 7, 15, 31)- İzin alma yükümlülüğü(Md. 4/ a, 16/ c, 20/ a, 24, 37)- Bildirimde bulunma yükümlülüğü(Md. 52)- Denetimler(Md. 25/ 6, 32, 51)- Cezalar(Md. 22/ a, 50, 55)- Planlama(Md. 5, 43)
28274	Sera Gazı Emisyonlarının Takibi Hakkında Yönetmelik	- Denetimler(Md. 6/ 1)- Bildirimde bulunma yükümlülüğü(Md. 7/ 1)- Cezalar(Md. 15)- Planlama(Md. 6/ 2)
27092	Kimyasalların Envanteri ve Kontrolü Hakkında Yönetmelik	- Denetimler(Md. 6/ 1)- Bildirimde bulunma yükümlülüğü(Md. 8 /1, 11/ ç)
27061	Çevre Denetimi Yönetmeliği	- Emir ve yasaklar(Md. 6, 10/ a, 10/ b, 10/ 2)- İzin alma yükümlülüğü(Md. 15)- Denetimler(Md. 1, 9/ a, 21, 29)- Ruhsat iptali/ faaliyetin durdurulması(Md. 31)- Cezalar(Md. 30)
27661	Evsel ve Kentsel Arıtma Çamurlarının Toprakta Kullanılmasına Dair Yönetmelik	- Emir ve yasaklar(Md. 5, 6)- Standartlar(Ek I- B, Ek I- C)- İzin alma yükümlülüğü(Md. 7)- Denetimler(Md. 8, 9)- Bildirimde bulunma yükümlülüğü(Md. 11/ b)- Cezalar(Md. 10)
26724	Kum Çakıl ve Benzeri Maddelerin Alınması, İşletilmesi ve Kontrolü Yönetmeliği	- Emir ve yasaklar(Md. 5, 6/ b)- İzin alma yükümlülüğü(Md. 5)- İşaretleme yükümlülüğü(Md. 6/ a)- Denetimler(Md. 13, 14)- Bildirimde bulunma yükümlülüğü(Md. 16)- Çevresel etki değerlendirmesi(Md. 10/ 2)- Cezalar(Md. 15)- Sorumluluk yaptırımları(Md. 6/ ç)- Planlama(Md. 11, 12)

Tablo 2'nin devamı

27471	Madencilik Faaliyetleri ile Bozulan Arazilerin Doğaya Yeniden Kazandırılması Yönetmeliği	- Emir ve yasaklar(Md. 6/ 2, 7/ ç) - İzin alma yükümlülüğü(Md. 12) - Bildirimde bulunma yükümlülüğü(Md. 13) - Denetimler(Md. 9) - Cezalar(Md. 10) - Çevresel etki değerlendirmesi(Md. 5/ 1)
28242	Korunan Alanlarda Yapılacak Planlara Dair Yönetmelik	- Emir ve yasaklar(5/ b) - Planlama
26005	Tehlikeli Maddelerin Su ve Çevresinde Neden Olduğu Kirliliğin Kontrolü Yönetmeliği	- emir ve yasaklar(Md. 5/ b) - Standartlar(Md. 5) - İzin alma Yükümlülüğü(Md. 11) - Denetimler(Md. 12) - Bildirimde bulunma yükümlülüğü(Md. 12/ a) - Cezalar(Md. 13) - Planlama(Md. 6, 7, 8)
25818	Sulak Alanların Korunması Yönetmeliği	- Emir ve yasaklar(Md. 5, 8, 10,11, 12, 19/ b) - İzin alma yükümlülüğü(Md. 6, 10, 19/ c) - Bildirimde bulunma yükümlülüğü(Md. 11) - Cezalar(Md. 35) - Planlama(Md. 26)
25569	Atık Pil ve Akümülatörlerin Kontrolü Yönetmeliği	- Emir ve yasaklar(Md. 5/ c, 5/ d, 20) - İzin alma yükümlülüğü(Md. 17) - İşaretleme yükümlülüğü getirme(Md. 5/ a, 33) - Çevresel etki değerlendirmesi(Md. 21) - Ruhsat iptali/ faaliyetin durdurulması(Md. 23) - Cezalar(Md. 28) - Depozito geri ödeme sistemi(Md. 29) - Geri dönüşüm(5/ g) - Sorumluluk yaptırımları(Md. 5/ l)
25791	Bitkisel Atık Yağların Kontrolü Yönetmeliği	- Emir ve yasaklar(Md. 5/ c, 5/ d, 5/ h, 5/ ı) - İzin alma yükümlülüğü(Md. 14, 19, 21, 23) - Ruhsat iptali/ faaliyetin durdurulması(Md. 22) - Cezalar(Md. 24) - Geri dönüşüm(Md. 16, 18) - Sorumluluk yaptırımları(Md. 5/ f)
25883	Tıbbi Atıkların Kontrolü Yönetmeliği	- Emir ve yasaklar(Md. 5/ a, 13, 16, 24, 44) - İzin alma yükümlülüğü(Md. 20, 29) - Denetimler(Md. 53) - Ruhsat iptali/ faaliyetin durdurulması(Md. 43) - Harçlar(Md. 5/ g, 23) - Sorumluluk yaptırımları(Md. 5/ e) - Planlama(Md. 32)

Tablo 2'nin devamı

27190	Egzoz Gazı Emisyon Kontrolü Yönetmeliği	- Emir ve yasaklar(Md. 5, 8)- Standartlar(Md. 7)- İzin alma yükümlülüğü(Md. 10)- Bildirimde bulunma yükümlülüğü(Md. 13)- Denetimler(Md. 15, 16)- Ruhsat iptali/ faaliyetin durdurulması(Md. 5)- Cezalar(Md. 15)
26047	Kentsel Atıksu Arıtımı Yönetmeliği	- Standartlar(Md. 6/ b)- İzin alma yükümlülüğü(Md. 5/ c, 5/ d)- Denetimler(Md. 14)- Bildirim Yükümlülüğü(Md. 14)
25489	Benzin ve Motorin Kalitesi Yönetmeliği	- Standartlar(Md. 5)- Denetimler(Md. 6)- Bildirimde bulunma yükümlülüğü(Md. 7)
25406	Hafriyat Toprağı, İnşaat ve yıkıntı Atıklarının Kontrolü Yönetmeliği	- Emir ve yasaklar(Md. 5/ b)- Bildirimde bulunma yükümlülüğü(Md. 11/ f)- İzin alma yükümlülüğü(Md. 23, 24)- Denetimler(Md. 45)- Ruhsat iptali/ faaliyetin durdurulması(Md. 38)- Harçlar(Md. 5/ f, 17)- Geri dönüşüm(Md. 11, 26, 28)
20814	Katı Atıkların Kontrolü Yönetmeliği	- Emir ve yasaklar(Md. 4, 8, 18, 20)- İzin alma yükümlülüğü(Md. 41)- Denetimler(Md. 42, 46)- Ruhsat iptali/ faaliyetin durdurulması(Md. 43)- Sübvansiyonlar(Md. 7)- Geri Dönüşüm(Md. 5)- Çevre Eğitimi(Md. 6)
27052	Ozon Tabakasını İncelten Maddelerin Azaltılmasına İlişkin Yönetmelik	- Emir ve yasaklar(Md. 5/ a, 5/ b, 8, 10, 12/ 1)- İzin alma yükümlülüğü(Md. 6/ 1)- Bildirimde bulunma yükümlülüğü(Md. 7/ 2, 14/ 2, 23)- İşaretleme yükümlülüğü(Md. 20)- Cezalar(Md. 22)
25254	Ağaçlandırma Yönetmeliği	- Emir ve yasaklar(Md. 8/ d, 8/ d, 13, 17)- İzin alma yükümlülüğü(Md. 8/ a, 8/ c, 14/ d, 16)- Denetimler(Md. 18)- Sübvansiyonlar(Md. 21)- Planlama(Md. 20)
25682	Gemilerden Atık Alınması ve Atıkların Kontrolü Yönetmeliği	- Emir ve yasaklar(Md. 5, 6, 9)- İzin alma yükümlülüğü(Md. 6, 12)- Ruhsat iptali/ faaliyetin durdurulması(Md. 16)

SONUÇ VE ÖNERİLER

Çevre politikası araçları ve Türk çevre politikasına yön veren kanun ve yönetmeliklerde öngörülen çevre politikası araçlarının neler olduğunun ortaya konulduğu bu çalışmada, çevre politikası araçları idari araçlar ve ekonomik ve mali araçlar şeklinde iki ana gruba ayrılarak incelenmiştir. İki ana grupta da çevre politikası araçları türlerine ayrılmış ve avantaj ve dezavantajlarıyla ele alınmıştır.

İdari araçların önemli avantajları, bu araçların en azından belirli bir çevresel standarda ulaşılmasını garanti etmesi, bazı özel durumların bu araçlardan başka araçlarla korunmalarının mümkün olmaması ve çevreyi kirletmenin ahlaksal olarak kötü bir şey olduğu yönündeki etik ilkeyi yerleştirebilmeleri olarak tespit edilmiştir. Ayrıca idari araçlar başlığı altında ele alınan çevre eğitimi, çevre hukuku, sorumluk yükleme ve ahlaksal değerler oluşturma araçlarının çevre bilincini artırıcı rol oynayan araçlar olduğu tespit edilmiştir. Bunun yanı sıra bu araçların dezavantajları ise çevre sorunlarının uluslararası niteliğinden dolayı güncellenmesinin zor olması, idari ve denetim maliyetlerinin yüksek olması, birey ya da firmalar açısından teşvikler yaratamaması ve birey ya da firmaların belirlenen standardı tutturmayı amaçlayarak kirlilik azaltma yönünde faaliyetlere yönelmemesi olduğu söylenebilir. Sonuç olarak idari araçların tek başlarına uygulandıkları zaman çevre sorunlarını çözmeye yetersiz kalacakları, fakat avantajlarından dolayı çevre politikalarında olmazsa olmaz araçlar olarak yer almaları gerektiği tespit edilmiştir.

Ekonomik ve mali araçların önemli avantajları ise, maliyet etkin bir şekilde kirlilik azaltıcı yeni teknolojilerin geliştirilmesine yönelik teşvikler oluşturmaya elverişli oldukları, devlet açısından çevresel amaçların gerçekleştirilmesi için gelir yaratma potansiyellerinin olması, idari denetim maliyetlerinin nispeten düşüklüğü, kirleten öder ilkesinin uygulamaya geçirilmesinin sağlanmasına imkân tanımaları şeklinde tespit edilmiştir. Ekonomik ve mali araçlara çevre politikalarında yer verirken dikkat edilmesi

gereken bir husus da bu araçların, maliyet etkinliği, idari ve finansal yapılabilirlik, diğer amaçlarla tutarlılık, eşitlik, şeffaflık ve esneklik kriterleri ile birlikte ele alınmasıdır. Ekonomik ve mali araçların dezavantajları ise, birey ya da firmaların maddi olarak yaptırımlara katlanmak suretiyle çevreyi kirletmeyi bir hak olarak görmelerine neden olabilmeleri, uluslararası ticarete, ekonomik ve mali araçların uygulanmadığı ülkeleri dezavantajlı konuma getirebileceği, ekonomik ve mali araçların uygulanmadığı ülkelere kirli sanayilerin yerleşmesi tehlikesine olanak vermeleri şeklinde tespit edilmiştir.

Türk çevre politikasına yön veren kanun ve yönetmeliklerde öngörülen çevre politikası araçlarının neler olduğu ele alınırken 2872 Sayılı Çevre Kanunu ve bu kanuna dayanılarak çıkarılan yönetmelikler ve çevre politikamıza yön veren diğer kanunlar ayrıntılı bir şekilde incelenmiş ve söz konusu kanun ya da yönetmeliklerde çevre politikası araçlarının neler olduğu ortaya konulmuştur. Türk Çevre Politikasında emir ve yasakların ekonomik ve mali araçlar ile katılım, çevre eğitimi, ahlaksal değerler oluşturulması gibi araçlardan çok daha fazla öngörüldüğü tespit edilmiştir. Bir başka ifadeyle Türk Çevre Politikasına yön veren kanun ve yönetmeliklerde öngörülen çevre politikası araçları içerisinde mevzuat araçlarının diğer araçlar karşısında ciddi bir üstünlüğü bulunmaktadır. Mevzuat araçları içerisinde de emir ve yasakların diğer mevzuat araçlarından daha fazla öngörüldüğü de bir başka gerçek olarak tespit edilmiştir. Bu bağlamda Türk Çevre Politikasında koordinasyon eksikliği olduğu, mevzuatın geride kalması ve uluslararası platformda yaşanan gelişmelerin sadece mevzuatımıza entegre edildiği ama politika araçlarına ilişkin etkin bir uygulamanın olmadığı görülmüştür.

İdari araçların, çalışmanın çeşitli yerlerinde ele alınan dezavantajlarından dolayı Türk Çevre Politikasında ağırlığının azaltılması gerektiği belirtilmelidir. Dolayısıyla daha çağdaş bir çevre politikası oluşturmak adına; Türk Çevre Politikasına idari araçların yanı sıra, ekonomik ve mali araçlar ile çevre bilincini yükseltme amacı taşıyan araçların da entegre edilmesi gerekmektedir. Ayrıca Türk Çevre Politikasına ekonomik ve mali araçlar entegre edilirken dikkat edilecek bir unsur da ekonomik ve mali araçların seçiminde kullanılan kriterlerin çevre politikasına yön vermesi gerektiğidir. Bir başka ifadeyle, maliyet etkinliği, idari ve finansal yapılabilirlik, diğer amaçlarla tutarlılık, eşitlik, şeffaflık ve esneklik kriterlerinin çevre politikamıza yansımaları gerekmektedir.

Öte yandan, Türk halkına çevre sorunlarının ciddiyetinin ve çevrenin hepimizin çevresi olduğu ve çevrenin korunmasının hem bireysel hem de sosyal faydasının ekonomik çıkarlardan daha önemli olduğu benimsetilmelidir. Bu yönde çevre bilincinin yükseltilmesine yardımcı olarak özellikle küçük yaşlardan başlanarak insanlara çevre ve sürdürülebilirlik eğitimi verilmesi, geleneklerimizde var olan doğa, hayvan ve insan sevgisinin hatırlatılması, yukarıda ele alınan 7R yaklaşımının küçük büyük, genç yaşlı herkes için bir yaşam biçimi haline getirilmesi sağlanmalıdır. Daha sonra ise ekonomik ve mali araçların bireylere ve firmalara esneklik getirerek maliyet etkin bir şekilde kirlilik azaltan teknolojilerin araştırılıp geliştirilmesine imkân vereceği, devletin bu araçların uygulanması sonucunda çevresel amaçlara harcamak üzere gelir elde edeceği yönünde güçlü bir algı oluşturulmalıdır.

Sonuç olarak Türk Çevre Politikasının, çevre bilincinin yükseltilmesi amacına hizmet edecek araçlar, ekonomik ve mali araçlar ve idari araçların tekrardan gözden geçirilerek yeniden inşa edilmesi gerektiği söylenebilir. Bir başka ifadeyle, yeni Türk Çevre Politikası, çevre bilincinin arttırılması, ekonomik ve mali araçlar ile idari araçların kombine edilerek uygulanabileceği bir yapıya kavuşturulmalıdır.

YARARLANILAN KAYNAKLAR

- Aktan, Coşkun,C. (2001), **Kamu Ekonomisi ve Kamu Maliyesi**, İzmir :Anadolu Matbaacılık.
- Alagöz, Selda, B. (2007), “Yeşil Pazarlama ve Eko Etiketleme”, Akademik Bakış, Sayı: 11 <http://akademikbakis.org/sayi11/makale/seldabasaran.pdf> (22/ 05/ 2012)
- Aubel, Judi (2010), “Yaşlılar: Sürdürülebilir Gelişimi Destekleyebilecek Kültürel Bir Kaynak”, **Dünyanın Durumu 2010** (71-81) (Çeviren: Dost Körpe), İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Austin, Duncan (1995), “Economic Instruments for Pollution Control and Prevention – A Brief Overview” http://pdf.wri.org/incentives_austin.pdf (22/ 05/ 2012)
- Ataklı, Şermin (2004), “Türkiye Uygulamasında Çevresel Etki Değerlendirmesi (ÇED)”, Mehmet C. Marın ve Uğur Yıldırım (Ed.), **Çevre Sorunlarına Çağdaş Yaklaşımlar** (515- 532), İstanbul :Beta Basım Yayın Dağıtım.
- Aybay, Aydın (1997),”Çevre ve Hukuk”, Ruşen Keleş,(Ed.), **İnsan Çevre Toplum**, 2. Baskı içinde (309-322) İstanbul: İmge Kitabevi.
- Bal, Durmuş, A. (2009), “Çevre ile İlgili Yeni Yaklaşımlar”, Mustafa Aydoğdu ve Kudret Gezer (Ed.), **Çevre Bilimi**, 4. Baskı içinde(183- 208), Ankara: Anı Yayıncılık.
- Ball, Jonathan (2001), “Can ISO 14000 and ECO-Labeling Turn The Construction Industry Green?”, **Building and Environment**, volume 37(4), 421-428.
- Balın, Billur, E. (2011),**Çevre Politikası [İktisadi Bir Yaklaşım]**, İstanbul:Derin Yayınları.
- Barde, Jean, F., “Economic Instruments in Environmental Policy: Lessons From The OECD Experience and Their Relevance to Developing Economies”, Working Paper no: 92 <http://www.oecd.org/dataoecd/25/36/1919252.pdf> (: 22/ 05/ 2012)

- Bayon, Ricardo; Deere, Carolyn; Norris, Ruth; Smith, Scott, E., “Environmental Funds: Lessons Learned and Future Prospects”, <http://economics.ivcn.org/issues-20-01> (22/ 05/ 2012).
- Bezirci, Pervin,D., 2005, **AB Sürecinde Çevre [AB’de Çevresel KamuoyuBilinci ve Çevre Eğitimi**, Tosam Yayınları, İstanbul.
- Bilgin, Sibel ve Orkunoğlu, Işıl,F., 2010 “Fiskal ve Ekstrafiskal Amaçlar Bağlamında 1970’lerden Günümüze Çevre Vergileri”, **Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, Cilt:12(1), 77-103.
- Blackman, Allen, 2008, “Can Voluntary Environmental Regulation Work in Developing Countries? Lessons from Case Studies”, **Thu Policy Studies Journal**, Vol:36(1) 119-141.
- Borat, Mehmet, 2011, “Katı Atık Geri Dönüşüm ve Geri Kazanımda Bir Araç Olarak Depozito Uygulaması”, **Mühendislik ve Fen Bilimleri Dergisi**, 27-35 <http://www.ytusigmadergisi.com/pdfs/116.pdf> (22/ 05/ 2012).
- Bozkurt, Orçun, 2009, “Çevre Eğitimi”, Mustafa Aydoğdu ve Kudret Gezer (Ed.), **Çevre Bilimi**, 4. Baskı içinde(209-224), Ankara: Anı Yayıncılık
- Bozkurt, Yavuz, 2010, **Avrupa Birliğine Uyum Sürecinde Türkiye’de Çevre Politikalarının Dönüşümü**, Bursa:Ekin Basım Yayın Dağıtım.
- Bratt, Cecilia ve diğerleri (2011), “Assessment of ECO-Labeling Criteria Development from a Strategic Sustainability Perspective”, **Journal of Cleaner Production**, volume, 19, issue, 14, September 2011, 1631-1638.
- Budak, Sevim (2000),**Avrupa Birliği ve Türk Çevre Politikası Avrupa Topluluğu’nun Çevre Politikası ve Türkiye’nin Uyum Sorunu**, İstanbul:Büke Yayınları,
- Çakmak, Hüseyin (2007), **Türkiye’de Uygulanan Çevresel Vergilerin Eleştirel İncelenmesi**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Maltepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Dağdemir, Özcan (2003), **Çevre Sorunlarına Ekonomik Yaklaşımlar ve Optimal Politika Arayışları**, Ankara:Gazi Kitabevi.

- Değirmendereli, Ali (2004), “Çevrenin Korunmasında Özel ve Kamu Girişimi ya da Çevre Koruma Araçları”, Mehmet C. Marın ve Uğur Yıldırım (Ed.), **Çevre Sorunlarına Çağdaş Yaklaşımlar** (489-514), İstanbul :Beta Basım Yayın Dağıtım.
- Delmas, Magali, A. ve Grant, Laura, E., “Eco – Labeling Strategies The ECO-Premium Puzzle in The Wine Industry”, IEBER Publications (<http://escholarship.org/uc/item/4qv7c616> ET: 12.03.2012)
- Dinler, Zeynel (2006), **Mikro Ekonomi**, Burs: Ekin Kitabevi.
- Durmaz, Çiğdem (2006), **ISO 14001 Çevre Yönetim Sisteminin Yasal Mevzuat ile Uyumu**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü.
- Duru, Bülent (2003), "Dünya Bankası, GEF ve Küresel Çevre Sorunları", **Ankara Üniversitesi SBF Dergisi**, C. 58(2), 79-95.
- Ekeman, Ebru (1998), **Avrupa Birliği ve Türkiye'nin Çevre Politikalarının Karşılaştırmalı İncelemesi**, İstanbul:İktisadi Kalkınma Vakfı Yayını, İKV no: 153.
- Erdin, Ertuğrul (1992), "Katı Atık Toplama ve Değerlendirmede Yeni Adımlar: Ambalajlar Artık Yeşil Noktalı", **Ekoloji Dergisi**, Sayı: 3, 26-29 (www.ekolojidergisi.com.tr/resimler/3-7.pdf, ET 10.02.2012)
- Ertan, Birol (2004), "Çevre ve Hukuk", Mehmet C. Marın ve Uğur Yıldırım (Ed.), **Çevre Sorunlarına Çağdaş Yaklaşımlar** (369-284), İstanbul :Beta Basım Yayın Dağıtım.
- Ertürk, Hasan (2009), **Çevre Bilimleri**, 3. Baskı, Bursa: Ekin Basım Yayın Dağıtım.
- Ertürk, Hasan (2011), **Çevre Politikası**, Bursa: Ekin Basım Yayın Dağıtım.
- Federal Ministry of Agriculture, Forestry, Environment and Water Management in Austria and Regional Environmental Center for Central and Eastern Europe (2006), "Establishing An Environmental Fund", **Practical Aspects for Decision Makers and Fund Managers**, Working Paper http://documents.rec.org/topic-areas/establishing_an_environmental_fund.pdf (22/ 05/ 2012)

- Ferhatoğlu, Emrah (2003), "Avrupa Birliğinde Ortak evre Politikası erevesinde evre Vergileri", Ekim2003, Sayı;3, http://www.econturk.org/Turkiyeekonomisi/cevre_vergisi.pdf (: 22/ 05/ 2012)
- Fındık, Muhammet, S., 2007, **Türkiye'de evre Kirliliğine Yol Aan Unsurların nlenmesi erevesinde Yeşil Vergi**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, Sosyetal Bilimler Enstitüsü.
- Fullerton, Don ve diğerleri (2008), "**Environmental Taxes**" Prepared for The Report of A Comission Reforming The Tax System for The 21st Century, Chaired by Sir James Mirrlees, The Institute for Foscil Studies. <http://www.ifs.org.uk/mirrleesreview/reports/environment.pdf> (22/ 05/ 2012).
- Gardner, Gary (2010), "Dünya Grşlerini Değiştirmek İçin Dinlerden Faydalanmak", **Dünyanın Durumu 2010** (37-48) (eviren: Dost Krpe), İstanbul: Türkiye İş Bankası Kltr Yayınları.
- Georgakellos, Dimitrios, A., 2007, "The Use of The Deposit Refund Framework in Port Reception Facilities Charging Systems" Marine Pollution Bulletin, volume 54,(5), 508- 520.
- Geray, Cevdet (1997), "evre İçin Eğitim", Ruşen Keleş,(Ed.), **İnsan evre Toplum**, 2. Baskı içinde(323-342), İstanbul: İmge Kitabevi.
- Grmez, Kemal (2010), **evre Sorunları**, Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.
- Gubandru, Cristian (2009), "Benefits of Buying A Hybrid Car in Europe" (www.wall-street.ro/artical/Englishversion/69515/Benefits-of-buying-a-hybrid-car-in-Europe.html ET: 05.03.2012).
- Heyenga, Sonya (2011), "Policy Instruments to Support Resource Efficiency", **Resource Efficiency: Economics and Outlook for Asia and The Pasific**, UNEP, 181-231, www.unep.org/dewa/Portals/67/pdf/Resource_Efficiency_EOAP_web.pdf(21/03/2012).
- Honkasalo, Antero (1998), "The EMAS Scheme: A Management Tool And Instrument of Environmental Policy", **Journal of Cleaner Production**, 6(1998), 119-128.

- Hotunoğlu, Hakan; Tekeli, Recep 2007, "Karbon Vergisinin Ekonomik Analizi ve Etkileri: Karbon Vergisinin Emisyon Azaltıcı Etkii Var mı?", **Sosyo Ekonomi**, 2007-2 Temmuz-Aralık (107-126) <http://www.sosyoekonomi.hacettepe.edu.tr/070206.pdf> (22/ 05/ 2012).
- Kargı, Veli ve Yüksel, Cihan (2010), "Çevresel Dışsallıklarda Kamu Ekonomisi Çözümleri", **Maliye Dergisi**, Sayı: 159, Temmuz - Aralık 2010, 183-202.
- Kekeç, Seçil (2005), **Çevre Politikalarında Ekonomik Araçların Kullanımı**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Çukurova Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü.
- Keleş, Ruşen ve diğeri (2009), **Çevre Politikası**, Ankara: İmge Kitabevi.
- Kirmanoglu, Hülya (2007), **Kamu Ekonomisi Analizi**, İstanbul: Beta Basım Yayın Dağıtım.
- Koehler, Dinah, A. (2007), "The Effectiveness of Voluntary Environmental Programs - A Policy at A Crossroad?", **The Policy Studies Journal**, Vol.35(4),689-722.
- Linn, Susan (2010), "Çocukların Hayatlarında Ticari Anlayış", **Dünyanın Durumu 2010** (103-114) (Çeviren: Dost Körpe), İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Mortensen, Bent, O.,G. (2001), "The Legal Efficiency of Voluntary Environmental Agreements Illustrated by The EU Electric Sector", **Journal of Cleaner Production**, volume 9(2), 155-166.
- Numata, Daisuke (2004), "Economic Analysis of Deposit-Refund Systems with Measures for Mitigating Negative Impact on Suppliers", **Kobe University Working Paper SeriesNo.169**,[http://www.webmeets.com/files/papers/ERE/WC3/111/Daisuke_Numata_revise\(060617\).pdf](http://www.webmeets.com/files/papers/ERE/WC3/111/Daisuke_Numata_revise(060617).pdf) (22/ 05/ 2012).
- Oates, Wallace ve Baumol, William (1975), "The Instruments for Environmental Policy", **Economic Analysis of Environmental Problems** (Editor: Edwin S. Mills), <http://www.nber.org/chapters/C2834> (22/ 05/ 2012)
- OECD (2001), **Extended Producer Responsibility A Guidance Manuel for Governments** (www.oecd-library.org/environment/extended-producer-responsibility-9789264189867-en) (22/ 05/ 2012)

- OECD (2011), "Taxation, Innovation, and The Environment: A Policy Brief", <http://www.oecd.org/dataoecd/24/25/48178034.pdf> (22/ 05/ 2012)
- Orhan, Gökhan (2004), "Uluslararası Örgütlerin Çevreye Etkiler: Dünya Bankası Örneği", **Çevre Sorunlarına Çağdaş Yaklaşımlar** (Editör: Mehmet C. Marın, Uğur Yıldırım). Beta BasımYayın Dağıtım, 299-324, İstanbul, 299- 324.
- Ozoner, Sancar, F. (2004), "Çevre (Doğa) Eğitimi", Mehmet C. Marın ve Uğur Yıldırım (Ed.), **Çevre Sorunlarına Çağdaş Yaklaşımlar** (585-610), İstanbul :Beta Basım Yayın Dağıtım.
- Özsoy, İsmail; Yıldırım, Uğur (1994), "Çevre Kirliliğinin Önlenmesinde Ekonomik Yaklaşımlar ve Çözüm Önerileri", **Ekoloji Dergisi**,(www.ekolojidergisi.com.tr/resimler/11-9pdf (21/02/2012).
- Panayotou, Theodore (1994), "Economic Instruments for Environmental Management and Sustainable Development", Prepared for the United Nations Environment Programme's Consultative Expert Group Meeting on the Use and Application of Economic Policy Instruments for Environmental Management and Sustainable Development, Nairobi, February 23- 24, 1995, Environmental Economics Series Paper No. 16.
- Pehlivan, Osman (2008), **Kamu Maliyesi**, Trabzon: Derya Kitabevi,.
- Samuelsson, Ingrid, P., ve Kaga, Yoshie (2010), "Kültürleri Sürdürülebilir Hale Getirebilmek İçin Erken Yaşta Çocuk Eğitimi", **Dünyanın Durumu 2010** (95-102) (Çeviren: Dost Körpe), İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Segerson, Kathleen ve Miceli, Thomas,J. (1998), "Voluntary Environmental Agreements, Good or Bad News for Environmental Protection?", **Journal of Environmental Economics and Management**, volume 36,(2), 109-130.
- Sonderskov, Kim, M. ve Daugbjerg, Carsten (2011), "The State and Costumer Confidence in ECO-Labeling: Organic Labeling in Denmark, Sweden, The United Kingdom and The United States", *Agriculture and Human Value*, volume 28,(4), 507- 517.

- Stamatova, Stela; Steurer, Anton, 2011, "In 2009, EU-27 Environmental Tax Revenue Rose to 2.4% of GDP", **Eurostat** 67/2011 http://epp.eurostat.ec.europa.eu/cache/ITY_OFFPUB/KS-SF-11-067/EN/KS-SF-11-067-EN.PDF (22/05/2012).
- Stavins, Robert, N. (1998), **Market-Based Environmental Policies**, Resources for The Future, <http://www.rff.org/rff/documents/rff-dp-98-26.pdf> (22/05/2012).
- Stevens, Candice (2004), "Extended Producer Responsibility and Innovation", **Economic Aspect of Extended Producer Responsibility**, OECD, www.oecd-library.org/environment/economic-aspects-of-excented-producer-responsibility_978926410570-en (26.03.2012).
- Tanrıvermiş, Harun (1997), "Çevre Kirliliğinin Vergilendirilmesi: İlkeler, Uygulamalar ve Türkiye Açısından Genel Değerlendirme", **Ekonomik Yaklaşım**, Cilt 8(27)303-328.
- Tojo, Naoko (2004), **Extended producer Responsibility as A Driver for Design Change - Utopia or Reality**, Doctoral Disseratation, The International Institute for Industrial Environmental Economics, Lund University, Sweden.
- Toprak, Düriye (2006), "Sürdürülebilir Kalkınma Çerçevesinde Çevre Politikaları ve Mali Araçlar", **Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Yıl:2(4)146-169.
- Torunoğlu, Ethem (2006), **Ötekilerin "Çevre"si**, Ankara: Ütopya Yayınevi.
- Tucker, Mary,E. ve Grim, John (2007), "Diziye Önsöz", Richard C. Foltz ve diğerleri (Ed.) **İslam ve Ekoloji Bahşedilmiş Bir Emanet**, içinde(17-30), İstanbul: Oğlak Yayıncılık ve Reklamcılık.
- Turgut, Nükhet, Y. (2009), **Çevre Politikası ve Hukuku**, Ankara: İmaj Yayınevi.
- Ünder, Hasan (1996), **Çevre Felsefesi**, Ankara: Doruk Yayıncılık.
- Üstün, Ümit, S. (2012), "Motorlu Taşıtlar Üzerinden Alınan Vergilerin Çevreyi Korumaya Yönelik ve Adil Olarak Düzenlenmesi", **Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, Cilt XVI,(1), 153-190.
- Walls, Margeret (2003), "The Role of Economics in Extended Producer Responsibility: Making Policy Choices and Setting Policy Goals", **Resources for The Future**, March 2003, Discussion Paper 03-11.

- Walls, Margeret (2011), "Deposit-Refund Systems in Practice and Theory", **Resources for The Future**, November 2011, Discussion Paper 11-47.
- Winkler, Harald, ve Marquard, Andrew (2011), "Analysis of The Economic Implications of A Carbon Tax", **Journal of Energy in Southern Africa**, Vol:22(1), 55-68.
- World Bank Group (1998), "Environmental Funds", **Pollution Prevention and Abatement Handbook**,[http://www.ifc.org/ifcext/enviro.nsf/AttachmentsByTitle/ppah_finanEnviroFunds/\\$FILE/HandbookEnvironmentalFunds.pdf\(22/05/2012\)](http://www.ifc.org/ifcext/enviro.nsf/AttachmentsByTitle/ppah_finanEnviroFunds/$FILE/HandbookEnvironmentalFunds.pdf(22/05/2012)).
- Yaşamış, Firuz, D. (1995), **Çevre Yönetiminin Temel Araçları**, İmge Kitabevi, Ankara.
- Yücel, Mustafa ve Ekmekçiler, Ümit, S. (2008), "Çevre Dostu Ürün Kavramına Bütünsel Yaklaşım; Temiz Üretim Sistemi, Eko-Etiket, Yeşil Pazarlama", **Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi**, Cilt 7(26), 320-333.
- 2464 Sayılı Belediye Gelirleri Kanunu(Kabul Tarihi: 26/ 05/ 1981, Resmi Gazete Sayı: 17354)
- 2634 Sayılı Turizmi Teşvik Kanunu(Kabul Tarihi: 12/ 03/ 1982, Resmi Gazete Sayı: 17635)
- 2690 Sayılı Türkiye Atom Enerjisi Kurumu Kanunu(Kabul Tarihi: 09/ 07/ 1982, Resmi Gazete Sayı: 17753)
- 2709 Sayılı Türkiye Cumhuriyeti Anayasası(Kabul Tarihi: 09/ 11/ 1982, Resmi Gazete Sayı: 17863 Mükerrer)
- 2863 Sayılı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu(Kabul Tarihi: 21/ 07/ 1983, Resmi Gazete Sayı: 18113)
- 2872 Sayılı Çevre Kanunu(Kabul Tarihi: 09/ 8/ 1983, Resmi Gazete Sayı: 18132)
- 2873 Sayılı Milli Parklar Kanunu(Kabul Tarihi: 09/ 8/ 1983, Resmi Gazete Sayı: 18132)
- 2960 Sayılı Boğaziçi Kanunu(Kabul Tarihi: 18/ 11/ 1983, Resmi Gazete Sayı: 18229)
- 3194 Sayılı İmar Kanunu(Kabul Tarihi: 03/ 05/ 1985, Resmi Gazete Sayı: 18749)
- 3621 Sayılı Kıyı Kanunu(Kabul Tarihi: 04/ 04/ 1990, Resmi Gazete Sayı: 20495)
- 4122 Sayılı Milli Ağaçlandırma ve Erozyon Kontrolü Seferberlik Kanunu(Kabul Tarihi: 23/ 07/ 1995, Resmi Gazete Sayı: 22355)

- 4628 Sayılı Elektrik Piyasası Kanunu(Kabul Tarihi: 20/ 02/ 2001, Resmi Gazete Sayı: 24335 Mükerrer)
- 4915 Sayılı Kara Avcılığı Kanunu(Kabul Tarihi: 01/ 07/ 2003, Resmi Gazete Sayı: 25165)
- 5199 Sayılı Hayvanları Koruma Kanunu(Kabul Tarihi: 24/ 06/ 2004, Resmi Gazete Sayı: 25509)
- 5216 Sayılı Büyükşehir Belediyesi Kanunu(10/ 07/ 2004, Resmi Gazete Sayı: 25531)
- 5237 Sayılı Türk Ceza Kanunu (Kabul Tarihi: 26/ 09/ 2004, Resmi Gazete Sayı: 25611)
- 5302 Sayılı İl Özel İdaresi Kanunu(Kabul Tarihi: 22/ 02/ 2005, Resmi Gazete Sayı: 25745)
- 5326 Sayılı Kabahatler Kanunu(Kabul Tarihi: 30/ 03/ 2005, Resmi Gazete Sayı: 25772 Mükerrer)
- 5346 Sayılı Yenilenebilir Enerji Kaynaklarının Elektrik Enerjisi Üretimi Amaçlı Kullanımına İlişkin Kanun(Kabul Tarihi: 10/ 05/ 2005, Resmi Gazete Sayı: 25819)
- 5393 Sayılı Belediye Kanunu(Kabul Tarihi: 03/ 07/ 2005, Resmi Gazete Sayı: 25874)
- 5403 Sayılı Toprak Koruma ve Arazi Kullanımı Kanunu(Kabul Tarihi: 03/ 07/ 2005, Resmi Gazete Sayı: 25880)
- 5627 Sayılı Enerji Verimliliği Kanunu(Kabul Tarihi: 18/ 04/ 2007, Resmi Gazete Sayı: 26510)
- 5686 Sayılı Jeotermal Kaynaklar ve Doğal Mineralli Sular Kanunu(Kabul Tarihi: 03/ 06/ 2007, Resmi Gazete Sayı: 26551)
- 5977 Sayılı Biyogüvenlik Kanunu(Kabul Tarihi: 18/ 03/ 2010, Resmi Gazete Sayı: 27553)
- 5996 Sayılı Veteriner Hizmetleri, Bitki Sağlığı, Gıda ve Yem Kanunu(Kabul Tarihi: 11/ 06/ 2010, Resmi Gazete Sayı: 27610)
- 6831 Sayılı Orman Kanunu(Kabul Tarihi: 31/ 08/ 1956, Resmi Gazete Sayı: 9402)
- 20814 Sayılı Resmi Gazete Yayımlanan “Katı Atıkların Kontrolü Yönetmeliği”
- 25254 Sayılı Resmi Gazete Yayımlanan “Ağaçlandırma Yönetmeliği”
- 25353 Sayılı Resmi Gazete Yayımlanan “Atık Yağların Kontrolü Yönetmeliği”
- 25406 Sayılı Resmi Gazete Yayımlanan “Hafriyat Toprağı, İnşaat ve Yıkıntı Atıklarının Kontrolü Yönetmeliği”

- 25489 Sayılı Resmi Gazete Yayınlanan “Benzin ve Motorin Kalitesi Yönetmeliği”
- 25569 Sayılı Resmi Gazete Yayınlanan “Atık Pil ve Akümülatörlerin Kontrolü Yönetmeliği”
- 25682 Sayılı Resmi Gazete Yayınlanan “Gemilerden Atık Alınması ve Atıkların Kontrolü Yönetmeliği”
- 25687 Sayılı Resmi Gazete Yayınlanan “Su Kirliliği Kontrolü Yönetmeliği”
- 25755 Sayılı Resmi Gazete Yayınlanan “Tehlikeli Atıkların Kontrolü Yönetmeliği”
- 25791 Sayılı Resmi Gazete Yayınlanan “Bitkisel Atık Yağların Kontrolü Yönetmeliği”
- 25818 Sayılı Resmi Gazete Yayınlanan “ Sulak Alanların Korunması Yönetmeliği”
- 25883 Sayılı Resmi Gazete Yayınlanan “Tıbbi Atıkların Kontrolü Yönetmeliği”
- 26005 Sayılı Resmi Gazete Yayınlanan “Tehlikeli Maddelerin Su ve Çevresinde Neden Olduğu Kirliliğin Kontrolü Yönetmeliği”
- 26047 Sayılı Resmi Gazete Yayınlanan “Kentsel Atıksu Arıtımı Yönetmeliği”
- 26236 Sayılı Resmi Gazete Yayınlanan “Endüstri Tesislerinden Kaynaklanan Hava Kirliliğinin Kontrolü Yönetmeliği”
- 26562 Sayılı Resmi Gazete Yayınlanan “Ambalaj Atıklarının Kontrolü Yönetmeliği”
- 26809 Sayılı Resmi Gazete Yayınlanan “Çevresel Gürültünün Değerlendirilmesi ve Yönetimi Yönetmeliği”
- 26898 Sayılı Resmi Gazete Yayınlanan “Hava Kalitesi Değerlendirme ve Yönetimi Yönetmeliği”
- 26939 Sayılı Resmi Gazete Yayınlanan “Çevresel Etki Değerlendirmesi Yönetmeliği”
- 27052 Sayılı Resmi Gazete Yayınlanan “Ozon Tabakasını İncelten Maddelerin Azaltılmasına İlişkin Yönetmelik”
- 27061 Sayılı Resmi Gazete Yayınlanan “ Çevre Denetimi Yönetmeliği”
- 27190 Sayılı Resmi Gazete Yayınlanan “Egzoz Gazı Emisyon Kontrolü Yönetmeliği”
- 27471 Sayılı Resmi Gazete Yayınlanan “Madencilik Faaliyetleri ile Bozulan Arazilerin Doğaya Yeniden Kazandırılması Yönetmeliği”
- 27661 Sayılı Resmi Gazete Yayınlanan “Evsel ve Kentsel Arıtma Çamurlarının Toprakta Kullanılmasına Dair Yönetmelik”
- 27092 Mükerrer Sayılı Resmi Gazete Yayınlanan “ Bazı Tehlikeli Maddelerin, Müstahzarların ve Eşyaların Üretimine, Piyasaya Arzına ve Kullanımına İlişkin Kısıtlamalar Hakkında Yönetmelik”

- 27092 Mükerrer Sayılı Resmi Gazete Yayımlanan “Kimyasalların Envanteri ve Kontrolü Hakkında Yönetmelik”
- 27605 Sayılı Resmi Gazete Yayımlanan “Toprak Kirliliğinin Kontrolü ve Noktasal Kaynaklı Kirlenmiş Sahalara Dair Yönetmelik”
- 28242 Sayılı Resmi Gazete Yayımlanan “Korunan Alanlarda Yapılacak Planlara Dair Yönetmelik”
- 28274 Sayılı Resmi Gazete Yayımlanan “Sera Gazı Emisyonlarının Takibi Hakkında Yönetmelik”

ÖZGEÇMİŞ

Bilgili 01. 02. 1987'de Siirt/Merkez'de doğdu. İlköğretimini Özel Ufuk İlk Öğretim Okulunda tamamlayan Bilgili, Orta Öğretimini Siirt Atatürk Anadolu Lisesinde tamamladı. 2005 yılında Karadeniz Teknik Üniversitesi Kamu Yönetimi Bölümünde başladığı lisans eğitimini 2010 yılında yüksek onur öğrencisi olarak tamamladı. Aynı yıl Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Yönetimi Anabilim Dalında yüksek lisansa başlayan Bilgili 2010 yılında aynı üniversitede araştırma görevlisi kadrosuna atandı. 2nd International Congress on Urban and Environmental Issues and Policies'da organizasyon komitesinde görev alan Bilgili'nin uluslararası kongrelerde sunulmuş iki adet bildirisi bulunmaktadır. Bilgili bekâr olup, iyi derecede İngilizce bilmektedir.